

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

BAFRA'DA DİNİ HAYAT

YAZAR

Bilal OCAK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Ali AKDOĞAN

ORDU- 2024

TEZ KABUL SAYFASI

Bilal OCAK tarafından hazırlanan “**Bafra’da Dini Hayat**” başlıklı bu çalışma, **2024** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından **YÜKSEK LİSANS tezi** olarak kabul edilmiştir.

Başkan Prof. Dr. Ali AKDOĞAN
Ordu Üniversitesi / İlahiyat
Fakültesi

İmza

Üye Doç. Dr. Hızır
HACIKELEŞOĞLU
Ordu Üniversitesi / İlahiyat
Fakültesi

İmza

Üye Doç. Dr. Selçuk KIRTEPE
Tokat Gaziosmanpaşa
Üniversitesi/İslami İlimler
Fakültesi

İmza

ETİK BEYANI

Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Bilal OCAK

ÖZET

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

BAFRA'DA DİNİ HAYAT

BİLAL OCAK

Bu çalışmanın amacı günümüz modern dünya algısı içinde Bafra'nın dini hayatını incelemek ve geleneksel dokusunu ortaya çıkarmaktır. Bu çerçevede araştırmamız, teorik ve pratik olarak iki farklı şekilde çalışılmıştır. Teorik açıdan, din-toplum ilişkisi ve ilgili kavramlar irdelenmiş, ardından araştırma yapılacak bölgenin kısaca tanıtımı yapılmış ve bölgedeki dini hayatı etkileyen unsurlar hakkında bilgi verilmiştir. Pratik açıdan, saha çalışmamızda elde ettiğimiz veriler analiz edilerek değerlendirmeler yapılmıştır.

Araştırma nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeliyle tasarlanmıştır. Çalışmamızın evrenini, Bafra merkez, köy ve gecekondualarında yaşayan 18 yaş üstü bireyler oluşturmaktadır. Araştırma verileri basit tesadüfi örneklem yoluyla seçilen katılımcılardan elde edilmiştir. Örneklem grubu %54,9'u erkek (n=220), %45,1'i (n=181) bayan olmak üzere 401 kişiden oluşmaktadır. Araştırmada, nicel veriler elde etmek için, Dini Hayat ölçeği kullanılmıştır.

Araştırma bulguları, Dini Hayatla, sosyo-demografik değişkenlerden Cinsiyet, Yaş, Medeni durum, Eğitim durumu, Uygulama yapılan yer, Meslek durumu, Dini eğitim aldıkları yer, Dini kimlik durumu arasında ilişkisel ve yordayıcı verilerin olduğu, Gelir durumuna göre herhangi bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir.

Modernizm etkisi altında bulunan bölgede, geleneksel dokunun korunduğu yönündeki temel hipotezimiz konusunda Dinin inanç, ibadet ve sosyal boyutunda yüksek, Dinin ahlak boyutunda normları benimseme oranının düşük olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din, Dindarlık, Dini Hayat, Geleneksel Toplum.

ABSTRACT

DEPARTMENT OF PHILOSOPHY AND RELIGIOUS SCIENCES

DEPARTMENT OF SOCIOLOGY OF RELIGION

RELIGIOUS LIFE IN BAFRA

BİLAL OCAK

The aim of this study is to examine the religious life of Bafra within today's modern world perception and to reveal its traditional texture. In this context, our research have been studied in two different ways, as theoretically and practically. In terms of theoretical perspective, the religion-society relationship and related concepts have been examined, then the region to be researched was briefly introduced and about the information of the factors affecting by religious has been stated in this region. In terms of a practical perspective, have been evaluated made by analyzing the data of we obtained during our field study.

The research was designed with the relational survey model, which one of the quantitative research methods. The study population is made by individuals over the age of 18 living in Bafra center, villages and suburbs. Research data has been obtained from participants selected through simple random sampling. The sample group have consists of 401 people, which are made by 54.9% (n=220) of whom are men and 45.1% (n=181) of whom are women. In the research, to obtain quantitative data have been used the religious life scale.

Research findings have revealed that there are correlational and predictive data between Religious Life and socio-demographic variables such as Gender, Age, Marital status, Educational status, Place of practice, Professional status, Place of religious education and Religious identity status. But it has been identify that there is no relation according to income status.

In the region under the influence of modernism, regarding our basic hypothesis that the traditional structure is preserved It has been determined that the rate of adoption of religious norms is high in the belief, worship and social dimensions, but low in the moral dimension.

Key Words : Religion, Religious sity , Religious life, Traditional society.

ÖNSÖZ

İnsan doğumundan itibaren üstün, güçlü bir varlığa güvenme ve bağlanma ihtiyacı hisseder. Bu ihtiyacı hayatının ilk dönemlerinde anne babasıyla giderirken soyut düşünce sistemi gelişince kendini hayatının en zor mücadelesinin içinde bulur. Bu dönemde cevaplanması gereken soru şudur; Hayatın anlamı nedir? Bu yaşamış olduğu içsel mücadeleyi tarih göstermiştir ki genelde din kazanmıştır.

En ilkel toplumlardan her alanda gelişmiş modern toplumlara kadar din fenomeni varlığını her zaman korumuştur. Dine karşı olan ve teorilerini din karşıtlığı üzerine kuran sosyal bilimciler bile dinin toplum için vazgeçilmez olduğunu kabul etmişlerdir.

Din, her zaman toplumları yönlendirme ve etkileme gücüne sahip baş aktörlerden biri olmasının yanında bulunduğu toplumun inançlarından yaşam şeklinden de etkilenmektedir. Günümüzde yaşanan hızlı etkileşim, değişim sürecinde sosyal bilimcilerin din ve toplum alanında yapacağı araştırmalar önemini arttırmıştır. Toplamların karakterini, davranış biçimlerini, ihtiyaçlarını anlamak için o toplumdaki dini görünümün bilinmesi gerekmektedir. Bu sebeple bizim araştırma konumuzda Bafra’da Dini Hayat olarak belirlenmiştir.

Bu araştırmanın konusu, saha çalışmalarının yönlendirilmesi, sonuçların değerlendirilmesi ve yazımı aşamasında yapmış olduğu büyük katkılarından dolayı tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Ali AKDOĞAN hocama sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bilal OCAK

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ KABUL SAYFASI.....	ii
ETİK BEYANI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLOLAR.....	xii
KISALTMALAR	xiii

GİRİŞ

I.Araştırmanın Konusu ...	1
II. Araştırmanın Amacı ve Önemi	1
III. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları	2
IV. Araştırmanın Problemi ve Hipotezleri	2
V. Araştırmanın Yöntemi	3
A. Araştırmanın modeli ve deseni	3
B. Evren ve örneklem.....	4
C. Veri toplama araçları	5
D.Verilerin analizi	5
Güvenirlilik analizi.....	6
Normallik analizi.....	6

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	8
1.1. Din ve Toplum İlişkileri.....	8
1.1.1. Dinin tanımı ve mahiyeti	8
1.1.1.1. Sosyolojik olarak dinin tarifi.....	9

1.1.1.1.1. Özsel tanımlar	9
1.1.1.1.2. İşlevsel tanımlar	10
1.1.2. Toplumun tanımı ve çeşitleri	12
1.1.2.1. Toplumun tanımı	12
1.1.2.2. Toplumun çeşitleri	12
1.1.2.2.1. Geleneksel toplum	12
1.1.2.2.2. Modern toplum	13
1.1.2.2.3. Postmodern toplum.....	14
1.1.3. Dinin toplumdaki yeri ve önemi.....	15
1.1.4. Dindarlık tanımı ve boyutları.....	17
1.1.4.1. Dindarlık tanımı.....	17
1.1.4.2. Dindarlık boyutları	18
1.1.4.2.1. İnanç boyutu	19
1.1.4.2.2. İbadet boyutu	19
1.1.4.2.3. Duygu (Tecrübe) boyutu	20
1.1.4.2.4. Bilgi boyutu	20
1.1.4.2.5. Etki boyutu	21

İKİNCİ BÖLÜM

2. BULGULAR VE YORUMLAR.....	22
2.1. Bafra Hakkında Bilgiler	22
2.1.1. Bafra'nın tarihçesi ve adının Kaynağı	22
2.1.2. Coğrafi konumu ve özellikleri	23
2.1.3. İklim	24
2.1.4. Göç hareketleri ve nüfus yapısı.....	25
2.1.4.1. Göç hareketleri	25
2.1.4.2. Nüfus yapısı.....	27
2.1.5. Eğitim-Öğretim faaliyetleri.....	29
2.1.6. Ekonomi.....	30

2.2. Bafra’da Dini Hayatı Şekillendiren Unsurlar	32
2.2.1. İlçe müftülüğü	32
2.2.2. Camiler	33
2.2.3. Kur'an kursları.....	34
2.2.4. Milli eğitim bakanlığına bağlı okullar	35
2.2.4.1. Anaokulu/ana sınıfı.....	35
2.2.4.2. İlkokul/Ortaokul/lise	36
2.2.4.3. İmam hatip okulları.....	36
2.2.4.3.1. İmam-Hatip ortaokulları.....	37
2.2.4.3.2. İmam-Hatip liseleri	37
2.2.4.3.2.1. Bafra anadolu imam hatip lisesi	37
2.2.4.3.2.2. Bafra kız anadolu imam hatip lisesi	38
2.2.5. Dini gruplar	39
2.2.6. Sivil toplum kuruluşları	41
2.2.7. Dindarlık tipolojileri	42
2.2.7.1. Geleneksel/İlmihalci dindarlık	43
2.2.7.2. Modernist/Hümanist dindarlık	45
2.2.7.3. Popüler/Hurafeci dindarlık.....	46
2.3. Dini Hayatın Nicel Verilere Göre Analizi.....	47
2.3.1. Örneklem grubu ve özellikleri.	47
2.3.1.1. Örneklem grubunun sosyo-demografik özellikleri.....	47
2.3.1.1.1. Cinsiyete göre dağılımları.....	47
2.3.1.1.2. Yaşa göre dağılımları.....	48
2.3.1.1.3. Medeni duruma göre dağılımları	48
2.3.1.1.4. Eğitim durumuna göre dağılımları.....	49
2.3.1.1.5. Uygulama yapılan yere göre dağılımları.....	49
2.3.1.1.6. Mesleklere göre dağılımları	50
2.3.1.1.7. Gelir durumuna göre dağılımları.....	51
2.3.1.1.8. Dini eğitim aldıkları yere göre dağılımları	51

2.3.1.1.9. Dindarlıklarını tanımlama şekline göre dağılımları	52
2.3.2. Araştırmanın değişkenlerine yönelik bulgular ve bulguların değerlendirilmesi.....	53
2.3.2.1. Dinin inanç boyutu	53
2.3.2.1.1. Dinin inanç boyutu bulguları ve bulguların değerlendirilmesi.....	53
2.3.2.2. Dinin ibadet boyutu	55
2.3.2.2.1. Dinin ibadet boyutu bulguları ve bulguların değerlendirilmesi	55
2.3.2.3. Dinin sosyal boyutu	57
2.3.2.3.1. Dinin sosyal boyutu bulguları ve bulguların değerlendirilmesi-1	57
2.3.2.3.2. Dinin sosyal boyutu bulguları ve bulguların değerlendirilmesi-2	61
2.3.2.3.3. Dinin sosyal boyutu bulguları ve bulguların değerlendirilmesi-3	63
2.3.2.4. Dinin ahlak boyutu	65
2.3.2.4.1. Dinin ahlak boyutu bulguları ve bulguların değerlendirilmesi-1	65
2.3.2.4.2. Dinin ahlak boyutu bulguları ve bulguların değerlendirilmesi-2	67
2.3.3. Örneklem grubunun sosyo-demografik özelliklerine göre farklılaşması	68
2.3.3.1. Cinsiyete göre farklılaşma (t testi).....	68
2.3.3.2. Yaş durumuna göre farklılaşma (Anova/Bonferroni)	70
2.3.3.3. Medeni duruma göre farklılaşma (Anova/Bonferroni)	72
2.3.3.4. Eğitim durumuna göre farklılaşma (Anova/Bonferroni)	74
2.3.3.5. Uygulama yapılan yere göre farklılaşma (Anova/Bonferroni)	76
2.3.3.6. Meslek durumuna göre farklılaşma (Anova/Bonferroni)	78
2.3.3.7. Gelir durumuna göre farklılaşma (Anova/Bonferroni)	81
2.3.3.8. Dini eğitim aldığı yere göre farklılaşma (Anova/Bonferroni).....	82
2.3.3.9. Dini kimlik durumuna göre farklılaşma (Anova/Bonferroni)	85
SONUÇ VE ÖNERİLER	88
KAYNAKLAR	90
EKLER.....	99
YASAL/ÖZEL İZİN BELGESİ	108
ÖZGEÇMİŞ.....	109

TABLÖLAR

Sayfa

Tablo 2. 1. Bafra’da eğitim durumu.....	29
Tablo 2. 2. Cinsiyet.....	47
Tablo 2. 3. Yaş.....	48
Tablo 2. 4. Medeni durum.....	48
Tablo 2. 5. Eğitim durumu.....	49
Tablo 2. 6. Uygulama yapılan yer.....	49
Tablo 2. 7. Meslekler.....	50
Tablo 2. 8. Gelir durumu.....	51
Tablo 2. 9. Dini eğitim aldıkları yer.....	51
Tablo 2.10. Kendi dindarlıklarını tanımlama şekli.....	52
Tablo 2. 11. Dinin inanç boyutu bulguları.....	53
Tablo 2. 12. Dinin İbadet Boyutu Bulguları.....	55
Tablo 2. 13. Dinin sosyal boyutu bulguları-1.....	57
Tablo 2. 14. Dinin sosyal boyutu bulguları-2.....	61
Tablo 2. 15. Dinin sosyal boyutu bulguları-3.....	62
Tablo 2. 16. Dinin ahlak boyutu bulguları-1.....	65
Tablo 2. 17. Dinin ahlak boyutu bulguları-2.....	66
Tablo 2. 18. Cinsiyete göre farklılaşma (t testi).....	68
Tablo 2. 19. Yaş durumuna göre farklılaşma (Anova/Bonferroni).....	70
Tablo 2. 20. Medeni duruma göre farklılaşma (Anova/Bonferroni)	72
Tablo 2. 21. Eğitim durumuna göre farklılaşma (Anova/Bonferroni).....	74
Tablo 2.22. Uygulama yapılan yere göre farklılaşma (Anova/Bonferroni)	76
Tablo2.23. Meslek durumuna göre farklılaşma (Anova/Bonferroni)	78
Tablo 2. 24. Gelir duruma göre farklılaşma (Anova/Bonferroni)	81
Tablo 2. 25. Dini eğitim aldığı yere göre farklılaşma (Anova/Bonferroni)	82
Tablo 2.26. Dini kimlik duruma göre farklılaşma (Anova/Bonferroni)	84

KISALTMALAR

ADNKS	: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
a.s	: Aleyhisselam
Çev.	: Çeviren/Çevirenler
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	: Editör/Editörler
F	: Gruplar arasındaki anlamlılık
H.z.	: Hazreti
Km	: Kilometre
m	: Metre
M.Ö	: Milattan Önce
Max	: Maksimum
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
Min.	: Minimum
N	: Toplam Kişi Sayısı
p	: Anlamlılık değeri
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Sayısı
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi Vesellem
T	: T Testi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
vb.	: Ve benzerleri
X	: Örneklemin Ortalama puan değeri
Yay.	: Yayınları
%	: Yüzdelik oran

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu

Bu araştırmanın temel konusu; Bafra’da Dini Hayattır. Bafra, verimli toprakları sayesinde çevre bölgelerin tarımsal üretim merkezi haline gelmiştir ayrıca Karadeniz sahil yolu projesinin transit yol güzergâhında bulunmakta ve ekonomik kapasitesi her geçen gün artmaktadır. Bununla birlikte tarihin farklı dönemlerinde yaşanan göçlerde gelen kişiler için bir iskân merkezi olarak kullanılmıştır. Ticaret, ulaşım, kentleşme ve göçlerin dini hayata etkisi önemlidir. Bu yönüyle çalışmamızda Bafra’nın bu unsurlardan nasıl etkilendiği, bu unsurların halkın dini tutum ve yaşayışında meydana getirdiği değişimler sosyal bilimin ilkeleriyle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırmamızın teorik bölümünde, bölgenin coğrafi, ekonomik, tarihi, demografik ve sosyokültürel yapısı incelenerek din, dindarlık, modernizm, dinde bireyselleşme gibi kavramlar ele alınarak toplumun inanç ve yaşayışında var olan görüntüleri, aralarındaki ilişkiler açıklanmaya çalışılmıştır. Uygulama kısmında örneklem grubumuzun dini tutum ve davranışlarına yönelik sorularla objektif veriler elde edilmiştir. Teorik ve uygulama çalışmaları birleştirilerek sonuca ulaşılmıştır.

II. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmamızın amacı; Bafra’daki dini hayatı inanç, ibadet, sosyal ve ahlak boyutları açısından tasvir etmeye çalışmaktır. Araştırma, bölgenin sosyo-kültürel yapısı içinde ekonomi, eğitim ve toplumu oluşturan diğer unsurlar dikkate alınarak dinin konumuna odaklanmıştır.

Bafra hakkında günümüze kadar tarihçesi, coğrafi özellikleri, göçler konusunda yazılan eserler mevcuttur. Toplumun dini yapısını gözlem ve istatistiksel verilere dayalı olarak yapılan bir çalışma yoktur, bu bakımdan ilk olma özelliği taşımaktadır. Bilimsel faaliyetler birbirini tamamlayan bir zincirin halkaları gibidir. Bu yüzden Bafra hakkında bizden sonra yapılacak çalışmalar için kıyaslama verileri elde edilecektir.

Çalışmamız sonucunda Bafra’nın dini hayatında sosyal, inanç, ibadet ve ahlaki yaşamları belirlenecek ve halkın dini alandaki ihtiyaçları tespit edilmiş olacaktır. Böylelikle dini alanda hizmet veren kurumların hangi konulara yoğunlaşması gerektiği belirlenmiş olacaktır. Ayrıca din sosyolojisi açısından da literatüre katkı sunulmuş olacaktır.

III. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Araştırma yapılacak konu ve sahanın daraltılması yapılacak araştırmanın derinlemesine, daha detaylı incelenmesini sağlayacaktır.

Araştırmacının çalışmasında hedefine ulaşmak için ideal olarak gördüğü ve yapmak istediği fakat farklı nedenlerle yapmaktan vazgeçtiği şeyler sınırlılık olarak ifade edilebilir. Her araştırmada sınırlılıkların tespit edilmesi gerekir.¹ Sınırlılıkların belirlenmesi araştırmanın daha sağlıklı yapılmasını ve yorumlanmasını sağlayacaktır.

Araştırmamızda yer alan bazı sınırlılıkları şu şekilde sıralayabiliriz;

- a) Araştırmamız Bafra'nın köy, şehir merkezi ve gecekondualarında yaşayan sadece 18 yaş ve üstü kişilere uygulanmıştır. Tüm yaş grupları dâhil edilmemiştir.
- b) Araştırmamız 2023-2024 yıllarını kapsamaktadır ve diğer yıllara genellenemez; çünkü insanların dini tutumları, yaşam tarzları ve düşünce yapıları zamana göre değişebilmektedir. Araştırmanın sonuçları yapıldığı dönemle sınırlı kalacaktır.
- c) Araştırmamız yalnızca Bafra ilçesinde yaşayan insanları kapsamaktadır. Çevre ilçelere genellenemez.
- d) Dini Hayat ölçeğimizde yer alan soruların doğru anlaşılması için eğitim seviyesi dikkate alınmış, bu yüzden eğitim seviyesi açısından her değişkenden istenilen sayıda örneklem seçilememiştir.

IV. Araştırmanın Problemi ve Hipotezleri

Araştırmanın temel problemini ‘‘Modern dünya algısı içinde Bafra'nın dini hayatının görünümü nasıldır?’’ sorusu oluşturmaktadır.

Bu temel sorumuza karşı oluşturduğumuz ana hipotezimiz; Bafra'nın günümüz modern dünyasından etkilenmiş olsa da dini hayatın geleneksel dokusunu koruduğu yönündedir. Esas hipotezimizi destekleyecek alt hipotezlerimiz şu şekildedir.

H1: Toplumun sosyal hayatında modernlik etkisi görülse de geleneksellik hâkimdir.

H2: İnanç yüzdeleri yüksektir.

H3: İbadetler konusunda; sürekli yapılan ibadetler, zamana yayılan ibadetlere göre daha

¹ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (Ankara: Nobel Yayınları, 2007), s.73.

düşük yüzdelerle oranlara sahiptir.

H4: Ahlaki normları benimseme oranı yüksektir.

V. Araştırmanın Yöntemi

A. Araştırmanın modeli ve deseni

Bilimin hedeflerini gerçekleştirmek için izlenecek yolların tamamına bilimsel yöntem denir. Teknik ise bilimsel yöntemin hedefine ulaşırken kullandığı araçlara denir.² Araştırmada kullanılacak yöntem ve teknikler belirlenirken araştırma amacına ve konuya uygunluğu en önemli şarttır.³ Araştırmanın başlangıcında belirlenen yöntem, araştırma problemini sınırlandırarak amaca uygun teknikleri belirlememizi sağlayacaktır.

Bu araştırma ilişkisel tarama modelinde desenlenmiştir. İlişkisel model, bir ya da birden fazla değişken arasında ilişkinin belirlendiği modeldir. Nicel veriler toplanırken, tarama (betimleme) modeli kullanılarak yapılmıştır. Alan araştırmalarında, genellikle ölçme araçları ile elde edilen nicel veriler arasında fark testleri yapılarak analiz edilebilir.

Fark analizi (t-testi, Anova) gruplar arasında farklılık olup olmadığının, farkın büyüklüğünün bulunan farkın anlamlı olup olmadığının tespit edilmesi amacıyla uygulanır.

Bu alan araştırmasında Bafra merkez, gecekondu ve köy yerleşim yerlerinde dini hayatın ne boyutta olduğu ve bu bahse konu olan boyutların araştırmaya katılan örneklem sosyo-demografik özellikleri arasındaki fark tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmamızdaki değişkenler şu şekildedir.

Bağımsız değişkenler

1. Cinsiyet
2. Medeni Durum
3. Yaş
4. Eğitim Durumu
5. Uygulama Yapılan Yer

Bağımlı değişkenler

- 1- Dinin İnanç Boyutu
- 2- Dinin İbadet Boyutu
- 3- Dinin Sosyal Boyutu
- 4- Dinin Ahlak Boyutu

² Birsan Gökçe, *Toplumsal Bilimlerde Araştırma* (Ankara: Savaş Yayınları, 2004), ss.29-33.

³ Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, s.75.

6. Meslek Durumu
7. Gelir Durumu
8. Dini Eğitim Aldığı Yer
9. Dini Kimlik Durumu

B. Evren ve örneklem

Araştırmadan elde edilen sonuçların genellendiği tüm elemanlar evrenin kapsamına girer. Bilimsel sonuçların güvenilirliği, geçerliliği yüksek sonuçlar evrenin tamamının dâhil edildiği araştırmalardan elde edilir, fakat emek sarfiyatını, maliyeti azaltmak için evrenin tamamı yerine, evreni temsil eden evrenin tüm özelliklerini taşıdığı düşünülen nitelikli bir bölümü üzerinde çalışmalar yapılır buna da örneklem ismi verilir.⁴ Örneklemde elde edilen veriler evrene genellenir.

Evren ikiye ayrılır. 1. Genel Evren 2. Çalışma Evreni. Genel evren araştırma yapılacak alanda yaşayan tüm insanları kapsamaktadır. Çalışma evreni araştırma yöntem ve tekniklerinin uygulandığı nitel ve nicel verilerin elde edildiği evreni anlatmak için kullanılır. Bafra’da yaşayan tüm insanlar genel evreni oluştururken, çalışma evreni Bafra merkezde, gecekondu ve köylerde yaşayan 18 yaş ve üstü kişilerden oluşmaktadır.⁵

Evrendeki herkese ulaşmanın zorluğundan evreni en iyi temsil yeteneğine sahip örneklem seçilir. Örneklem seçilirken uygulanan yöntemlere örnekleme adı verilir.⁶ Örneklem seçiminde dikkat edilmesi gereken en önemli husus evreni temsil edebilmesidir.

Örneklemin güvenilirliğini arttırmak için yansız davranılmalı yani örneklem grubu araştırmacı tarafından objektif kriterlere göre seçilmelidir. Güvenilirliği arttırmak için ölçek uygulamalarında yaş, cinsiyet, medeni durum, yaşanan yer gibi farklı etkenlerinde hep birlikte değerlendirilmesi gerekir.

Araştırmanın örneklemini basit ve tesadüfî örnekleme yöntemi ile seçilen 401 kişiden oluşmaktadır.

⁴ Gökçe, *Toplumsal Bilimlerde Araştırma*, s.110.

⁵ Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, s.16.

⁶ Nevin Uzgören, *Temel İstatistiksel Yöntemler ve SPSS Uygulamaları* (Bursa: Ekin Basım, 2012), s.23.

C. Veri toplama araçları

Araştırmamız teorik ve pratik olarak iki kısma ayrılmaktadır. Teorik kısmında literatür taramaları, belgeler, yazılı kaynaklar, arşiv taramaları yapılmıştır. Pratik bölümünde saha araştırmasında veri toplama sürecinde gözlem ve dini yaşamı belirlemeye yönelik önceden hazırlamış olduğumuz dini hayat ölçeği kullanılmıştır.

Araştırmamızda kullanmış olduğumuz ölçek, Doç. Dr. Hakkı Karaşahin tarafından Gördes ve Çevresinde Dini Hayat adlı doktora tezinde saha araştırması için geliştirilmiştir. Geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılan bu ölçek, dinin inanç boyutunu ölçen 8 soru, dinin ibadet boyutunu ölçen 12 soru, dinin sosyal boyutunu ölçen 31 soru ve dinin ahlak boyutunu ölçen 12 soru olmak üzere toplam 63 sorudan oluşmaktadır. 5'li likert tipi ölçek soruları kullanılmıştır. Sorulara verilecek cevapların en düşüğü 1 puan, en yükseği 5 puandır.

Gözlem tekniğinde doğal ortam araştırmacı tarafından farklı zamanlarda gözlemlenerek incelenir ve yorumlanır. Sosyal bilimler alanında deney yapmak yerine bu metot kullanılır. Katılımlı ve katılımsız olarak iki gözlem türü vardır. Katılımlı gözlem araştırmacı gözlemleyeceği grubun içinde yer alır onlarla birlikte hareket ederek veri toplarken, katılımsız gözlemlerde araştırmacı gruba dâhil olmadan doğal ortamda yaşanan olayları gözlemleyerek veri elde eder.⁷ Çalışmamızda her iki gözlem tekniği de araştırmamızın gereklerine göre kullanılmıştır.

D. Verilerin analizi

Tüm istatistiksel analizlerde IBM SPSS 25.0 programı kullanılmıştır.

Araştırmada değişkenlerin ölçek maddelerine vermiş oldukları cevaplara ait yüzdelikleri alınmış, değişkenler arasındaki farklılaşmalar t testi ve Anova/Beffroni fark testleriyle betimleyici istatistiklerden yararlanılmıştır.

İlk olarak Dinin inanç boyutu, Dinin ibadet boyutu, Dinin sosyal boyutu ve Dinin ahlak boyutu ölçeklerine yönelik iç tutarlılık analizi yapılmış, daha sonra normal dağılıma uyup uymadığının tespiti için çarpıklık ve basıklık katsayılarına bakılmak suretiyle parametrik test yöntemleri kullanılmıştır.

⁷ Seda Sönmez ve Gülnur İlgin, “Nitel Araştırma Yöntemlerinin Sağlık Hizmetleri Bağlamında İncelenmesi”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2018, 21(40), 375-400.

Kişisel bilgilerine göre değişkenlerin grup puanlarının farklılaşma durumu incelenirken normal dağılım varsayımını sağlayan değişkenlerin iki grup karşılaştırmalarında “bağımsız örneklem t testi” üç ve üzeri grup karşılaştırmalarında “ANOVA” kullanılmıştır. Parametrik testlerin kullanılmasından grup farkı için Post Hoc testi yapılmış ve grup ortalamaları parametrik çoklu karşılaştırma testi olan Bonferroni metoduyla incelenmiştir.

Güvenirlilik analizi

Bu bölümünde, veri toplama aracı olarak tercih edilen Dinin inanç boyutu, Dinin ibadet boyutu, Dinin sosyal boyutu ve Dinin ahlak boyutu ölçeklerine yönelik iç tutarlılık analizi yapılmıştır. Cronbach’s Alpha değerlerinin kriterleri aşağıdaki gibidir;

α değeri

$0,00 \leq \alpha < 0,40$ ise	Güvenilir değil
$0,40 \leq \alpha < 0,60$ ise	Düşük güvenilirlikte
$0,60 \leq \alpha < 0,80$ ise	Oldukça güvenilir
$0,80 \leq \alpha \leq 1,00$ ise	Yüksek güvenilirdir.

Dinin inanç boyutu Cronbach’s Alpha değeri 0.957, Dinin ibadet boyutu: Cronbach’s Alpha değeri 0.860, Dinin sosyal boyutu Cronbach’s Alpha değeri 0.766, Dinin ahlak boyutu Cronbach’s Alpha değeri 0.741 olarak belirlenmiştir.

Bütün bu değerler ölçeklerin güvenilir olduğunu ve çalışmada kullanılmasında bir sakınca olmadığını göstermektedir.⁸

Normallik analizi

Bu bölümünde; veri toplama aracı olarak tercih edilen Dinin inanç boyutu, Dinin ibadet boyutu, Dinin sosyal boyutu, Dinin ahlak boyutuna yönelik normallik analizi yapılmıştır.

Normal dağılım varsayımının; ‘çarpıklık ve basıklık’ değerlerine bakılarak değerlendirilmenin daha doğru bir yaklaşım olduğu kabul edilmektedir.⁹

Dinin İnanç Boyutu değerleri; Çarpıklık (-,789) ,basıklık (,789)

⁸ Kazım Özdamar, *Paket Program ile İstatistiksel Veri Analizi* (Eskişehir: Kaan Kitabevi, 1999), s. 51.

⁹ İsmail Seçer, *Spss ve Lisrel ile Pratik Veri Analizi* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2015), s. 28.

Dinin İbadet Boyutu değerleri; Çarpıklık (-,637) ,basıklık (,026)

Dinin Sosyal Boyutu değerleri; Çarpıklık (,458) ,basıklık (1,614)

Dinin Ahlak Boyutu değerleri; Çarpıklık (-,678) ,basıklık (1,538) olarak tespit edilmiştir.

Çarpıklıkla basıklık değerlerinin +2 ve -2 arasında olduğu hallerde normal dağılım sağlanmaktadır.¹⁰ Gerçekleştirilen analizler sonucunda Dinin İnanç boyutu, Dinin ibadet boyutu, Dinin sosyal boyutu ve Dinin ahlak boyutu çarpıklık ve basıklık değerlerinin +2 ile -2 arasında olduğu için normal dağılım gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

¹⁰ Barbara Tabachnick and Linda Fidell, *Using multivariate statistics* (Sixth Ed: Pearson, Boston, 2013), s.843.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1 Din ve Toplum İlişkileri

1.1.1. Dinin tanımı ve mahiyeti

İnsanoğlunun yeryüzündeki yaşam serüvenine bakıldığında, net bir şekilde karşımıza çıkan şey; bireysel olarak dinsiz insanlar olsa da toplumsal olarak dini inanç ve yaşamdan tamamı ile soyutlanan bir toplum hiçbir zaman olmamıştır. İnsanın olduğu her yerde nitelikleri birbirinden farklı olsa da belirli bir inanç ve ibadet şekli görülmüştür. Arkeolojik çalışmalarla ortaya çıkan M.Ö. 10 500-7 500 yıllarına ait Şanhurfa'daki Göbekli Tepe'nin uzun dönem ibadet yeri olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.¹¹ Buna göre, sanayinin, bilimin olmadığı toplumlar geçmiş ve günümüzde her zaman var olmuştur. Fakat insanoğlunun en temel ihtiyacı olan inanma, bağlanmadan doğan din, varlığını her zaman korumuş gelecekte de korumaya devam edecektir.¹²

Dinin herkes tarafından kabul edilen bir tanımı hala yapılamamıştır. Din kelimesi farklı dine inanan insanlarda aynı çağrışımı yapmadığı gibi aynı inanca sahip insanlarda bile din deyince akıllara farklı şeyler gelmektedir. Biri dinin ahlaki boyutunu diğeri inanç yönünü bir diğeri akılcılığını ön plana çıkarmaktadır.¹³

Muhtevası çok geniş olan din kavramı, araştırma alanlarına göre ve dönemsel olarak farklı anlamlarda kullanılmıştır. Kur'an'da din kelimesi doksan iki yerde geçmekte ayrıca üç yerde farklı türde aynı anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. Semantik (anlam bilimi) açısından; Mekke'de inen ayetlerde "yevmüd" kelimesiyle birlikte "yevmü'd-din" yani hesap, ceza, mükâfat günü insanın hesaba çekileceği ahiret gününü ifade ederken (el-Fatiha 1/4, Zariyat 51/6), Medine'de inen ayetlerde "Milleti İbrahim" kelimesi müslimin kelimesiyle birlikte kullanılarak inançtan ümmet, toplum olmaya geçişi ifade etmeye başlamıştır.¹⁴ Herkesin üzerinde anlaştığı bir din tanımı olmasa da en genel

¹¹ Ali Osman Kurt ve Mehmet Emin Göler, "Anadolu'da ilk tapınak: Göbeklitepe", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 21(2), (2017), 1107-1138.

¹² Mehmet Aydın, "Din ve Toplum İlişkisi", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı.3,(1986) s.4.

¹³ Kemaleddin Taş, "Sosyolojik Din Tanımları", *Din Sosyolojisi El-Kitabı*, (ed.) Niyazi Akyüz ve İhsan Çapçioğlu, (Ankara: Grafiker Yayınları,2020), s.38.

¹⁴ Günay Tümer, "Din", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/din#1-genel-olarak>

anlamıyla özellikle İslam dininin tanımı; Akıl sahibi varlıkların, özgür iradeleriyle seçtikleri, insanları huzur ve mutluluğa götürecek peygamberler vasıtasıyla insanlara ulaştırılan ilahi kanunlar topluluğudur.¹⁵

1.1.1.1. Sosyolojik olarak dinin tarifi

Sosyal bilim alanında tek bir din tarifinden bahsetmek mümkün değildir. Sosyal bilimcilerin dini tarif ederken genel tavrı, kavramı kendi araştırma alanlarına uygun şekilde ve belirli yönlerine vurgu yaparak tanımlamaktır. Bu da dinin anlam çerçevesini daraltmış diğer bilim insanları tarafından da eleştiriyile karşılanmıştır. Günümüzde yaşayan birçok dinin var olması ve bu din mensuplarının tamamının benimseyeceği bir tanımının olmaması, bu zamana dek yapılan din tariflerinin dönemsel olması, tanımı yapanın kişisel tutum yönünden objektif davranmaması, dinin yapısal ve işlevsel olarak çok yönlü bir muhtevaya sahip olması dini tarif etmeyi zorlaştırmaktadır.¹⁶ Hatta birçok sosyal bilimci bünyesinde bulunan özelliklerinden dolayı dini “tanımlanamaz” olarak kabul etmektedir.¹⁷

Din fenomeni, sosyal bilimcilerin her zaman ilgi odağı olmuş ve her biri dini farklı şekilde tanımlamaya çalışmıştır. Bu zamana kadar yapılan din tanımlarını iki gruba ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi dinin aşkın, kutsallık, inanç özellikleri üzerinde yoğunlaşan dinin özünün, çıkış noktasının ne olduğu konusunda yapılan özsel (sübstansif) tanımlar, ikincisi ise dinin toplumsal hayatta ne gibi işlevleri olduğu, topluma neler kattığı konularında yapılan işlevsel (fonksiyonel) tanımlardır.¹⁸

1.1.1.1.1. Özsel tanımlar

Özsel tanımlar, dinin ilahi, fizik ötesi, aşkın ve kutsallığıyla ilgilenir. Bu tanımlarda amaç, neyin din olduğu veya olmadığıdır ayrıca özsel tanımlar dinleri, dinlerin içinde yer alan kuralları hem kendi içinde hem de karşılaştırmalı olarak tespit etmeye çalışır.¹⁹

din.(21.09.2019), (par. 5).

¹⁵ Lütü Doğan, ” Din ve Toplum”. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 1979, (17), 75. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/101236>.

¹⁶ Recep Yaparel, ” Dinin Tarifi Mümkün mü?”, *Dokuz Eylül İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı.4, (1987), s.405.

¹⁷ Taş, “Sosyolojik Din Tanımları”, *Din Sosyolojisi El-Kitabı*, (ed.) Akyüz ve Çapçioğlu s.38.

¹⁸ Inger Furseth and Pal Repstad, *Din Sosyolojisine Giriş: Klasik ve Çağdaş Kuramlar*, çev. İhsan Çapçioğlu ve Halil Aydınalp (Ankara: Birleşik Dağıtım, 2011), s.45.

¹⁹ Ejder Okumuş, *Toplumsal Değişme ve Din* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2020), s.56.

Auguste Comte gibi evrimci pozitivist sosyologlar, dini; ilkel gelişmemiş toplumlarda görülen, medeni düşünce ve yaşam tarzı geliştikçe ortadan kalkacak büyüsel, ilkel bir düşünce şekli olarak kabul etmişlerdir.²⁰

E.B. Taylor'a göre din, "Ruhsal varlıklara inançtır", R. Otto'ya göre insanları korkutan ve büyüleyen bir sır olan "kutsalın tecrübesidir". Otto, dinin özünün ne olduğunu anlatmaya çalışmış yani insanın kutsalla olan ilişkisi, tecrübesi dini ortaya koymaktadır, demiştir.²¹ Tüm dinlerde insanın kutsal olanla bir bağlantısı vardır. Otto'nun yapmış olduğu din tanımına göre dinlerin ortak özelliği; insanın kutsalla olan ilişkisinde yaşadığı duygu ve düşünceler, içinde bulunduğu ruh hali dinin özünü oluşturur.

Özsel tanımlarda; insandan daha üstün "aşkın" bir varlık vardır. İnsan, fizik ötesi bu güçlü olan varlıkla bir şekilde etkileşimde bulunur, bu duygusal veya zihinsel bağ kurmayla kendi inanç ve yaşam dünyasını şekillendirir.

1.1.1.1.2. İşlevsel tanımlar

İşlevsel tanımlar üzerinde çalışan sosyal bilimciler, dinin ne olduğu veya özü ile ilgilenmezler onun yerine dinin, toplum üzerindeki etkisi, toplumu harekete geçirme fonksiyonları üzerinde durmuşlardır. Dinin temel çıkış noktası, kaynağı bu tanımda önemli değildir.

Dinin toplumdaki işlevleri konusunda araştırma yapan ilk sosyologlardan biri Emile Durkheim'dır. Durkheim, din için geçmişten günümüze bütün toplumlarda var olmuştur. Bu yüzden toplum için vazgeçilmez olan bir fenomenle sosyolojinin ilgilenmemesi düşünülemez, demiştir. Durkheim, dini şu şekilde tanımlar: "Mensupları tarafından kutsal olarak kabuledilen inanç ve ibadet ilkeleri, yasak ve dokunulmazlıkları olan, insanları tek bir manevi/ahlaki cemaat haline getiren, toplumsal yapının önemli bir sistemidir."²² Durkheim'ın tanımına göre din, müntesiplerinde ortak kutsal ve inanç ilkeleriyle manevi birlikteliği, ibadetler yoluyla birlikte hareket etmeyi sağlar. Milton Yinger dini "Belirli bir insan grubunun, hayatın temel sorunlarına karşı inanç ve pratiklerden oluşan özel bir çözüm yoludur."²³ Diye tarif etmektedir. Hayatın temel problemlerinin başında insanın

²⁰ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi Dersleri* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1993), s. 136.

²¹ Talip Küçükcan, *Din Sosyolojisi* (Ankara: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013), s.65-68.

²² Emile Durkheim, *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*, çev. Fuat Aydın (İstanbul: Ataç Yayınları, 2005), s.54.

²³ Küçükcan, *Din Sosyolojisi*, s.67.

bunlara karşı bir dayanma mekanizmasıdır. T. Luckman'a göre din, insan organizmasının bir yeteneğidir, bu yüzden insani olan aynı zamanda dinidir. İnsan biyolojik doğası gereği ahlaki, nesnel bağlantılı ve her şeyi kapsayanla anlam dünyası kuran bir varlıktır. Bu anlam dünyasıyla onu aşkınlaştırır. Luckman'a göre dinin temeli psikolojik ihtiyaçlardan değil biyolojik bir nesnellikten gelir. Berger en kapsamlı işlevsel tanımın Luckman'a ait olduğu söyler.²⁴ Alman sosyolog Max Weber için din, insanı anlamlandırmaya çalışan bir olgudur. Weber, dini olan davranışlarla bireyin eylemlerini ayrıştırır, dini ve toplumsal olan davranışı kişi kendisi inşa eder. Dinin sosyal sonuçları dinin özünden değil, sosyal davranışlar sonucu ortaya çıkmıştır, der. Weber'e göre; kişi ekonomi, eğitim, aile gibi birçok sosyal yapıya inandığı din penceresinden bakıp toplumsal meseleleri etkilemiştir.²⁵ Weber'in buradaki yorumu toplumun dinle iç içe olduğunu anlatır, toplumsal kurumların oluşmasında dinin belirleyicilik yönüne vurgu yapar. Örneğin; İnancı gereği faizle işlem yapmak istemeyen insanların çoğunlukta olduğu bir toplumda, faizle işlem yapan bankalar kapanacak onun yerine faizsiz bankacılık gelişecek veya ekonomiyi ayakta tutmak için farklı sistemler geliştirilecektir.

İşlevsel tanımlarda kutsallık, aşkınlık, inancın özüne herhangi bir atıfta bulunulmamış dinin toplumsal hayatta meydana getirdiği etki üzerinde durulmuştur. Yapılan tanımlarda dini olanın sınırlarını belirlemek zordur. Çünkü bahsedilen sosyal etki farklı yollarla da gerçekleşebilir. Örneğin; İçki içmeme davranışını ele aldığımızda insanlar inancı gereği de sağlıklı yaşamak içinde içki içmeyebilir. Davranışlar aynı olsa dasebepler farklıdır. Din, toplumu yönlendirme gücünü sahiptir fakat dinin yasaklamış olduğu bir davranışın toplum tarafından yapılmıyor olması, o davranışın inanç gereği yapılmadığı anlamına gelmez.

Din fenomenini sosyal bilimler alanında kesin çizgilerle ayırmak ve tanımlamak çok zordur. Yapılan tanımın hem din olarak anılan bütün inançları içine alabilecek kadar geniş hem de dini olanı dini olmayandan ayıracak kadar dar olması gerekir. Din, aşkın bir öze sahip, toplumsal sonuçları olan özel ve özerk bir yapıdır.

²⁴ Peter Ludwig Berger, *Dinin Sosyal Gerçekliği*, çev. Ali Coşkun (İstanbul: İnsan Yayınları, 1993), s.91.

²⁵ Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, çev. Zeynep Aruoba (İstanbul: Hilal Yayınları, 1997), ss.87-98.

1.1.2. Toplumun tanımı ve çeşitleri

1.1.2.1. Toplumun tanımı

Toplum, ortak bir kültür mirasına sahip, sınırları belirli bir toprak parçasında yaşayan ve kendilerini birçok yönden özerk ve birleşmiş bir grup olarak gören insanlar topluluğudur.²⁶ Toplum özel bir sosyal düzen gerektirir. Bu düzende iş bölümü, kişilerin işlerinde uzmanlaşması vardır. Birbirine olan bağlılıkları sözleşmelere dayalıdır. Bu sözleşmeler toplumun devamlılığını ve düzenini sağlar. Sözleşmelerle insanların topluma karşı sorumlulukları belirlenmiş, aidiyetleri garanti altına alınmış olur. Toplumsal sözleşmeler toplumu ayakta tutan en önemli güçtür.²⁷

Birlikte yaşayan insanların toplum olarak nitelendirebilmesi için birtakım özelliklere sahip olması gerekir. Bunlardan bazıları şu şekildedir: Toplumda, belirli bir insan sayısı olmalıdır. Bu insanlar, belirli bir toprak parçasında yaşamalıdır. Toplumsal yapının oluşması için; aile, din, ekonomi, eğitim gibi temel kurumların var olması gerekir. Bir insan tüm işleri kendisi yapamaz o yüzden her insanın belirli işlerle meşgul olması gerekir. Toplumun sürekliliğinin sağlanması için tarih, dil, inanç gibi ortak bir kültürel miras olmalıdır. Toplumların kendisini diğer toplumlardan ayıran özerk bir yapısının olması gerekir. Toplumlar karmaşık ve kendisine has özelliklere sahiptir. Bir toplum için geçerli olan bir gerçeklik diğer toplum için geçerli olmayabilir.²⁸

Toplumlar kullanılan kriterlere göre farklı şekillerde sınıflandırılmıştır. Günümüzde en çok kullanılan sınıflandırma şekli, toplumların geçireceği düşünülen gelişmişlik süreçlerine göre yapılandırır. Buna göre toplumları süreç odaklı olarak 1-Geleneksel Toplum 2- Modern Toplum 3- Postmodern Toplum olarak üç gruba ayırabiliriz.

1.1.2.2. Toplumun çeşitleri

1.1.2.2.1. Geleneksel toplum

Bir toplumun kendinden önceki nesillerden devralıp bazı değişikliklerle sonraki nesillere aktardığı; her türlü tutum, davranış, inanç ve kurumları içeren pratiklere “gelenek”

²⁶ Gordon Marshall, *Sosyoloji sözlüğü*, çev. Osman Akinhay ve Derya Kömürcü (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları 1999), s.732.

²⁷ Sezgin Kızılcıkel ve Yaşar Erjem, *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü* (Ankara: Atilla Kitabevi, 1994), s.418.

²⁸ Feridun Merter ve Mustafa Talas, *Sosyoloji* (İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2010), ss. 151-156.

denir.²⁹

Geleneklerinde değişim yapmadan gelecek nesillere aktarım yapan toplumlara geleneksel toplum denir. Yeni nesle iletilen şeyler, bir toplumun pratik yaşama şekli, davranış şekilleri, aile yapıları ve kurumlarıdır. Toplum hayatı her dönemde az ve ya çok değişime uğrar. Sosyal yaşam dinamiktir. Bulunduğu çevreye, teknolojiye, çağın gereklerine göre kendini yeniler. Günümüzde gelişen iletişim ağı etkileşimlerin artmasına ve değişimin inanılmaz bir hıza ulaşmasına neden olmuştur. Geleneksel toplum buna rağmen kendini korumak için çabalar, özel metotlar geliştirir ve değişimi belirli oranda yavaşlatır.

Geleneksel toplumda; İnsani ilişkiler yüz yüze ve samimidir. Aile tipi ve birincil ilişkiler hâkimdir. Örgütlenme zayıftır. Okur-yazarlık oranı düşüktür. Sanayileşme, bireysellik, akılcılık yoktur. Diğer nesillere aktarılan kültür hiç değiştirilmez. Toplumsal, kültürel faaliyetlerde bütünlük ve beraber hareket etme vardır.³⁰

Geleneksel toplumlarda birinci öncelik inançtır. Toplumun tutum ve davranışlarını, insan ilişkilerinin şeklini belirleyen şey inançtır. Geleneksel insan için geçmiş dönem bağlı olduğu kökenini, gelecek ise varacağı noktayı ifade eder.³¹ Üretim ve yaşam tarzları nedeniyle toplumsal hareketlilik azdır, bunun sonucunda değişimler ya gerçekleşmez ya da yavaş ilerler. Değişimin hızını belirleyen üç etken vardır. Bunlar; toplumların birbiriyle olan etkileşimi, toplumun kendi içindeki dinamikleri ve yaşadığı coğrafyanın doğa koşullarıdır. Toplumda, değişimi sağlayan iç dinamiklerden (aile, inanç, kurumlar vs.) hangisinin ne derece etkili olduğu, toplumdan topluma ve zamana göre değişmektedir.³²

1.1.2.2.2. Modern toplum

Modernite/Modernizm; 16. yüzyılda Rönesans ve Reform hareketleri ile başlayan, Fransız ihtilaliyle siyasi, aydınlanma filozoflarınca bilimsel temelleri atılan, sanayi devrimi ile kurumsallaşan bir oluşumdur. İlk olarak Batı dünyasında başlayan bu toplum tipi hayatın her alanında etkisini göstermiştir. Bilim, sanat, edebiyat, siyaset, ekonomi vb.

²⁹ Ömer Demir ve Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü* (Ankara: Vadi Yayınları, 1997), ss.93.

³⁰ Mustafa Armağan, ‘‘Geleneksel Toplum’’, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi* (İstanbul: Risale Yayınları, 1991, Cilt 2), s.15.

³¹ Seyyid Hüseyin Nasr, *Bir Kutsal Bilim İhtiyacı*, çev. Şahabettin Yalçın (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995), s.51.

³² Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağdan 1918’e* (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2011), s.36.

alanlarda yaşanan değişimlerle toplum yeniden inşa edilmiştir.³³

Modernizmde, geleneksellikten kopuş ve onu reddetme vardır. Geleneksellik açısından modernizme baktığımızda toplumda bir sapma görürüz.³⁴

Nasr'a göre "modern" demekle aşkın olandan, dünyayı toplumları düzenleyen, idare eden değişmez varlıktan bir kopma vardır. Bu anlamda modernizm, geleneğin (din) zıddı demektir. Dini olan bilgi, tutum, inancın reddedilip onun yerine beşeri olan insan düşüncesinin konulması söz konusudur. İnsanın ilahi olanla bağlantısının kesilmesi demektir.³⁵

Modern toplumda, geleneksel olana belirgin bir düşmanlık vardır. Din-bilim çatışması söz konusudur. Dinin toplum üzerinde otoritesi zayıflamış yerini bilime bırakmıştır. Milli devletlere geçiş vardır. İletişim, ulaşım artmış ve ekonomik model olarak kapitalizm kabul edilmiştir.³⁶

1.1.2.2.3. Postmodern toplum

Postmodernizm (modern sonrası) yani modernizmden sonra gelen dönemi ifade eder. İlk olarak 1960'larda sanat ve mimaride yaşanan yeni estetik farklılaşmayı tanımlamak için kullanılmıştır. Modernizme bir tepki olarak ortaya çıkmış olsa da tamamen karşı değildir. Modernizmde görmüş olduğu eksikliklere bir eleştiri ve onun tamamlayıcısıdır.³⁷

Postmodernizm düşüncesinin en önemli paradigması, mutlak bir gerçekliğin olmamasıdır. Bu düşüncede; toplumsal hiyerarşik yapılanma modelleri yerine çoğulcu, göreceli olma ve hoşgörü ön plana çıkmış, yaşam biçimleri birbirine karışmış haldedir. Tüm dinlere saygı duyma, her dinin doğru olabileceği düşüncesi yani dini çoğulculuk hâkimdir.³⁸ Küresel pazarların kurulması, devletlerin birleşerek federasyon tipi devletleşmeye gidilmesi, yerel ve kültürel olanın ayakta tutulması, dinin yeniden dünyaya

³³ İdris Demirel, "Dünyanın Kapitalist - Dünyalaşması ve Avrupa Merkezci Sosyal Bilimler", *Hiyerarşi Bilim Kültürel ve Sanat Dergisi*, yıl 01/2012.ss.22.

³⁴ Ebu Bekir Sifil, "İslam'ı Moderniteye Uydurmak Yanlış", Röportaj, Merve Sena Kılıç, Yeni Şafak Gazetesi, Pazar Eki, 22.01.2012. <https://www.yenisafak.com/hayat/islami-moderniteye-uydurmak-yanlis363386>, (Erişim 1 Aralık 2023).

³⁵ Nasr, *Bir Kutsal Bilim İhtiyacı*, s.74.

³⁶ Recep Şentürk, *Yeni Din Sosyolojileri* (İstanbul: Gelenek Yayınları, 2004), s.32-35.

³⁷ Abdurrahman Kurt, *Din Sosyolojisi* (Bursa: Sentez Yayınları, 2018), s.270-283.

³⁸ Kurt, *Din Sosyolojisi*, ss.270-283.

hâkim olması ve maneviyat ihtiyacının giderilmesi önemlidir.³⁹

Sürece dayalı kategorize edilen toplum türlerini değerlendirdiğimizde; geleneksel toplum düzeninde toplumun tüm işleyişini, kurumlarını, ilişkilerini belirleyen dindir. Dinin emir ve yasaklarına göre toplumu yönlendiren din adamlarıdır. Modern toplumda din, devletin tüm kademelerinden kovulmuş bunun yerine beşeri, insan aklının ulaştığı normatif kurallara göre bir yaşam tarzı gelmiştir. Postmodern dönem ise her iki dönemin birleşimi veya modern dönemin tamamen reddi değildir. Modern dönemde görmezden gelinen maneviyat ihtiyacını karşılama yoluna gidilmiştir fakat modernizm çizgisinden çıkılamayıp modernizm farklı bir şekle bürünmüştür. Dini çoğulculuğun hâkim olduğu ve her dinin doğru olabileceği varsayımına dayalı bir dünya görüşü ortaya çıkmıştır. Bunun bir sonucu olarak günümüzde sosyal bilimciler din kavramı yerine “*Kutsal*” kavramının tartışılması gerektiğini söylemeye başlamışlardır.⁴⁰ Bu da din kavramını iyice belirsiz hale getirmiş, dini bağlamından koparmıştır. Bu döneme manevi, duygusal karmaşanın yaşandığı bir dönem diyebiliriz.

1.1.3. Dinin toplumdaki yeri ve önemi

Dinin toplumda edindiği konumun en önemli göstergesi toplumda ne gibi işlevleri yerine getirdiğiyle yakından ilişkilidir. Toplamlar inandıkları dine olan bağlılıkları oranında dinin emir ve yasaklarını hayatlarında görünür kılmışlardır. Giyim tarzı, konuşma şekli, kurumları, ibadet yerlerinin varlığı ve büyüklüğü, ticari faaliyetleri gibi sosyal hayatın dinamiklerini dine göre tanzim edip etmemelerine göre dinin o toplumda etkisi ortaya çıkmaktadır.

Dinin en önemli işlevi, insanlar için bir inanç sistemi oluşturmastır. İnanç, insan aklını aşan, bilimsel yollarla bulamadığı cevaplara ulaşmasını sağlar. Belirli bir inanca sahip ve tanrısına teslim olan insan, öncelikle ölümün karşısındaki acizliğine, hayatın anlam ve mahiyetine bir cevap bulur. Fen bilimleri “Nasıl?” sorusuna cevap ararken din “Niçin?” sorusuna cevap vermektedir. Ait olma, inanma, bağlılık, teslimiyet gibi duygular başka bir şeyle karşılanmadığında insanların en önemli sığınma yeri dindir.⁴¹ İnsanlar doğar, büyür ve ölürler, sadece biyolojik bir varlık olmayan insan, hayatı boyunca fiziksel hayatı

³⁹ Şentürk, *Yeni Din Sosyolojileri*, ss.32-35.

⁴⁰ Ali Köse, “XXI. Yüzyıl Türkiye’sinde Gelenekle Modernite Arasında Din Algıları ve Dindarlık Formları, Sosyolojik Bir Bakış”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* • Cilt-Sayı 49. Aralık 2015.ISSN 1302-4973 • ss. 5-27 • DOI 10.15370/muifd.28848.

⁴¹ Peter Ludwig Berger, *Kutsal Şemsiye*, çev. Ali Coşkun (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000), s.67.

ile ruhsal dünyasını bütünleştirmek dengelemek için çabalar, bu noktada bağlantıyı din kuracaktır. Bu bağlantıyla kişinin yaşadığı hayat, yaptığı işler ona göre anlamlı hale gelecektir.

İnsanların bir araya gelmesini ve toplumsal süreklilik kazanmasını sağlayan sosyal değer, normlar ve amaçlar vardır. Bu bakımdan toplumun bütünleşmesini sağlayan ana faktörlerden biri dindir. İbn-i Haldun, dinin toplumları bir arada tutan birleştiren bir güç olduğunu söyler. Emile Durkheim, toplum düzeninin ve sosyal istikrarın sağlanması için dinin yerinin vaz geçilmez olduğundan bahseder. Din temelde bütünleştirici özelliğiyle göze çarparsa da çatışmalara neden olduğu durumlar da olmuştur. Aynı dine inanan insanların toplumsal olarak bütünleşmesini sağlarken grup dışı, farklı inanç mensupları için çatışmaya neden olabilmektedir. Hatta aynı inanç mensubu olanlarda bile mezhepleşme, gruplara ayrılma, farklı düşünce ve inanç akımları oluşturarak, inananları ayrışmalara götürmektedir. Tarihsel olaylara bakıldığında din bazen toplumun devamlılığını sağlamakta bazen de toplumları çatışmalara sürükleyerek dağılma noktasına getirmektedir. Dinin çatışmalara neden olduğu durumlarda M. Weber, Karizmatik liderlerin (Doğaüstü yeteneklere sahip kişiler) rolünden bahseder. Bu kişiler, sahip oldukları dinsel karizmasıyla toplumları çatışma halinden çıkarıp toparlayabilir. Karizmatik Liderler, toplumsal bütünleşmeyi sağladığı gibi toplumsal değişime de neden olmuş ve birçok dini devrimler karizmatik liderler eliyle gerçekleşmiştir.⁴² 1979 yılında Muhammed Rıza Pehlevi Monarşi rejimini, Ayetullah Ruhullah Humeyni toplumda kazanmış olduğu karizmatik liderlik vasfıyla İran'da İslam hukuku ve Şii mezhebini esas alan İslami Cumhuriyet haline dönüştürmüştür.⁴³

Din, siyasi ve toplumsal sonuçları olan önemli bir aktördür. Toplum tarafından destek görürse siyasi karşılığı olan, kendi mensupları için toplum nezdinde faaliyet gösteren dini meşruiyet ve otorite kaynağıdır. Din kurumsal olarak üyelerine kazandırdığı sosyal statü, rollerle yeni bir toplumsallaşma olanağı sağlamaktadır.⁴⁴

İnanç ve ibadetler kendi içinde mensupları tarafından uygulamada bir bütünlük oluşturursa toplumun normatif yapısını desteklemektedir. Değerler sistemi oluşturan din,

⁴² Küçükcan, *Din Sosyolojisi*, s.71.

⁴³ Mehmet Talha Paşaoğlu, "İslamî Devrim Nedir? 1979 İran Örneği". *İnsan ve İnsan*, 6(20), 307-323, s.1-17. <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.409392>

⁴⁴ Kurt, *Din Sosyolojisi*, s.134.

sosyal gruplarının bağlarını güçlendirir ve sosyal, dini bir kimlik oluşmasını sağlar. Toplumun yapısına katılan bu işleyiş kültürün bir parçası haline gelip ‘‘mana birlikteliği’’ oluşturmaktadır.⁴⁵

İbadetler toplumsal bütünleşmeyi sağlamada önemli bir yere sahiptir. İbadetler inanca olan bağlılığı arttırmanın yanında birçok insanı aynı mekâna ve ortama toplayarak birlikteliği sağlar. İnsanlara ortak hareket etme ve aidiyet duygusunu kazandırır. Örneğin; namazlarda insanların camilere gelmesi, hac ve umrede beraber hareket edilmesi, sadaka ve zekât gibi ibadetlerle zengin fakir arasında kaynaşmanın sağlanması, ahlaki davranış normlarıyla sosyal grupların dinamiğini arttırma gibi önemli işlevleri vardır.⁴⁶

Din, devletle insan arasında aracı bir kurum vazifesi görür. Sivil toplum kuruluşları aracılığıyla bireylerin dini taleplerinin devletin kademelerine iletilmesini sağlar.⁴⁷

Günümüzde tarikat ve cemaatler kurdukları sivil toplum kuruluşları aracılığıyla faaliyetlerini meşru bir zemine oturtmanın yanında isteklerini devlet kademelerine ulaştırabilmektedirler.

Toplum bireylerinin; kendine ait duygu, düşünce ve davranış tarzlarının, örf adetlerin, kültürün korunması ve devam ettirilmesi dinin en önemli fonksiyonlarından biridir. Kültürü etkisi alan din, kültürel olanı dönüştürür ve toplumsal birliktelik sağlar. Böylelikle dini olan aynı zamanda kültürel hale gelmiş olur.⁴⁸ Dinin korumacı yapısı gereği toplumun kültürünü nesilden nesile bozulmadan aktarılabilir. Modern dünyada bile kültür ve dinin birlikteliği bozulmamışsa aktarım devam eder.⁴⁹

1.1.4. Dindarlık tanımı ve boyutları

1.1.4.1. Dindarlık tanımı

Din konusunda yaşanan tanımlama sorunu dindarlık konusunda da yaşanmaktadır. Roof'a göre; kişinin doğaüstü güçlerle olan ilişkisi sonucunda ortaya çıkan kurumsallaşma şeklidir. Himmelfarb'da, kişinin bağlı olduğu dinin inanç ve

⁴⁵ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2017), s.222.

⁴⁶ Yümnü Sezen, *İslam'ın Sosyolojik Yorumu* (İstanbul: Birleşik Yayınları, 2000), s.100-101.

⁴⁷ Küçükcan, *Din Sosyolojisi*, ss.72-73.

⁴⁸ Ali Akdoğan, ‘‘Kültür ve Din’’, *Din Sosyolojisi El-Kitabı*, (ed.) Akyüz ve Çapcıoğlu, s.393-394.

⁴⁹ Halil Aydınalp, *Din ve Dünyevileşme Kuzey Kıbrıs Örneği* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2018), s. 173.

faaliyetleriyle meşgul olma düzeyidir.⁵⁰ Wach, dinin tanımını yaparken aynı zamanda dindarlığın da tanımını yapmaktadır; “*Kutsalın tecrübesi*” yani kişinin yaşamış olduğu dini hayat, dindarlıktır. Kapsayıcılık ve genelleme açısından dindarlığı şu şekilde tarif edebiliriz. Bir dinin belirli bir zaman ve toplum şartlarında belirli bir kişi, grup veya toplum tarafından yaşanmasıdır.⁵¹ Dindarlık özel bir yaşam şeklidir, bireyselliğiyle ön plana çıkan bir bağlanma, davranış şekli ve toplumsallığı olan özel bir formdur. Bu form kişiden kişiye toplumdan topluma değişmektedir.

Dindarlıkta yer alan bireyselliği şu şekilde anlatmak gerekir: Dini metinlerden alınan bilgilerin kişisel yorum ve tecrübeler neticesinde sosyal hayata yansıtılmasıdır. Kişinin yaşadığı tecrübeler, zaman ve şartlar değiştikçe dindarlık şekli de değişime uğrar ve sürekli yeniden üretilir. Aynı din mensuplarının farklı dindarlık şekilleri göstermesinde iki sebep vardır. Birincisi, kişilerin anlayışlarına, sosyal rollerine, tecrübelerine ve ihtiyaçlarına göre dini yorumlaması; ikincisi ise kişilerin toplumun ve zamanın etkisinde kalarak dini algılamaları ve yorumlamalarıdır. Tüm dindarlık formlarında dinin emir ve yasakları aynı olmakla birlikte bunu ifade ediliş şekilleri birbirinden farklıdır. İslam evrensel, Müslümanlık evrenselliğin toplumsal, kültürel değerlerle birleşerek yaşanmasıdır. Kutsal, aşkın, hakiki olan İslam dinidir, yorumlar neticesinde oluşan Müslüman’ın yaşam tarzı ve şekli değişebilir.⁵²

1.1.4.2. Dindarlık boyutları

Dindarlığın boyutlarını, bir kişiyi dindar olarak kabul edebilmemiz için hangi kriterlere göre değerlendirmek gerekir veya dindar kişinin sahip olması gereken özellikler nelerdir sorusunun cevabı bu boyutları ortaya çıkarmaktadır. Dindarlık Batı dünyasında uzun yıllar tek boyutlu olarak değerlendirilmiş yalnızca kişinin kiliseye bağlılık, dua etme, ayinlere katılma durumuna göre dindar olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

J. Fichter dindarlığın çok boyutlu olduğu yönünde önemli katkılarda bulunmuştur. Fichter’e göre Katolik dindarlık “şekilci dindar”, “gerçek dindar”, “kapalı dindar”, “kenarda dindar” olarak dört gruba ayrılır.⁵³ Diğer din bilimcileri de dindarlığın çok

⁵⁰ Murat Yıldız, *Ölüm Kaygısı ve Dindarlık* (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2006), s. 83.

⁵¹ Joachim Wach, “*Din sosyolojisi*”, çev. Ünver Günay (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995), s. 43-45.

⁵² Halil Aydınalp, *Yerel Bir Dünyevileşme Kavramı: Özerk Dünyevileşmeler, Sekülerleşme Tartışmaları*, (ed). Mehmet Ali Kirman-Volkan Ertit, (İstanbul: Kadim Yayınları, 2019), s.156.

⁵³ Mehmet Emin Köktaş, *Türkiye’de Dini Hayat* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1993), s. 50.

boyutlu farklı yönleri ve formları olduğunu düşünmektedir. Wach dindarlığın üç farklı şekilde kendini gösterdiğini söyler, bunlar akide (teori veya doktrin), ibadet (kült) veya uygulama (pratik), dini grup, cemaat veya dini toplum (comunion) dur.⁵⁴

Ch. Glock ve Stark dindarlığı beş boyutta ele almışlardır. Bu sosyal bilimciler, tüm dünya dinlerini incelediklerini bunun sonucunda tespit ettikleri dindarlık boyutlarının bütün dinler için geçerli olduğunu söylemişlerdir. Günümüzde de en çok kabul gören sınıflandırma bu boyutlardır ve maddeler halinde şu şekildedir;

1- İnanç boyutu 2- İbadet boyutu 3- Duygu (Tecrübe) boyutu 4- Bilgi boyutu

5- Etki boyutu⁵⁵

1.1.4.2.1. İnanç boyutu

Dindar bir kişiliğin ilk boyutu inançtır. Sosyolojide inanç, kişinin bireysel dünyasına ait idrak etme ve dini bilgilerinin organize olmuş halidir. Genellikle iman ve inanç kavramları birbirinin yerine kullanılmıştır. İman daha geneli anlatırken inanç daha özel bireysel, psikolojik olayların ifade edilmesinde kullanılır.⁵⁶

İnanç aynı zamanda şüphe kavramından da bahsetmektedir. Dindarda olması beklenen şey kutsala şüphe duymayan tam bir bağlılık ve itaattir. İnanç ne kadar güçlüyse kutsalla arasındaki bağ o oranda güçlü olacaktır. Birey bu inançtan aldığı güçle kutsalla olan bağlantısını kurmaktadır. Dindarlığın temelini inanç oluşturmaktadır.⁵⁷

1.1.4.2.2. İbadet boyutu

Bir zihinsel faaliyet olan inanç, psikolojik yanı ağır basan dindarlığın teorik yönünü oluşturur. İbadetler ise dinin pratik uygulama yönünü oluşturur.

İslam literatüründe ibadet keline anlamı olarak “İtaat etme, boyun eğme, kulluk, tevazu” anlamlarına gelir. Terim olarak; Allah’a tazim ve yakınlık kazanmak maksadıyla yapılan her türlü bilinçli davranış yani Allah rızası için yapılan eylemlerin tamamıdır.⁵⁸

⁵⁴ Wach, *Din sosyolojisi*, s. 43-61.

⁵⁵ Yahya Turan, *Kişilik ve Dindarlık* (İstanbul: Ensar Neşriyat Ticaret Anonim Şirketi, 2017), s.116.

⁵⁶ Davit Krech and Richard Crutchfield, *Sosyal Psikoloji*, çev. Erol Güngör (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1980), s. 201.

⁵⁷ Turan, *Kişilik ve Dindarlık*, s.117.

⁵⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “İbadet Ne Demektir ve Kaç Kısma Ayrılır” <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/126/ibadet-ne-demektir-ve-kac-kisma-ayrilir>, (Erişim: 18 Ekim

İnanılan varlığa bağlılığın davranış haline gelmiş şekli olan ibadetlerin kapsamı çok geniştir. İbadetler her dinde farklı şekillerde kendini gösterir. İslam’da kurban, namaz, oruç; Hristiyanlarda ayin, ilahi okuma, vaftiz, günah çıkarma şeklinde kendini gösterir.

İbadetler; İnanç mensuplarının bütünleşmesine en üst seviyede katkı sağlar. Bu durum ilkel dinlerde daha net kendini gösterir. En küçük dini grup olan aileden başlayarak kabilelerin hatta milletlerin beraber yapmış oldukları ayin ve ibadetler, grubun bağlarının güçlenmesini sağlar. Underhill’e göre; ibadetler grup bütünlüğünü sağlamakla kalmaz teşkilat yapısını da şekillendirir. İbadetler modern toplumlarda da grubu ayakta tutup toplumların kültürel olarak gelişmesini sağlamaktadır.⁵⁹

İbadetler aynı zamanda kişilerin hangi dine inandıklarını ortaya çıkaran önemli göstergelerdir. Bu noktada Johnsen, “en önemli din testi, davranış testidir,” tespitini yapar.⁶⁰

1.1.4.2.3. Duygu (Tecrübe) boyutu

Dindarlığın bu boyutu, kişinin inanç ve ibadet serüveni sonucunda yaşamış olduğu dini duyguları ifade eder.

İlahi varlıkla kurmuş olduğu bireysel bağlantı sonucunda oluşan sezgi, duyum, algılar bu boyutta kendini gösterir. Her din mensubu, yüce ve aşkın olan varlığın gücünü, yüceliğini aracısız olarak hisseder ve ondan etkilenir.⁶¹ Bu hissediş özel bir vecd hali (kendinden geçme) olabileceği gibi, huzurlu olma, korku, mutlulukta olabilir. Bu tecrübeyi ancak yaşayan kişi deneyimler ve bu duygular bireysel olduğu için de kişiden kişiye değişir.

1.1.4.2.4. Bilgi boyutu

Dindarlığın bu boyutunda kişiden beklenen şey, inandığı dinin inanç ilkeleri, ibadetleri, kutsal metinleri konusunda temel bilgilere sahip olmasıdır.⁶² Kişi inandığı din hakkında bilgi sahibi olmak zorundadır, insan zihni sürekli sorular sorup cevaplar aramaktadır. Özellikle bireyselliğin ön planda olduğu, kişiyi kendisiyle iç muhasebelere sokan inanç

2023).

⁵⁹ Wach, *Din Sosyolojisi*, s.45-47.

⁶⁰ Habil Şentürk, *Psikoloji Açısından Hz. Peygamber’in İbadet Hayatı* (İstanbul: Bahar Yayınları, 1985), ss.26-27.

⁶¹ Hayati Hökelekli, *Din psikolojisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), ss.74.

⁶² Murat Yıldız, ‘ ‘ Dindarlığın Tanımı ve Boyutları Üzerine Psikolojik Bir Çalışma’, *Tabula-Rasa Felsefe &Teoloji Dergisi*, Yıl:1, Sayı:1, 2001, s. 30.

mefhumunun bilgiye dayalı olması gerekir. Kur'an'da Ğaşıye suresi 17. ayeti ‘ *‘Peki onlar devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yeryüzünün nasıl yayıldığına bakmazlar mı?’*⁶³ inancın düşünerek bilgiyle sağlamlaşacağından bahsetmektedir. Sağlam bir inanç için bilgi şarttır. İnanç ve bilgi boyutu birbirini desteklemektedir. Bunun yanında bilgi eşittir inanç değildir. Bilgi sahibi olup da inancı olmayan insanlar halen mevcuttur. İnanç için bilgi ön koşul olmasa da sağlam bir inanç her zaman bilgi içerir.

Dinin ibadet, emir ve yasakları, ahlaki kuralları, kutsal metinleri konusunda bilgi sahibi olmayan bir dindarın inandığı dini yaşaması zorlaşır. Bu kişi doğruyla yanlış ayırt edemez ve istenilen düzeyde kendi dinine ait bir kimlik oluşturamaz.

1.1.4.2.5. Etki boyutu

Bu boyut diğer boyutların toplamıdır. Diğer boyutların sonucunda oluşan bir dünya görüşünü, yaşam şeklini ve inandığı dini günlük hayatına aktarma derecesini ifade eder.

Din, insanlara bir dünya görüşü, farklı bir bakış açısı kazandırır. Bu bakış açısı insan hayatının her alanına etki eder.⁶⁴ Dindar kişi, inandığı kutsal varlığa karşı kendini sorumlu hisseder ve davranışlarını gerçekleştirirken onun isteklerini dikkate alır. Örneğin; park halindeki bir araca çarptıktan sonra oradan hızlıca uzaklaşmak yerine aracın sahibini aramak ve zararını ödemek, hamile bir kadının çocuğunun sakat doğma ihtimali var denilsede kürtaj yaptırmaması, yolda bulduğu paranın sahibini araması veya polise teslim etmesi gibi olaylar kişinin özel bir dünya görüşüne sahip olmasını gerektirir. Bu davranışlar kişinin dinden etkilenme derecesini ifade eder.

İslam dini Müslümanlara özel bir şahsiyet kazandırmak için emir ve yasaklarını, ibadet şekillerini bildirmiştir. Her ibadetin özel bir amacı ve sosyal hayata bir etkisi vardır. İbadetlerden toplumsal olmayan bir ibadet neredeyse yok gibidir. Namaz, oruç, hac, zekât hepsi toplumsal birlikteliği sağlamaya çalışan ibadet şekilleridir. Dindar insan inanç, ibadet, duygu ve bilgi boyutundan aldığı verimle etkilenme boyutunda şahsiyet kazanmış bir dindar olur.

⁶³ Ali Özek, Hayrettin Karaman, Ali Turgut, *Kur'an-ı Kerim Meali*, çev. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), El-Ğaşıye, 88/17, 18, 19, 20.

⁶⁴ Turan, *Kişilik ve Dindarlık*, s. 119.

İKİNCİ BÖLÜM

2. BULGULAR VE YORUMLAR

2.1. Bafra Hakkında Bilgiler

2.1.1. Bafra'nın tarihçesi ve adının kaynağı

Anadolu toprakları tarihin bilinen en eski çağlarından bu yana sahip olduğu verimli araziler, su kaynakları, özel jeopolitik konumu, kara, deniz ve hava yolları üzerinde olması gibi birçok sebepten insanlar tarafından tercih edilen bir yaşam merkezi olmuştur. Bunun sonucunda bölgede zengin bir kültür ve medeniyet tarihi meydana gelmiştir.

Her toplum, hüküm sürdüğü topraklarda kendine özgü bir yaşam tarzı, belirli bir dünya görüşü oluşturmuştur. Toplumlar var olabilmenin ve devamlılığını sağlamanın zaruri bir gereği olarak kültür ve medeniyetlerini oluşturan yaşam tarzı, bilgi birikimi, dünya görüşlerini gelecek nesillere aktarmak için çabalamışlardır. Medeniyetlerin yıllar önce yaşadıkları topraklarda etnik kökenleri yok olsa da ortaya koydukları kültürleri az veya çok başka toplumlarda yaşamaya devam etmiştir. Bölgenin tarihi geçmişi bu yüzden önemlidir.

Bafra'nın tarihi, İkiztepe Höyüğünde yapılan arkeolojik kazılarından elde edilen verilere göre M.Ö. 5000 yıllarına kadar uzanmaktadır.⁶⁵ Yaşayan ilk insan topluluğunun Kaşkalar (Gaşkalar) olduğu,⁶⁶ bu topluluğun da 17. yüzyılda İkiztepe ve çevresinde yerleştiği düşünülmektedir.⁶⁷ Bölgeyi sırasıyla; Hititler M.Ö 1650,⁶⁸ Frigler, Kimmerler M.Ö. 676, Lidyalılar M.Ö. 6. yüzyıl, Persler M.Ö. 546, Roma İmparatorluğu M.Ö. 47, Bizans 395 yıllarında egemenliği altında bulundurmuş, 1086 yılında Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyetine girmiştir.⁶⁹

Türklerin bölgeye gelişi 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra başlamış, bölge ve civarına

⁶⁵ Özge Tokur, *Samsun –Bafra'da Bulunan 18.-20. Yüzyıl Çeşmeleri ve Bu Çeşmelerin Koruma Problemleri* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019), s.7.

⁶⁶ İbrahim Tellioglu, "Osmanlı Hakimiyetine Kadar Canik", *İlkçağ'dan Cumhuriyete Canik*, (ed). Cevdet Yılmaz (Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 2013), s.23-73.

⁶⁷ Tancan Özkan, *19. Yüzyılın İlk Yarısında Bafra Kazası Nüfusu* (Samsun: On dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012), s.10.

⁶⁸ Mehmet Öz, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999), s.10.

⁶⁹ Tokur, *Samsun–Bafra'da Bulunan 18.-20. Yüzyıl Çeşmeleri ve Bu Çeşmelerin Koruma Problemleri*, s.7.

yerleştirilen epni isimli Türk boyu ile bölge İşlamlaşmaya başlamış ve esas fetih için alt yapı oluşturmuştur.⁷⁰ Bafra'nın, Türklerin hâkimiyetine girmesi 1214 tarihi olarak kabul edilir. 1243 Ksedağ Savaşı ve Moğol İstilası sonucunda Selçuklu Devleti dağılınca bölgede Bavra Beyliğı kurulmuştur.⁷¹ 1396 yılında Yıldırım Beyazıt'ın Anadolu zerine yapmış olduğı seferle Bafra (Bavra) Beyliğı Osmanlı topraklarına katılmıştır.⁷² Ankara Savaşıyla kısa süre elden çıkmış olsa da 1419'da elebi Mehmet'in dzenlediğı seferle günümüze kadar sürecek Türk hkimiyeti sağlanmıştır.⁷³

Bafra isminin nereden geldiğı konusunda farklı fikirler ileri sürülmektedir. Bu konuda  kelime ön plana çıkmaktadır. Bunlar; Bafiros, Baf-Rah ve Bavra'dır. Bafiros ismi konusunda Venedik, Ceneviz ve Rumların bu ismi kullandıkları söylenir. Rumlar isimlere (os) takısı getirmektedirler, bu da Bafiros isminin Rumlar tarafından kullanıldığı izlenimi vermektedir. Baf-Rah kelimesinden ortaya çıktığını düşünenlerde; kelimenin sonunda bulunan h harfi halk arasında kullanımında düşmüş ve Bafra isminin ortaya çıkmıştır. Bavra kelimesi tarihi kaynaklarda sıkça geçmektedir. Bavra ismi halk arasında kullanımından (v) harfi (f) harfine dönüşerek Bafra ismi oluşmuştur.⁷⁴ 1243 Ksedağ savaşından sonra günümüz topraklarındaki Bavra Beyliğinin varlığı⁷⁵ ayrıca devlet arşivlerinde yer alan Osmanlı Salmelerinde de ismin Bavra olarak getiğı⁷⁶ bilinmektedir. Dönemsel olarak Bafiros veya Baf-Rah isimleri kullanılmış olsa da en kuvvetli ihtimal Bavra kelimesindeki (v) harfinin halk kullanımıyla (f) harfine dönüşerek Bafra isminin ortaya çıkmasıdır.

2.1.2. Coğrafi konumu ve zellikleri

Bafra, lkemizin Orta Karadeniz bölümünde yer alan Samsun iline bağlı önemli bir ilçedir. Doğusunda Samsun merkez, ilçeleri ve Ondokuzmayıs ilçesi, kuzeyinde

⁷⁰ Koray zcan, ‘‘ Ortaçağda Anadolu'nun İdari Coğrafiyasına Bakış Anadolu'da Selçuklu İdari Birimleri’’,*Coğrafi Bilimler Dergisi*, 3, 73-99. 2005, s. 82-83.

⁷¹ Tokur, *Samsun-Bafra'da Bulunan 18.-20. Yüzyıl eşmeleri ve Bu eşmelerin Koruma Problemleri*, s.7.

⁷² z, XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı, s. 20.

⁷³ zkan, 19. Yüzyılın İlk Yarısında Bafra Kazası Nüfusu, s. 12.

⁷⁴ Hasan Yiğit, *Bütün Yönleri İle Zümrüt Bafra* (Trabzon: Karadeniz Gazetesi ve Matbaası Limited şirketi Yayınları, 1990), s.30.

⁷⁵ Tokur, *Samsun-Bafra'da Bulunan 18.-20. Yüzyıl eşmeleri ve Bu eşmelerin Koruma Problemleri*, s.7.

⁷⁶ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, ‘‘Devlet Arşivleri Başkanlığı’’, <https://www.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Yayinlar/Yayinlar.aspx>, (yayın no:21), (Erişim 02 Ağustos 2023).

Karadeniz, batısında Alaçam, güneyinde Kavak, Havza ve Vezirköprü ilçeleriyle çevrilmiştir. Samsun merkeze uzaklığı 51 km'dir.⁷⁷ İlçe merkezi ovanın güneyinde ve ırmak yatağının doğusunda, denizden 20 km uzaklıktadır.⁷⁸

Türkiye'nin en verimli ovaları arasında yer alan Bafra Ovası, Kızılırmak Nehri tarafından ikiye ayrılmıştır. Kızılırmak, Sivas ve Erzincan arasında bulunan Kızıldağ'dan doğar, farklı il ve ilçelerde yer alan su havzalarının beslemeleri yoluyla 1 356 km'lik yolculuk neticesinde Bafra'dan denize dökülür. Nehir, uzun yolculuğu sonucunda elde ettiği zengin mineraller, yükünün artması ve yükseltinin azalmasıyla biriktirme yapar. Kalınlığı 20-25 m'yi bulan alüvyonlar denize kadar uzanıp bütün bir deltayı meydana getirir.⁷⁹ Her tarafta kumlu ve çakıllı topraklar yer alır. Bu topraklar, üzerinde yılda üç defa hasat yapılabilmekte ve bölge ekonomisi için büyük bir gelir kaynağı oluşturmaktadır.

Bafra ilçe merkezinde 24, merkez dışında 115 olmak üzere toplamda 139 tane mahalleden oluşmaktadır. Merkez dışında yer alan sonradan mahalle statüsü kazanan köyler Kızılırmak çevresi ile Samsun-Sinop yol güzergâhında yer almaktadır. Bölge doğu-batı yönünde verimli tarım arazilerine, geniş düzlüklere sahiptir. Yükseltisi kuzeyden güneye doğru artmaktadır. Kuzeyinde yer alan Karadeniz ile Bafra merkez arasında belirli aralıklarla bataklıklar yer almaktadır. Dağ köyleri olarak nitelenen yerleşim yerleri bölgenin güneyinde Nebiyan Dağı etekleri ile barajların civarında yer almaktadır. Merkeze en uzak köy Kara Kütük köyü 50 km. mesafededir. Bölgenin güneyinde 18. km'den sonra engebeli ve yükseltisi artmış araziler, dağlar yer almaktadır. En yüksek dağ Nebiyan Dağı 1 224 metredir. Burada bulunan dağ uzantıları Canik sıradağlarına eklenmektedir.⁸⁰

2.1.3. İklim

Bafra, Türkiye'nin kuzey kesiminde Karadeniz bölgesinin ortasında yer alır. Karadeniz sahil şeridi boyunca dağlar denizden hemen sonra yükselmesine rağmen Samsun ve Bafra'nın güney hattında denizin daha gerisinden yükselmeye başlar.⁸¹

⁷⁷ Bafra Kaymakamlığı, 'Coğrafi Yapı' <http://www.bafra.gov.tr/cografi-yapi>. (Erişim 30 Temmuz 2023).

⁷⁸ Yiğit, *Bütün Yönleri İle Zümrüt Bafra*, s.33.

⁷⁹ Yiğit, *Bütün Yönleri İle Zümrüt Bafra*, s.32.

⁸⁰ Yiğit, *Bütün Yönleri İle Zümrüt Bafra*, s.32.

⁸¹ Celal Tuna, *Orta Karadeniz Bölgesi Sahil Kesiminde Geleneksel Mimari* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008), s.18.

Karadeniz iklim kuşağı yılın her döneminde yağışlıdır, en çok yağışı da sonbaharda alır. Buna bağlı olarak sık, gür ormanlara sahip bir bitki örtüsüne sahiptir. Bölgede en yağışlı mevsim nisan ve mayıs aylarıdır. Denize 18 km uzaklıkta olup denizin nemli havasından faydalanamaz, denizden gelen rüzgârlarıysa güneyinde yer alan dağların yükseltisinin az olması sebebiyle tutamaz ve bölgenin nemini azaltır. Bu coğrafi şartlarla oluşan mikroiklim, birçok ürünün yetişmesi için uygun bir ortam oluşturur. Güneyinde dağlarda yer alan sık ormanlıklar düzlüklerde yerini tarım arazilerine bırakır, buradaki ağaçlar genelde meyve ağacı olup halkın özel çabalarıyla yetiştirilmiştir.⁸²

2.1.4. Göç hareketleri ve nüfus yapısı

2.1.4.1. Göç hareketleri

Göç olgusu bir yer değiştirme hareketidir. Göç, İnsanların doğup büyüdüğü toprakları siyasi, sosyal, savaş, doğal afet gibi birçok sebeplerle bırakıp kendilerini daha huzurlu ve güvende hissedecekleri farklı bir yere yerleşmesidir. Göç hareketinin doğasında ‘‘korunma’’ içgüdüğü vardır.⁸³

Bafra’nın günümüz nüfusunu ve demografik yapısını oluşturan esas etken tarihi seyri içerisinde gerçekleşen iç ve dış göçlerdir.

Bafra, Osmanlı Devleti döneminde Canik sancağına bağlı olan bir kazadır. 1835 yılında yapılan nüfus sayımına göre nüfusu 6 542’dir. 1 087 kişi merkezde, 5 359 kişi kırsal alanda yaşamaktadır.⁸⁴ 1856 Kırım Savaşı’nı kazanan Ruslar savaştan sonra bölgede yaşayan Türk ve Müslüman topluluklar üzerinde siyasi ve dini baskılar kurunca Anadolu ve Rumeli’ye kitleler halinde göçler başlamıştır.⁸⁵ 1859-1860 yılları arasında Kırım’dan 300 000 kişinin Karadeniz kıyılarına göç ettiği bilinmektedir.⁸⁶ Bu göçmenlerin bir kısmı Balkanlara bir kısmı da Canik sancağına yerleştirilmiştir.⁸⁷ 1860

⁸² Yiğit, *Bütün Yönleri İle Zümrüt Bafra*, s.39.

⁸³ Mehmet Ali Kirman, ‘‘Sosyal Bir Olgu Olarak Göç, İslam Coğrafyasında Terör, Göç ve Mültecilik’’, der: Ali Akdoğan, Süleyman Turan, Erol Sungur, Emine Battal Enes Vural (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, 2017), ss. 10-129.

⁸⁴ Özkan, 19. *Yüzyılın İlk Yarısında Bafra Kazası Nüfusu*, s. 23.

⁸⁵ Nedim İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler* (Samsun: Samsun Büyük Şehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2013), ss. 10, 12.

⁸⁶ Nedim İpek, ‘‘Kafkaslardaki Nüfus Hareketleri’’, *Türkiyat Mecmuası*, C. XX, İstanbul 1997, ss.273 313.

⁸⁷ Cevdet Yılmaz, *Samsun İlinde Nüfus Hareketleri, Geçmişten Geleceğe Samsun*, 2. Kitap, Cevdet Yılmaz (ed.) (Samsun: Samsun Büyük Şehir Belediyesi Kültür ve Eğitim Hizmetleri Daire Başkanlığı Yayınları 2007), s. 302.

yılında 328 kişi Bafra'ya yerleştirilmiştir.⁸⁸ 1870 yılında 1 539 Çerkez'in Bafra nüfusuna kaydedildiği Osmanlı Salname kayıtlarında geçmektedir.⁸⁹

Rusların zulmünden kaçan 60 000 Abaza göçmeni Karadeniz sahillerine gemilerle gelmiş başta Çarşamba ve Bafra olmak üzere farklı bölgelere yerleştirilmişlerdir.⁹⁰ Bafra'ya yapılan göçler Balkan Savaşları'ndan sonra da devam etmiştir. Farklı zamanlarda birçok Balkan göçmeni aile peyderpey bölgeye göç etmişlerdir. Bu savaşlar sırasında sadece Kosova'dan 1 381 kişi gelmiştir.⁹¹

Bafra'nın nüfus yapısındaki en büyük değişim Birinci Dünya Savaşı'nda ve Nüfus Mübadelesi'nde olmuştur. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Ermeni çetelerinin zulmünden kaçan Şark mültecileri, Kafkas, Kırım ve Arnavut göçmenleri bölgeye gelmiştir.⁹²

Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan gelişmeler sonucunda Balkanlarda yaşayan Türklerden Nüfus Mübadelesi'ne (20 Nisan 1924) kadar 23 000 mübadil Samsun'a getirilmiş, Samsun ve kazaları ile birlikte Amasya, Tokat gibi çevre yerleşim yerlerine dağıtılmıştır. Mübadeleye kadar Bafra'ya 9 295 göçmen yerleştirilmiş ve mübadeleden sonra 20 kişi daha gelmiştir.⁹³ Balkanlar, Kafkaslar ve çevre yerleşim yerlerinden gelen göçmenlerle 1926 yılında bölgenin nüfusu 56 414 olmuştur.⁹⁴

Cumhuriyet tarihiyle beraber Doğu bölgelerinde yaşanan başkaldırı ve isyan hareketleri neticesinde hükümet önlem olarak Doğu bölgelerinden Batıya zorunlu göç hareketleri başlatmıştır.⁹⁵ 1934 yılında hükümet çıkarmış olduğu İskân kanunuyla, güvenlik, aşiret

⁸⁸ Nevzat Sağlam, ‘‘Arşiv Belgelerine Göre Canik’te Çerkez Muhacirler ve İskânlar’’, *Geçmişte Günümüze Göç*, II, Osman Köse (ed.), Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, 2017, ss. 1369- 1370.

⁸⁹ Zafer Gölen, *1905/06-1914 Osmanlı ve 1927Cumhuriyet Dönemi Bafra Nüfus Verilerinin Göç Açısından Değerlendirilmesi*(Samsun: Samsun Büyük Şehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2017), ss.15-26.

⁹⁰ Nedim İpek, ‘‘Kafkaslardan Anadolu’ya Göçler (1877-1900)’’, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 6, 1991, ss.109.

⁹¹ Mehmet Köseoğlu, ‘‘Nüfus Kaynakları ve Sözlü Tarih Kaynaklarına Göre Balkan Savaşları Sırasında Kosova’dan Samsun’a Göçler’’, *History Studies*, Volume 5, Issue 6, November 2013. ss. 17-40.

⁹² Nedim İpek, *Selanik’ten Samsun’a Mübadiller*, Cevdet Yılmaz (haz.) (Samsun: Samsun Büyük Şehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2010), ss. 172-181.

⁹³ İpek, *Selanik’ten Samsun’a Mübadiller*, ss. 89, 97, 174-182.

⁹⁴ Hikmet Öksüz, ‘‘Yunanistan’dan Gelen Göçmenlerin Bafra’ya İntibakı’’, *19 Mayıs ve Milli Mücadele’de Samsun Sempozyumu*, Samsun 2000, s. 318.

⁹⁵ Soner Çağatay, ‘‘Kemalist Dönemde Göç ve İskân Politikaları: Türk Kimliği Üzerine Bir Çalışma’’, *Toplum ve Bilim*, S: 93 (Yaz 2002), s. 227.

hayatının ortadan kaldırılması ve toprakların imarı gibi konularda önlem almak için⁹⁶ Ağrı, Tunceli, Erzincan, Bitlis, Siirt, Van, Bingöl, Diyarbakır, Muş, Elazığ, Kars, Malatya, Mardin ve Çoruh gibi yerlerde güvenlik ve asayiş için ‘‘yasak bölgeler’’ ilan etmiş ve zorunlu göç hareketi başlatmıştır. Samsun bölgesine ilk iskânlar 1936 yılında 32 hanenin zorunlu göçüyle başlamış⁹⁷ farklı zamanlarda iskân hareketleri devam etmiştir. Günümüzde bölgede Kürt kökenli vatandaşların toplu olarak yaşadığı köyler bulunmaktadır.

Bafra Ovası, tarım arazisi ve tarımsal faaliyetler için bir cennet olarak kabul edilir. Kalkınma Planlarıyla başlatılan Bafra Ovası Projesi⁹⁸ sonucunda bölgede yer alan birçok bataklık kurutulup tarım arazisi haline getirilmiştir. Yapılan Derbent Sulama Barajı’yla tarım arazileri düzenli olarak sulanmaya başlanmıştır. Bol suya ihtiyaç duyan bazı ürünler ilk kez bölgede yetiştirilmeye başlanmıştır. Zirai faaliyetlerin hem türü hem de süresi artmıştır. Bu yeni projeler Ordu, Rize, Trabzon ve Sinop’tan birçok ailenin bölgeye göç etmesini sağlamıştır.

Son 30 yılda Orta Doğu’da yaşanan savaşlardan kaçan Irak ve Suriyeli birçok ailenin de iskân için tercih ettiği bir bölge olmuştur.

Bafra’da günümüzde yer alan nüfusun etnik yapısını; Kafkaslar üzerinden gelen Şark, Kafkas, kırım ve Arnavut göçmenleri; Rus ve Yunan baskısından kaçan Çerkezler; Kosova’dan gelen Arnavutlar, Bulgaristan’dan gelen Pomaklar, Avrupa üzerinden gelen Romanlar, Abaza ve Rum göçmeleri, Orta Doğu’dan gelen Irak ve Suriyeli göçmenler, hükümetin İskân politikaları ve Bafra Ovası Projesiyle Rize, Trabzon, Ordu, Sinop ve Doğu vilayetleri Elazığ, Diyarbakır vb. gelen aileler oluşturmaktadır.

2.1.4.2. Nüfus yapısı

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre Nüfus; Bir ülkede, bir bölgede, bir evde belirli bir anda yaşayanların oluşturduğu toplam insan sayısına verilen isimdir.⁹⁹ Nüfusun nitelik ve niceliklerinin tespiti için nüfus sayımı yapılır. Nüfus sayımı neticesinde bir bölgenin

⁹⁶ Fikret Babuş, *Osmanlıdan Günümüze Etnik - Sosyal Politikalar Çerçevesinde Göç ve İskân Siyaseti Uygulamaları* (İstanbul: Ozan Yayıncılık 2006), s. 171-175.

⁹⁷ İlhan Tekeli, ‘‘Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskân Sorunu’’, *Toplum ve Bilim*, S: 50 (Yaz 1990), s. 64.

⁹⁸ Okan Yaşar, ‘‘Bafra Ovası Projesinin Ova Ziraatında Sağlayacağı Değişimler ve Alınması Gereken Önlemler Üzerine Coğrafi Bir Yaklaşım’’, *Türk Coğrafya Dergisi*, sayı:30, İstanbul 1995, ss.435-447.

⁹⁹ Türk Dil Kurumu(TDK), ‘‘Türk Dil Kurumu Sözlükleri’’ <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim 10 Ekim 2023).

nüfus miktarı, yaşları, eğitim durumları, cinsiyetleri, şehir ve köy nüfusu gibi verileri elde edilir.¹⁰⁰

Bafra'nın 2022 adrese dayalı nüfus istatistiklerine göre, nüfus sayısı 142 190 kişidir. 2012 yılında çıkan Büyükşehir yasasıyla köy statüsündeki yerler mahalle olarak anılmaya başlanmıştır. Merkez mahallelerde 90 379 kişi, çevre ve diğer uzak köylerde yeni adıyla mahallelerde 51 811 kişi yaşamaktadır. Nüfus yoğunluğu 93,24 kişidir.¹⁰¹

Bölge nüfusunun çoğunluğu şehirlerde yaşamaktadır. Şehrin evlerinin bitiminden hemen sonra tarım arazileri başlar, bu yüzden şehirle köyler arasında sürekli bir etkileşim vardır. Her toplumda olan şehirli nüfus sayısının fazla olmasının sebepleri yanında bölgenin yerli halkı eğitim, sağlık, sunulan hizmetlere daha rahat ulaşma, sanayinin gelişmesiyle yeni iş imkânları gibi nedenlerle şehir merkezine taşınmışlardır. Şehir merkezinde yaşayan bölgenin yerli halkı aynı zamanda köylerde kendi topraklarının ziraatını da yapmaktadırlar.

15 yaş üstü medeni duruma baktığımızda 75 827 kişi evli, 27 417 kişi bekâr, 9 401 kişi eşi vefat eden, 4 921 kişi boşanmış olarak görülmektedir.¹⁰² Nüfusun % 53,33'ü evli, % 19,28 bekâr, % 6,61 eşi vefat eden, %3,46 boşanmıştır. Bölge halkının yaklaşık olarak dörtte biri bekâr, dörtte üçü evli veya evlilik hayatı yaşamıştır. Evli insan sayısının yüksek olması, bölge halkının evlenmeyi önemseydiği ve aile kurumuna vermiş olduğu önemi göstermektedir.

Cinsiyete göre nüfus yapısına baktığımızda erkek nüfusu 70 859, kadın nüfusu 71 331 kişidir.¹⁰³ Oransal olarak fazla bir fark yoktur. Fakat erkekler özellikle genç erkekler, yeni iş imkânları için Bursa, İstanbul, İzmir gibi daha fazla iş imkânı olan büyük şehirlere göç etmektedirler.

Nüfusun yaşlara göre dağılımına baktığımızda 15 yaş altı 24 624, 15-44 yaş arasında 55 470, 45-64 yaş arasında 40 237, 65 ve üstü 21 849 kişi bulunmaktadır.¹⁰⁴ Bağımlı nüfus olarak kabul edilen ve ekonomik yapıya büyük bir katkısı olmayan 0-14 ile 65 yaşüstü

¹⁰⁰ Şerif Tümer, *Bafra Kırsal Konut Mimarisi* (Ankara: Gazi üniversitesi, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2020), s. 39.

¹⁰¹ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), *İl İlçe ADNKS Sonuçları*, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> (Erişim 15 Eylül 2023).

¹⁰² TÜİK, *İl İlçe ADNKS Sonuçları*, (Erişim 15 Eylül 2023).

¹⁰³ TÜİK, *İl İlçe ADNKS Sonuçları*, (Erişim 15 Eylül 2023).

¹⁰⁴ TÜİK, *İl İlçe ADNKS Sonuçları*, (Erişim 15 Eylül 2023).

toplam nüfus 46 473 kişidir. Aktif, çalışabilecek durumda olan kişi sayısı 95 717'dir. Bu verilere göre toplumda üretken, tarımsal faaliyetlerde, sanayi ve kurumsal hizmetlerde çalışabilecek kişi sayısı daha fazladır. Bir bölgenin ekonomik olarak kalkınması için elverişli bir nüfus yapısına sahiptir.

2.1.5. Eğitim-Öğretim faaliyetleri

Eğitim; Çocukların ve gençlerin toplum hayatında yer edinmeleri için kendilerine gerekli olan bilgi, becerileri elde etmelerini, kişilik yapılarını geliştirmeleri için okul ve okul dışında yapılan tüm faaliyetleri kapsamaktadır.¹⁰⁵

Eğitimin temel amacı, bireyin toplumsal hayatta var olabilmesi ve yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan bilgi ve beceriyi bireye kazandırmaktır. Öğretim ise kişiye ihtiyacı olan bilgiyi öğretme işidir.

Eğitimin toplum hayatında birçok işlevi vardır. Bunlardan biri de kültürün taşıyıcısı olmasıdır. Bireyler toplumun değerlerini, inançlarını, yaşam tarzlarını, sosyal yaşamda kendilerine gerekli olan sosyal normları bu yolla planlı bir şekilde kazanırlar. Bireyi kendi toplumunun bir parçası haline getirmek özel hedef olarak kabul edilirse nihai hedef toplumsal bütünlüğü sağlamaktır.

Toplumun ihtiyacı olan iş kolları için beceriler eğitim aracılığıyla kazandırılır. Eğitim ekonomik, sosyal, siyasi, toplum hayatının her alanında etkisi olan kapsayıcı bir kavramdır.

Bafra'da Eğitim Durumu

Tablo. 2.1

Eğitim Durumları	Cinsiyet		Toplam (Kişi Sayısı)
	Kadın	Erkek	
Okuma –Yazma Durumu Bilinmeyen	2 955	575	5 330
Okuma-Yazma Bilen	63 470	64 960	12 8430
Okuma Yazma Bilmeyen	2 992	655	3 647
Lise ve Dengi Okul mezunu	9 374	13 644	23 018
Yüksek Okul veya Fakülte Mezunu	8 448	8 830	17 278

¹⁰⁵ TDK, ''Türk Dil Kurumu Sözlükleri'', (Erişim 10 Ekim 2023).

Yüksek Lisans Mezunu	9 067	9 601	18 668
Doktora Mezunu	34	55	89

TÜİK 2022 verilerine göre düzenlenen tabloya göre, kadınlar erkeklere kıyasla her alanda daha düşük sayısal verilere sahiptir.

Bölgede eğitim binalarının sayısal verilerine baktığımızda; anaokulu resmi 6, özel 8 toplam 14 kurum; ilkokul resmi 30, özel 5 toplam 35 kurum; ortaokul resmi 28, özel 4 toplam 32 kurum; lise resmi 15, özel 4 toplam 19 kurum; özel eğitim binası olarak resmi 9, özel 7 kurum toplam 16 kurum, 9 adet yurt ayrıca kişilerin eğitim ihtiyaçlarına göre farklı kurumlar bulunmaktadır.¹⁰⁶

Bölgede 25 093 öğrenci, 1 118 derslik, 1 982 öğretmen bulunmaktadır ve derslik başına düşen öğrenci sayısı ortalaması 23 kişidir.¹⁰⁷

2.1.6. Ekonomi

Kızılırmak suyunun uzun yolculuğunun sonucu denize dökülme noktası olan bölgeye, taşınmış olduğu zengin mineralleri biriktirme yapmasıyla oluşan kumlu ve alüvyon topraklar¹⁰⁸ tarım için elverişli alanlar oluşturmuştur. Bafra Ovası Projesiyle tarıma elverişli olmayan birçok bataklık kurutulmuş yeni tarım alanları açılmıştır, 2008 yılında 645 919 dekar olan tarım alanı 2022 yılında 680 934 dekara çıkmıştır. Derbent Barajı suları kanallar aracılığıyla tarım arazileriyle buluşturulmuştur.¹⁰⁹ Proje devam etmekte olup her geçen gün, ürün miktarı ve çeşidi artırılmaya çalışılmaktadır.

Bölgenin dağ köylerinde ağırlıklı olarak hayvancılık, verimli ve düz alanlarda ise tarım yapılmaktadır. Tarım, bölge ekonomisi için önemli bir gelir kaynağıdır. Merkeze uzak köylerde buğday, mısır, lahana, ay çiçeği, çeltik; yakın köylerde domates, biber, çeltik,

¹⁰⁶ Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), ''Kurumlar Listesi'', <https://mebbis.meb.gov.tr/KurumListesi.aspx>, (Erişim 15 Kasım 2023).

¹⁰⁷ Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), '' Bafra İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'', <https://bafra.meb.gov.tr/> (Erişim 15 Kasım 2023).

¹⁰⁸ Yiğit, *Bütün Yönleri İle Zümrüt Bafra*, s. 32.

¹⁰⁹ TÜİK, *İl İlçe ADNKS Sonuçları*, (Erişim 16 Ekim 2023).

karpuz, kavun, mısır üretimi, tütün üretimi yapılmaktadır.¹¹⁰ Özellikle Bafra pirinci marka olmuş ve Türkiye pazarında üretim açısından tek başına %11'lik bir paya sahiptir.¹¹¹ Tarım ticari amaçla yapıldığı için tarım pazarlarının arz talep dengesine göre yapılan zirai faaliyetler, miktarları ve türleri yıldan yıla değişebilmektedir.

Tarım ve hayvancılığın yanında sanayi konusunda atılım yapan bölge, Kızılırmak ve Küçük Sanayi Sitesinde; araç ve traktör tamiri, mobilyacılık, tornacılık, mermercilik vs. işleriyle uğraşan esnaflar mevcuttur.¹¹² Bunun yanında halkın istihdam sorununu çözmek ve yöreden dışarıya yapılan göçleri engellemek için yapılan Organize Sanayi Bölgesi en başta Bafra'da üretimi yapılan ürünler için işleme merkezi olarak kurulmuştur. 1997 yılında Ticaret Bakanlığı'nın yatırım programında yer alan sanayi bölgesinde 68 adet firma bulunmaktadır.¹¹³ Ayrıca 14 tane pirinç fabrikası, 1 tane yağ fabrikası, 4 tane süt işletim tesisi, 6 tane un fabrikası, 2 tane salça fabrikası, 2 tane soğuk hava deposu, 2 tane balık yağı tesisi, 1 tane yem fabrikası bulunmaktadır.¹¹⁴ İç bölgelerle bağlantı yollarına sahip Samsun ve Sinop illerinin arasında yer alan bölge sanayi alanında gelişen ve kendini geliştirmeye açık bir ekosisteme sahiptir.

¹¹⁰ Mehmet Kürşat Tunçer, *Bafra İlçesi Kızılırmak Deltasındaki Çiftçilerin Sürdürülebilir Tarım Hakkındaki Bilgi Tutum ve Davranışlarının Belirlenmesi* (Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2022), s. 40-43.

¹¹¹ Ticaret Bakanlığı (TB), 'Bafra Ticaret Borsası', <http://www.bafratb.org.tr/> (Erişim 16 Kasım 2023).

¹¹² Yiğit, *Bütün Yönleri İle Zümrüt Bafra*, s.102.

¹¹³ Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (STB), 'Bafra Organize Sanayi Bölgesi', <http://www.bafraosb.org/> (Erişim 16 Kasım 2023).

¹¹⁴ Tunçer, *Bafra İlçesi Kızılırmak Deltasındaki Çiftçilerin Sürdürülebilir Tarım Hakkındaki Bilgi Tutum ve Davranışlarının Belirlenmesi*, s.22.

2.2.Bafra’da Dini Hayatı Şekillendiren Unsurlar

Dinlerin devamlılığını sağlamak, müntesiplerini bir arada tutmak için teşkilatlanması gerekir. Toplumsal bir realite olarak dinler, inançlarının yapısı ve inananlarının sayısına göre farklı şekillerde teşkilatlanmışlardır.¹¹⁵ Buna göre araştırmamıza konu olan toplumun dini teşkilat yapısını, bu teşkilatta görevli olanları, dini grupları, kurumları ve bu yapının toplum üzerindeki etkisini anlamak için Bafra’da yer alan dini hayata yön veren unsurları incelememiz yerinde olacaktır.

2.2.1. İlçe müftülüğü

Bafra İlçe Müftülüğü, toplumun her kesimine hitap etmesi, devletin yasal bir kurumu olması, teşkilatlanma konusundaki tecrübesi, bölgenin en ücra yerlerine dahi devletin desteğiyle gidebilmesi açısından bölgedeki dini hayatını şekillendiren ana kurumdur. Müftülük hedeflerini ‘‘ *Toplumun dini ihtiyaç ve beklentilerine cevap vermek amacıyla İslam’ın temel kaynaklarına dayalı doğru ve güncel bilgi konusunda toplumu bilgilendirmek, ibadet, ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek ve ibadet yerlerini yönetmek ayrıca kurumu toplumda saygın bir konuma getirmek* ‘‘¹¹⁶ olarak belirlemiştir. Kurumun bünyesinde bulunan görevlilerin en başında, Diyanet İşleri Başkanlığı’nı temsilen Samsun İl Müftülüğü’ne bağlı olarak dini hizmetleri, dini müesseseleri yönetmek ve dini alanda hizmet veren kişileri denetlemekle görevli¹¹⁷ bir tane ilçe müftüsü bulunmaktadır.¹¹⁸ Müftüye dini işlerin sevk ve idaresinde yardımcı olmak amacıyla görevli iki şube müdürü, din hizmetlerinin daha etkin bir şekilde gerçekleştirmek amacıyla araştırmalar yapan¹¹⁹ iki tane din hizmetleri uzmanı; cami,

¹¹⁵ Ünver Günay, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat* (İstanbul: Erzurum Kitaplığı, 1999), s.151.

¹¹⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı(DİB), ‘‘*Bafra Müftülüğü*’’,

<https://samsun.diyaret.gov.tr/bafra/Sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal2&ContentId=muftulugumuz>, (Erişim 20 Eylül 2023).

¹¹⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, ‘‘*Resmi Gazete 12038*’’ (2 Temmuz 1965), Kanun no.633 madde 8. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.633.pdf> (Erişim: 10 Aralık 2023).

¹¹⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı(DİB), ‘‘*Bafra Müftülüğü*’’, <https://samsun.diyaret.gov.tr/bafra/Sayfalar/ContentDetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal2&ContentCategory=personelimiz>, (Erişim 20 Eylül 2023).

¹¹⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönetmeliği: ‘‘*Resmi Gazete 29033*’’ 17 Haziran 2014. Mevzuat No:19795 Md.64/65. <https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=19795&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeli&mevzuatTertip=5> (Erişim 10 Aralık 2023).

mescit ve diğer mekânlarda halkı dini konularda bilgilendirmek için irşat, rehberlik yapan¹²⁰ ikisi uzman olmak üzere toplam beş vaiz bulunmaktadır. Suç işleyen veya bir şekilde suçla yüz yüze gelen cezaevi mahkûmlarını da unutmayan diyanet işleri haftanın belirli günlerinde mahkûmları dini konularda bilinçlendirmek amacıyla iki tane cezaevi vaizi, ailevi konularda rehberlik yapan, gerektiğinde danışanları psikolog, sosyal hizmet uzmanı gibi yerlere yönlendiren¹²¹ bir aile ve dini rehberlik bürosu, müftülük personeli konusunda yapılan şikâyetleri dinleyen gerektiğinde inceleme soruşturma yapan¹²² dört murakıp, cami ve mescitlerde dini hizmetleri yürütmek ve halkı dini konularda bilinçlendirmek¹²³ için 354 imam-hatip ve müezzin, Kur'an kurslarında öğrencilere Kur'an öğretimi, fıkıh, temel İslami bilgiler vs. konularında eğitim veren¹²⁴ 74 Kur'an Kursu öğreticisi bulunmaktadır.

Toplumun her kesimine ulaşmaya çalışan kurum, temel ibadetler konusunda yapması gereken görevlerinin yanında, cezaevlerinde bulunan mahkûmlar için irşat ve tebliğ faaliyetleri, gençler arasında yayılan İslam inanç sistemini fesada uğratmaya çalışan deizm gibi düşünce akımlarına karşı Kredi Yurtlar Kurumu'nda kalan üniversite öğrencilerine dini danışmanlar, tebliğciler görevlendirmiştir. Ayrıca, İlçe milli eğitim müdürlüğüyle yapılan iş birliği protokolleriyle okullarda resim, şiir ve kompozisyon yarışmaları düzenlemektedir. Çağımızın bir gereği olarak teknolojiyi de faaliyet alanlarına dâhil ederek sosyal medya, web siteleri, görsel ve basılı yayınlar yoluyla toplumda görünürlüğünü ve ulaşılabilirliğini arttırmaya çalışmaktadır.

2.2.2. Camiler

İslam'ın ilk dönemlerinde ibadet yerleri için "mescit" kelimesi kullanılmış, daha sonra insanları bir yere toplayan, birleştirici anlamında cuma namazlarının kılındığı yerlere "el-mescit, el-cami" denilmiştir. İslam'ın birçok coğrafyaya yayılması ve camisayılarında artışla birlikte genel bir ifade olarak "ibadet edilen yer" anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Yeryüzünde ibadet için yapılan ilk yapı Kâbe için kullanılan Allah'ın evi deyimi günümüzde artık her mescit ve cami içinde kullanılır olmuştur. Bu da camilere

¹²⁰ DİB, (KGHK), md. 12.

¹²¹ DİB, (GÇY), md. 32.

¹²² DİB, (GÇY), md. 36.

¹²³ DİB, (KGHK), md. 12.

¹²⁴ DİB, (GÇY), md. 43.

duyulan saygının ve camilerin kutsallığının artmasını sağlamıştır.¹²⁵

Bafra merkez ve uzak mahallelerde toplam 334 tane cami ve mescit vardır. Buralarda 354 imam ve müezzin görev yapmaktadır.¹²⁶ Bilinen en eski cami Büyük Camii'dir (Cami-i Kebir). Osmanlı döneminden kalma bu cami, devlet adamı Köprülü Mehmet Paşa'nın Kızı Ayşe Hatun tarafından Rumi 1670 tarihinde yaptırılmıştır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde bu camiden bahsetmektedir.¹²⁷ Günümüzde faal olarak vakit namazları kılınmakta, toplumda tanınan kişilerin cenaze merasimleri bu camide yapılmaktadır.

Bunun yanında 1865 yılında yapılan Çarşı Camii, 1869 yılında yaptırılan Tayyar Paşa Camii, 1877 yılında yaptırılan Nur-i İbrahim Camii¹²⁸ Osmanlı döneminden kalan diğer önemli camilerdendir. Osmanlı mimari geleneğinde; camiler şehrin tam merkezi noktasına yapılır ve her yol camilere çıkardı. Cami-i Kebir, Tayyar Paşa Camii, Çarşı Camii ve Nur-i İbrahim Cami şehrin tam merkezinde yer almaktadır.

Bafra'nın merkezinde işi olanların bu dört camiden biriyle yolları kesişmektedir. Yine bir Osmanlı geleneği olarak; kahvehaneler iki namaz arasında insanların sohbet ettikleri diğer namazın vaktini bekledikleri yerler olarak bilinmektedir.¹²⁹ Tayyar Paşa ve Çarşı camilerinin arasında çay içmek ve sohbet etmek için on civarı çay ocağı bulunmaktadır. Bafra'da yeni betonarme binalar çoğunlukta olsa da ayakta kalan cami mimarisi ve ilçe merkezi yapılanmasıyla mistik bir Osmanlı şehrinin esintilerini taşımaktadır.

2.2.3. Kur'an kursları

Bafra'da 53 tane Kur'an Kursu bulunmaktadır. Hafızlık eğitimi veren toplamda 6 tane yatılı kurs vardır. Bunlardan üç tanesi Altınyaprak, Darboğaz, Kuşçular, mahallelerindeki kadınlara; diğer üç tanesi de Akteke İhsaniye, Ensar, Merkez mahallelerindeki erkeklerle eğitim vermektedir. Türkiye'nin farklı yerlerinden hafızlık

¹²⁵ Ahmet Önkol, Nebi Bozkurt, 'Cami- Mescit', *İslam Ansiklopedisi*, C.VII(İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), s.20.

¹²⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı(DİB), *Bafra Müftülüğü*. <https://samsun.diyanet.gov.tr/bafra/sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal&ContentId=437>. (Erişim 20 Eylül 2023).

¹²⁷ Bafra Belediyesi, 'Büyük Cami', <https://www.bafra.bel.tr/Sayfa/5fc0a4b2fdcac104104ae3fc/Buyuk-Cami-Cami-i-Keb%C3%A9r>, (Erişim 11 Ekim 2023).

¹²⁸ Yiğit, *Bütün Yönleri İle Zümrüt Bafra*, ss. 145-146.

¹²⁹ Harun Ürer, 'Osmanlı'da Kahve/Kahvehane Kültürü ve Salihli'den Bir Kahvehane Örneği, Himaye-i Etfal', *Sanat Tarihi Dergisi*, Sayı/Number XIX/2 Ekim/ October 2010, 1-26.

eğitimi almak isteyen insanlar bu kurslara kayıt yaptırmakta her yıl gerekli şartları taşıyanlar hafızlık icazetini almaktadır. 47 tane Gündüzlü olarak halktan gönüllü olarak katılmak isteyenlere kısa süreli programlar ve temel eğitim programları yoluyla fıkıh, tefsir, Kur'an eğitimi verilmektedir. Her camide yaz Kur'an kursları açılmakta buralara eğitim öğretim çağında olan çocuklar gelmektedir.¹³⁰

2.2.4. Milli eğitim bakanlığına bağlı okullar

Anadolu toprakları Türk-Müslüman kimliğiyle yoğrulmuş özel bir inanç ve kültür dünyasına sahiptir. Modernizmle ortaya çıkan yeni düşünce ve yaşam tarzlarından insanlar etkilenmiş olsa da bu kimlik toplum hayatında bir şekilde kendini göstermektedir. İnsanlar bu öz kültürle olan bağını koparmamışlardır. Bu yüzden anne-babalar dindar bir hayat yaşamasa da çocuklarının dini eğitim almasını her zaman istemişlerdir. Toplumun bu isteğine eğitim kurumlarının sessiz kalması düşünülemez ve bu isteğe cevap vermesi bir zorunluluktur.

Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı kurumların bölge halkına dini eğitim alanında sunmuş olduğu imkânlar, yaş ve eğitim kademelerine göre;

2.2.4.1. Anaokulu /Anasınıfı

Anaokulları 4-5 yaş, ana sınıfları 5-6 yaş aralığındaki öğrencilerini kapsamaktadır. Bu kademedeki çocuklara verilen eğitimin amacı; iyilik, doğruluk, sevgi gibi toplumun temel manevi değerlerini öğrenmek, sosyalleşmeyi sağlamak ve bir üst eğitim kademesine hazırlık yapmaktır.

Resmi anaokullarının yanında ailelerin dini eğitim alanındaki taleplerini karşılamak için, 3-6 yaş aralığında dini eğitim veren özel anaokulları da vardır. Buralarda çocuklara hem milli eğitim bakanlığının müfredat eğitimi verilmekte hem de Kur'an-ı Kerim, Adab-ı muaşeret gibi dersler verilmektedir. Çocuklarına küçük yaşta dini eğitim aldirmek isteyen aileler için ideal okullardır. Bu tarz eğitim veren anaokulu sayısı her geçen gün artmaktadır.

¹³⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB),'' Bafra Müftülüğü'',
<https://samsun.diyanet.gov.tr/bafra/sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal&ContentId=43>
(Erişim 20 Eylül 2023).

2.2.4.2. İlkokul/ ortaokul/ lise

Mecburi eğitim-öğretim çağı; 4 yıl ilkokul, 4 yıl ortaokul, 4 yıl lise olmak üzere toplam 12 yıldır. Eğitim seviyelerine göre verilen dini eğitimleri incelediğimizde;

İlkokul 6-10 yaş aralığında öğrencileri kapsar. Öğrenciler 4. sınıfa kadar zorunlu dersler içinde dini bir eğitim almamaktadırlar. 4. sınıfta haftalık 2 ders saati Din kültürü ve ahlak bilgisi dersleri yoluyla İslam dininin temel bilgilerini öğrenmeye başlamaktadırlar. Okullarda, ders saatleri dışında açılan kurslar yoluyla Kur'an-ı Kerim öğretimi verilmektedir.

Ortaokullar, 10-14 yaş aralığındaki öğrencileri kapsamaktadır. Ortaokulun her kademesinde öğrencilerin yaşlarına uygun haftalık 2 ders saati din kültürü ve ahlak bilgisi dersi verilmektedir. Ailelerin ve öğrencilerin isteklerine göre haftalık 6 ders saatine kadar dini ağırlıklı Temel dini bilgiler, Kur'an-ı Kerim, peygamberimizin hayatı gibi seçmeli dersler verilmektedir. İlkokullarda olduğu gibi ders saatleri dışında kurslar yoluyla dini eğitim verilebilmektedir.

Lise (Orta Öğretim Kurumları) 14-18 yaş aralığı öğrencilerini kapsar. Lise çağında öğrencilere haftalık 2 saat din kültürü ve ahlak bilgisi dersi, seçmeli dersler kapsamında Kur'an-ı Kerim, temel dini bilgiler gibi dini ağırlıklı dersler verilebilmektedir. Bu yaş aralığı dini eğitime en fazla önem verilmesi gereken dönemdir. Bu dönem, gençliğin enerjisinin yanında dini sorgulamaların en fazla yapıldığı evredir. Sorgulamalar neticesinde doğru cevapları bulamayan zihinsel ve ruhsal doyuma ulaşamayan gençler kendilerine doğru yolu çizememektedirler. Geçmişten günümüze ortaya çıkan bütün düşünce akımları, yeni dini gruplar kendisine ileride hizmet edecek kişileri gençlik çağındaki bireylerden seçmektedirler. Bu gruplar, önce gençlerin zihinlerinde slogan tarzı ifadelerle idealler oluşturmakta sonra grup içindeki etkileşim ve aldıkları eğitim yoluyla bireyleri grupların hizmetkârı haline getirmektedirler.

2.2.4.3. İmam-hatip okulları

1997 yılına kadar İmam hatip liseleri, ortaokul ve lise kademeleri aynı binada kız ve erkekler farklı sınıflarda eğitim alıyorlardı. Türk eğitim sisteminde yaşanan keskin bir değişimle zorunlu eğitim 8 yıla çıkarıldı, bunun sonucunda her kademe ve türde tüm öğrencileri etkileyecek kararlar alınmaya devam etti. İmam hatip liselerinin orta kısımları kapatıldı, lise bölümleri can çekişir hale geldi. Meslek liseleri için kat sayı engeli getirildi ve günden güne imam hatip liselerinde öğrenci sayısı azaldı. Bu olumsuz gelişmelerle

eğitimin 12 yıla çıkarılmasına kadar devam etti. 2013 yılında yaşanan değişimle birlikte meslek liselerinin önündeki kat sayı engeli kaldırılmış, imam hatip okulları müstakil olarak farklı binalarda imam hatip ortaokulları ve imam hatip liseleri olarak eğitim vermeye başlamıştır.

Bafra’da iki tane İmam-Hatip Orta Okulu, iki tanede İmam-Hatip Lisesi bulunmaktadır.

2.2.4.3.1. İmam-hatip ortaokulları

Bafra’da ortaokul seviyesinde kurulan ilk kurum Bafra İmam-Hatip Orta Okuludur. Okulun kuruluş tarihi 2012-2013 eğitim-öğretim yılıdır; 27 dersliği, 443 öğrencisi bulunmaktadır. Okul, şehrin merkezi bir konumunda ve gündüzlü olarak tam gün eğitim vermektedir.¹³¹ Diğer Bafra Milli İrade İmam Hatip Ortaokuludur. Bu okulun da 14 dersliği ve 225 öğrencisi vardır.¹³² Bu okullarda dini alanda Arapça, Kur’an-ı Kerim ve Siyer dersleri verilmektedir.

Okulların sınıf kapı giydirmelerinde, panolarında ayetler, hadisler, hüsnü hat yazıları bulunmaktadır. Bu okullarda aynı eğitim seviyesine sahip okullardan farklı olarak Dua Buluşmaları, Hayırda Yarışalım, Yetim Kardeş vb. etkinliklerle öğrencilerin manevi duygularının arttırılması ve öğrencilere güzel davranışların kazandırılması hedeflenmektedir.

2.2.4.3.2. İmam-hatip liseleri

Bafra’da iki tane İmam-Hatip Lisesi vardır.

2.2.4.3.2.1. Bafra anadolu imam hatip lisesi

Bafra İmam Hatip Lisesi 1976 yılında eğitim öğretime başlamıştır. O tarihten itibaren köylerde ve ilçe merkezinde birçok ailenin dini eğitim merkezi olarak tercih ettiği bir okul olmuştur. Muhafazakâr bir yapıya sahip olmayan aileler bile çocukları için İmam-Hatip okullarını tercih etmişlerdir. Bu okullar, kuruluş amacına uygun olarak dini, ahlaki eğitime ağırlık vermektedir. Bunun neticesinde bu okullardan mezun olan öğrencilerde belirli ahlaki davranış şekli ve manevi duygu dünyası oluşmaktadır. Yatılı bir yurda sahip olması, dini eğitime ağırlık vermesi tercih edilme sebeplerinden bazılarıdır.

¹³¹ Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). ‘ ‘Bafra İmam Hatip Orta Okulu’’ ,<https://bafraimamhatipo.meb.k12.tr/>, (Erişim 11 Ekim 2023).

¹³² Milli Eğitim Bakanlığı(MEB). ‘ ‘Bafra Milli İrade İmam Hatip Orta Okulu’’
<https://baframilliradeiho.meb.k12.tr/>, (Erişim 12 Ekim 2023).

Bafra İmam- Hatip Lisesi 8 yıllık zorunlu eğitim döneminden sonra öğrenci sayısı günden güne azalmış yalnızca muhafazakâr kesim tarafından özel olarak tercih edilir hale gelmiştir. Öğrenci sayısı azalan kurum, kapatılmayla karşı karşıya kalmıştır. 2013 yılından sonra kat sayı engeli kalkınca, çocukları için gelecek kaygısı ortadan kalkan veliler, çocuklarını tekrar bu okullara kayıt yaptırmaya başlamış ve bunun sonucunda okulun öğrenci sayısı artmaya başlamıştır.

Bafra'nın en eski ve köklü imam hatip okulu Bafra İmam Hatip Lisesidir. İlçe müftülüğünün hemen yanında merkezi bir konumdadır. Günümüzde sadece erkek öğrencilere gündüzlü ve yatılı olarak eğitim vermektedir. 21 dersliği ve 340 öğrencisi vardır. Bu okulda, dini ağırlıklı Tefsir, Hadis, Kur'an-ı Kerim, Fıkıh gibi derslerin yanında fenni bilimlerin eğitimi de verilmektedir.¹³³ Öğrenciler, toplumun ihtiyacı olan dini kurumlarda görev alacak şekilde donanımlı olarak yetiştirilmenin yanında akademik kariyer yapmak, üniversite okumak isteyenler içinde çağın gereklerine göre eğitim almaktadırlar. Ayrıca, hafta sonları örgün eğitim dışına çıkmış öğrenciler ile 18 yaş üstü kişilere Açık İmam Hatip Lisesi eğitimi verilmekte mezun olanlara imam-hatip lisesi diploması verilmektedir.

2.2.4.3.2.2. Bafra kız anadolu imam-hatip lisesi

Okulun kurulması 20214 yılında gerçekleşmiştir. Günümüzde kullanılan okul binası Bafra Anadolu Öğretmen Lisesi olarak faaliyet gösterirken 18.07.2014 Milli Eğitim Bakanlığı kararıyla Kız Anadolu İmam-Hatip Lisesine dönüştürülmüştür. Muhafazakâr aileler kendilerince sebeplerle kızlarını yalnızca dini alanda yetiştirme konusunda ısrarcıydı fakat günümüz dünyasına bakıldığında kadınların da sosyal hayatta mesleki alanda daha fazla yer almasının gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda özelde muhafazakâr genelde tüm aileler sadece kızlara eğitim vermesi, dini eğitime ağırlık vermesi ve pansiyonlu olması gibi sebeplerle bu okulları tercih etmeye başlamışlardır.

Okulun 19 dersliği ve 471 kız öğrencisi vardır.¹³⁴ Bu okulda, genel liselerdeki müfredat derslerinin yanında Hadis, Tefsir, Fıkıh gibi dini ağırlıklı derslerin eğitimleri verilmektedir. Bafra genelinde TÜİK verilerine göre kadınlar eğitim alanında

¹³³ Milli Eğitim Bakanlığı(MEB). ''Bafra Anadolu İmam Hatip Lisesi'', <https://bafraihl.meb.k12.tr/> . (Erişim 12 Ekim 2023).

¹³⁴ Milli Eğitim Bakanlığı(MEB). ''Bafra Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi'', <https://bafrakizaihl.meb.k12.tr/>, (Erişim 12 Ekim 2023).

dezavantajlı bir konumdadır. Bu olumsuz verinin ortadan kalmasını sağlayan eylemlerden biri de kız çocuklarının okullara gönderilmesidir. Kızlarının eğitime önem veren aileler meyvesini almışlardır. Okulun öğrencileri hem ilçede düzenlenen muhtelif yarışmalarda hem de Türkiye geneli matematik yarışmalarında başarılar elde etmişlerdir. Bu okullardan mezun olan öğrenciler; öncelikle Diyanet İşleri Başkanlığı'nda istihdam edilmekte, üniversite giriş sınavlarında başarı sağlayanlar ise akademik eğitimlerine bir üst kurumda devam etmektedirler.

Okulda, Kök Değerlerler Eğitimi Projesi yürütülmektedir. Bu projeyele öğrencilere doğruluk, iyilik, yalandan uzak durma gibi ahlaki davranışlar ve manevi duygular kazandırılmaya çalışılmaktadır. Öğrencilerde dini alanda farkındalık oluşturmak için Mevlidi Nebi, Camiler Haftası gibi sosyal etkinlikler düzenlenmektedir. Ayrıca okuldaki öğrenci ve öğretmenlerin müşterek olarak hazırladıkları ve belirli aralıklarla basımı yayımı yapılan Zümrüdü Anka adında bir dergileri vardır.¹³⁵

Her ne kadar imam hatip okullarına teveccüh artsa da 1997 den sonra yaşanan olumsuz olaylar kurumların imajlarını zedelemiş ve bu olumsuz durum tam olarak kırılabilmiş değildir.

2.2.5. Dini gruplar

Sosyal bilimler alanında din ve toplum ilişkileri açısından dini gruplar; doğal dini gruplar ve dinden doğan dini gruplar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Doğal dini grupların oluşmasının ana sebebi din değildir, isminden de anlaşılacağı gibi bu gruplar sosyal hayatın doğal bir gereği olarak belirli amaçlar için bir araya gelip sonrasında örgütlü, bilinçli, amaçları olan birer topluluk haline gelmişlerdir. Bu dini gruplar amaçlarına göre, akrabalık ilişkileri sonucunda oluşan kan bağı, komşuluk ilişkileri ve ortak kültür mirasına sahip kişilerin oluşturduğu gruplardır. Yüz yüze, samimi, duygusal bağların güçlü olduğu bu gruplar zamanla dinin taşıyıcısı haline gelmişlerdir. Doğal dini gruplar; Aile, Klan ve Kabile, Mahalli birlikler (köyler ve kasabalar), Milli din birlikleri şeklinde sıralanabilir.¹³⁶

Dinden doğan dini grupların oluşmasının temel sebebi dini ve manevi duygulardır. Grup üyeleri arasında içten ve samimi bir bağlılık vardır. Birbirlerini din kardeşleri olarak

¹³⁵ Milli Eğitim Bakanlığı(MEB). ''Bağra Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi'', <https://bafrakizaihl.meb.k12.tr/>, (Erişim 12 Ekim 2023).

¹³⁶ Niyazi Akyüz, *Dinin Örgütsel İklimi Dini Gruplar*, Gündüz Eğitim Kurumları (Ankara: 2007). s. 24.

görürler. Bu kardeşlik, kan bağıyla değil aşkın bir varlığa inananların müştereken oluşturduğu manevi bir bağıdır. Bu bağ aynı zamanda grup üyeleri arasında inanç, ibadet, sosyal ilişkiler açısından beraber hareket etme davranışını geliştirir. Böylelikle, aynı değerler çerçevesinde birleşen grup üyeleri birbirlerine sıkı sıkıya bağlı hayatın her alanında beraber hareket eden manevi bir cemaat haline gelirler. Bu manevi duygu ve düşünceler grup üyelerini birbirine yaklaştırırken grup dışı olanlardan kendini ayırmış olur. Bu ayrılma toplumdaki tamamen soyutlanma anlamında değil duygu, düşünce ve davranışlarda farklılaşma olarak kendini gösterir. Böylelikle dini inanç, ibadet ve sosyal davranışlar açısından sosyal bir grup meydana gelmiş olur. Bu şekilde, bir grubu bir araya getiren, devamlılığını sağlayan ve temel çıkış noktası olarak dini duygu ve düşüncelerin kabul edildiği gruplara, dinden doğan veya sırf dini gruplar ismi verilir.¹³⁷

Dinden doğan dini gruplarda, grubun ortak değerleri manevi bir boyut taşıdığı için grup üyeleri bu değerlere uygun duygu, düşünce ve davranışlara göre hareket ederler. Bunun sonucunda grup üyeleri arasında birliktelik sağlanmış olur. Grup içerisinde ortak olan duygu, düşünce, davranış ve giyim tarzları için; grup dinamiğini korumak amacıyla farklı sembolik ve mistik yorumlar yapılır. Genel olarak her grubun kendine özgü değer yargıları bulunmaktadır. Grup üyelerinden farklı şekilde hareket edenler gruptan dışlanabilir çünkü bunlar grup normlarını ve grubun birlikteliğini bozan davranışlar olarak değerlendirilir.¹³⁸

Bu bilgiler ışığında Bafra için dinden doğan gruplara baktığımızda toplum nezdinde müntesipleri bulunan cemaat veya tarikatlar şeklinde örgütlenen yapılardan söz edilebilir. Dini örgütlenmenin en tepesinde ilçe müftülüğü yer almaktadır. Müftülük; camiler, Kur'an kursları, aile danışmanlık hizmetleri ve bazı kurumlar için özel olarak görevlendirilen tebliğ görevlileri eliyle bölgedeki dini hayatı şekillendirmek için çalışmaktadır. Bunların yanında kendi inanç, duygu ve davranış normları geliştiren dini gruplarda yer almaktadır. Bunlar ülke genelinde yaygınlaşıp birer şubeleri de bu bölgede yer almaktadır.

Araştırma yaptığımız bölgede kurumsallaşması ile ön plana çıkan Süleyman Hilmi Tunahan'ın (1888-1959)¹³⁹ düşüncelerini benimseyerek, bu düşünceleri yaymaya çalışan

¹³⁷ Günay, *Din Sosyolojisi*, ss.212-215.

¹³⁸ Günay, *Din Sosyolojisi*, s.253.

¹³⁹ İhsan Çapcıoğlu, "Nakşibendilik", *Dini Gruplar Sosyolojisi*, Niyazi Akyüz (Ed.), (Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim yayınları, 2016), s.258.

ve toplum nezdinde Süleymancılar olarak bilinen dini grup bulunmaktadır. Bunun yanında Bahaüddin Nakşibend'e (ölüm 1389)¹⁴⁰ bağlı olan Menzilciler, Erenköy Cemaati ve İsmail Ağa Cemaati, Abdülkadir Geylani'ye (ölüm 1166)¹⁴¹ bağlı Kadiriler, Said-i Nursi'nin (1868-1960)¹⁴² düşüncelerine bağlı olan Nur Cemaati'nin Okuyucular grubu ve son olarak Trabzonlu Ahmet Yaşar Hoca'ya bağlı Yavuz Selim vakfı en çok bilinen dini gruplardır. Bu dini grupların müntesipleri bölgenin genelinde çoğunlukta değildir fakat bölgedeki dini hayatı etkileyen ve belirli oranda yönlendirme gücüne sahiptir.

2.2.6. Sivil toplum kuruluşları

Sivil toplum kuruluşları veya örgütleri, isminde geçen sivil kavramından yola çıkarak devletin resmi kurumlarının dışında kalan, bunlardan bağımsız kendi özerk faaliyetlerini yapan sosyal, kültürel, politik amaçları için çalışan, üye ve çalışanlarını gönüllülük esasıyla kabul eden, kar amacı olmayan, gelirlerini bağışçılarından ve üyelerinden temin eden kuruluşlardır. Sendika, oda, vakıf ve dernek adıyla kurulurlar. Özellikle vakıf ve dernekler topluma yararlı bir hizmet geliştirmek, herkese yardım etmek amacıyla kurulmuşlardır.¹⁴³

Bafra'da faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarını gruplandırdığımızda; Spor Kulübü dernekleri, meslek grubu dernekleri, cami, Kur'an kursu, hayır dernekleri ve vakıfları, gaziler ve şehitler için kurulan dernekler, eğitim dernekleri, cemaat veya dini grupların dernekleri vb.

Bölgede yer alan bazı vakıf ve dernekler;

Bafra Gaziosmanpaşa Cami Yaşatma Derneği

Mevlana Cami Yaptırma ve Yaşatma Derneği

Çarşı Cami Bakım Onarım ve Yaşatma Derneği

Bafra İrşadiye Kurs ve Okul Talebelerine Yardım Derneği

Merkez Kur'an Kursu ve Talebelerine Yardım Derneği

¹⁴⁰ Günay, *Erzurum ve Çevresinde Dini Hayat*, s.154.

¹⁴¹ Mustafa Cem Şahin, "Kadirilik", *Dini Gruplar Sosyolojisi*, Akyüz (Ed), s.219.

¹⁴² *İslam Ansiklopedisi*: <https://islamansiklopedisi.org.tr/said-nursi>. (Erişim: 22 Mart 2024)

¹⁴³ Mustafa Talas, "Sivil toplum kuruluşları ve Türkiye Perspektifi", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 29 (2011): 387-401.

Bafra Din Görevlileri Derneği

Bafra Şehit ve Gaziler Derneği Bafra Umut Derneği (BAFUMDER)

Bafra İnsani Yardım Derneği (İHH)

Güneş Eğitim Hizmetlerine Yardım Derneği

Bafra İhya İlim Hizmet Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği

Gül Nesli Eğitim ve Kültür Derneği

Bafra Hayır Yolu İlim Kültür ve Sosyal Dayanışma HİSDER

Bafra Hisar Eğitim Hizmetlerine Yardım Derneği

Buhara İlim Yayıma ve Araştırma Derneği

Kasrı Arifan Eğitim Kültür ve Yardımlaşma Derneği

Bafra Hilal Eğitim Hizmetlerine Yardım Derneği

Kamer Eğitim ve Kültüre Yardım Derneği

Yavuz Selim Vakfı

Bafra Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Vakfı

Bafra Ensar Yatılı Hafızlık Erkek Kur'an Kursu Yaşatma ve Öğrencileri Koruma Derneği¹⁴⁴

Vakıf ve dernekler bölge halkının da desteğini alarak birçok cami, yurt, kurs, okul yapımına vesile olmuşlardır. Günümüz iletişim çağında daha sistematik teşkilatlanmış ve organize olabilen bu kuruluşlar yurt geneline ve yurt dışına hizmet götürebilmektedirler. Örneğin; ülkemizin herhangi bir yerinde yaşanan deprem, sel gibi doğal afetlerde bölge halkının yardımlarını ihtiyaç sahiplerine ulaştırdıkları gibi Afrika, Filistin gibi ülkelere de yardım etmektedir.

2.2.7. Dindarlık tipolojileri

Din sosyolojisi alanında konuların detaylı bir şekilde incelenmesi için gruplandırmalar gereklidir. Dindarlık açısından insanlar çok farklı özelliklere sahiptir fakat benzer ve farklı özelliklerini belirli alt başlıklar altında toplayarak tipolojilere ayırmak mümkündür.

Sosyal bilimler alanında insanların dindarlıklarını anlamak için bilim adamları objektif

¹⁴⁴ Bafra kaymakamlığı, *Brifing*. (Erişim: 10 Mart 2024)

ölçütlerle farklı tipolojiler geliştirmişlerdir.¹⁴⁵

Weber, toplumdaki insanların yaşam tarzlarına ve statülerine vurgu yaparak tabakalaşmayı ön planda tutarak; çiftçi, şövalye ruhlu, köy, şehir, aydın, entelektüel dindarlık gibi tipolojiler geliştirmiştir.¹⁴⁶ M. Argyle, dindarlığı kişilerin sosyal durumlarına durumlarına ve davranış tarzlarına göre Protestan, tutucu, sekt, liberal dindarlık olarak dört farklı tipe ayırmıştır.¹⁴⁷ C.G. Jung, insanları dindarlık yönünden içe dönük ve dışa dönük dindarlar olarak iki ayrı kategoriye ayırmıştır. İçe dönük dindarlar, maneviyata önem veren, mistik, suçluluk psikolojiyle yaşayan duygusal dindarlardır; dışa dönük olanlar dünyaya önem veren akıl ve bilim ışığında yolunu bulan dindarlardır.¹⁴⁸ Ünver Günay'da farklı dindarlık tipolojileri belirlemiştir. Bunlardan ilki kişilerin dini yaşayışlarının az ve çokluğuna göre yapmış olduğu tipolojidir. Burada beş farklı dindarlık tipi vardır. Bunlar ateşli, alaca, mevsimine göre, beynamaz ve ilgisiz dindarlardır. Diğerisi ise kişilerin dini yaşayış biçimi ölçüt alınarak oluşturduğu tipolojidir. Bunlar geleneksel halk dindarlığı, seçkinlerin dindarlığı, laik dindarlık ve transizyonel dindarlıktır.¹⁴⁹

Bafra hakkında yapmış olduğumuz çalışmamızda gözlem ve nicel verilerden elde ettiğimiz bilgilere göre bölgede üç tip dindarlık tipolojisi olduğunu tespit ettik. Bunlar; 1) Geleneksel/İlmihalci dindarlık 2) Modernist/Hümanist dindarlık 3) Popüler/hurafeci dindarlık.¹⁵⁰

2.2.7.1. Geleneksel/İlmihalci dindarlık

Gelenekte olması gereken temel özellikler istikrarlı, hiyerarşik, geçmişe saygı, itaat, kutsiyetin olduğu bir süreklilik olgusunun varlığıdır. Geçmişten alınan mirasın bilginin yaşam tarzının geleceğe sorunsuz ve düzgün bir şekilde aktarılması süreklilik için vaz geçilmez bir şarttır. Süreklilik geleneğin kopma olmadan gelecek nesillere aktarılmasını ve istikrarı sağlar. Geleneksel olanda geçmiş sorgulanmaz olduğu gibi kabul edilir. Tartışma kabul etmeyen bir inanç ve hayat düzeni, otoriteye itaat esastır. Gelenekte “biz” duygusu hâkimdir “biz” dışında kalanlar ötekidir. Tabiatüstü varlığa kutsiyet

¹⁴⁵ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2011), s. 145.

¹⁴⁶ Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, çev. Taha Parla (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), s.339-382.

¹⁴⁷ Köktaş, *Türkiye’de Dini Hayat*, s. 49.

¹⁴⁸ Peker, *Din Psikolojisi*, ss. 145-146.

¹⁴⁹ Günay, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, ss. 259-264.

¹⁵⁰ Kemaleddin Taş, *Üniversite Gençliğinin Dindarlık Kriterleri* (Ankara: Alter Yayınları, 2005), s. 27-34.

duygusu ve korkuyla duyulan saygı, bağlanmadır.¹⁵¹

Bu dindarlık tipi, modern dönem öncesi geleneksel toplumlarda ortaya çıkan dindarlık şeklidir. Özel olarak korunduğu için yaygın bir dindarlık tipidir içerisinde dini kaynakların ilk asıllarına bağlanma ve resmiyet vardır. İslam âlimleri geleneksel dindarlığın öncüsü olarak kabul edilir.¹⁵²

Geleneksel/İlmihalci dindarlıkla kastedilen dindarlık; Kur'an ve sünnet esas kaynak olarak kabul edilip, dini metin ve din âlimlerinin ortaya koyduğu ilmihal bilgilerine dayalı, dinin emir ve yasaklarına sıkı sıkıya bağlı dindarlık tipidir.¹⁵³

Diyanet İşleri Başkanlığının verilerine göre; ülkemizde yaşayan Müslümanların %77,5'i Hanefi, %11,1 Şafî, %0,1 Hanbeli, % 0,03 Maliki, % 1 Caferi mezhebine mensuptur. Hiçbir mezhebe bağlı olmayanların oranı %6,3 tür.¹⁵⁴ Mezhep imamları uzun yıllar dini eğitim almış, bulundukları toplumda dini önder olarak kabul edilen ve kendisine dini konularda danışanlara Kur'an ve Sünnet ışığı altında fetvalar vermektedirler.

Bu bilgiler ışığında, ölçek verilerimize baktığımızda katılımcılardan 401 kişiden sadece 13 kişi Allah'ın varlığına ve birliğine inanmamaktadır. Allah'ın var ve bir olduğuna inananların yüzdelik oranı %96,7 yani katılımcıların büyük çoğunluğu Müslümandır. Katılımcılara mezhepleri sorulmamıştır. Fakat Dinin sosyal boyutunun ölçüldüğü bölümde "Diyanet yetkilileri tarafından dini konulara ilişkin fetvalara uymak gerekir" sorusuna olumlu cevap verenlerin oranı %70,59'dur. Bu veri diyanete din konusunda güvenin var olduğunu göstermektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı kurumuna dini konularda danışanlara, Kur'an ve Sünnet ışığı altında mezhep âlimlerinin görüşlerine dayalı olarak fetvalarını vermektedir. Camilerde kılınan namazlarda, tutulan oruçlarda farklı uygulamalar olsa da genelde Hanefî mezhebinin fetvalarına uygun şekilde ibadetler gerçekleştirilmektedir ayrıca bölgede faaliyet gösteren dini grupların hepsinin dini bir önderi mevcuttur. Sonuç olarak, Türkiye genelinde olduğu gibi Bafra özelinde de geleneksel/ilmihalci dindarlığın varlığı kendini göstermektedir.

¹⁵¹ Taş, *Üniversite Gençliğinin Dindarlık Kriterleri*, ss. 54-56.

¹⁵² Mustafa Arslan, *Türk Popüler Dindarlığı Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma Çorum Örneği* (İstanbul: Dem Yayınları, 2004), s. 31.

¹⁵³ Taş, *Üniversite Gençliğinin Dindarlık Kriterleri*, ss. 58-59.

¹⁵⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı(DİB), "Türkiye'de Dini Hayat Araştırması, 2014", <https://serdargunes.files.wordpress.com/2013/08/tc3bcrkiye-de-dini-hayat-arastirmasi-2014.pdf>, (25Eylül 2019).

2.2.7.2. Modernist/Hümanist dindarlık

Modern dünyanın kurulması; toplumun birçok dinamiğinin yer değiştirmesi, ilerlemesi ve evrilmesi sonucunda oluşmuştur. Modern dünyada, geleneksel ve dini olan tamamen dışlanmış bilimin ışığında yeni bir düşünce dünyası oluşturulmuştur. Rasyonel olma (akılcılık), bireysellik (ferdiyetçilik) ve hümanizm (insancılık) modernizmin vazgeçilmez kavramlarıdır.

Günümüz dünyasına gelindiğinde modernitenin dini ötekileştirme sosyal hayattan silme çabaları sonuçsuz kalmıştır. Modernizm düşüncesi insanlarda manevi bir boşluk oluşturmuş ve insanlar bu boşluğu gidermek için yeni arayışlar içine girmişlerdir. Eskiye ve gelenekseli kabul etmeyen modern insan; daha akılcı, özgürlükçü kişisel dindarlık tipleri ortaya koymaya çalışmıştır. “İkame dinler” de denilen bir takım ideolojilerle dışladıkları dinin yokluğundan doğan boşluk doldurulmaya çalışılmış ve ya kişilere yeni kimlik oluşturmaya çalışan fanatik “görünmez dinler” ortaya çıkmıştır.¹⁵⁵

Kısacası “modernist/hümanist dindarlık”, yardım severlik, vicdan ve kalp temizliği gibi ahlaki değerlerin en önemli şart kabul edildiği, dini otoriteye bağlılığın olmadığı, inancın temel yeter şart olduğu, dini emir ve yasakların ikinci planda tutulduğu, hümanist, bireyci bir dindarlık anlayışıdır.¹⁵⁶

Bafra halkı için bu dindarlık tipinin varlığını gösteren verilere baktığımızda; çalışmamızda dinin inanç boyutunu ölçmek için sorduğumuz sorularda; “Allah’ın var ve bir olduğuna kesinlikle inanırım” sorusuna 13 kişi olumsuz cevap vermiştir. Her insanda olduğu gibi bu kişilerin de toplumsal hayatta kabul ettiği değerler olmalıdır. Bu değerler toplum tarafından kabul gören, insani ve temel değerler olmak zorundadır. Çalışmamızın diğer bir bölümü olan dinin ahlak boyutu sorularından “kimsenin hakkını yememeye özen gösteririm” sorusuna olumsuz cevap veren sadece 9 kişidir. Bu iki veri karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde insanların Allah inancı taşımasa da ahlaki değer yargılarının olduğu anlamına gelmektedir.

Gözlemlerimiz neticesinde herhangi bir yaratıcının varlığına inanıp, namaz kılmanın oruç tutmanın şart olmadığını doğruluk, dürüstlüğü, insancıl olmanın daha değerli bir erdem olduğunu söyleyen insanlar mevcuttur.

¹⁵⁵ Günay, *Din Sosyolojisi*, ss. 364-365.

¹⁵⁶ Taş, *Üniversite Gençliğinin Dindarlık Kriterleri*, ss. 63-64.

Bu bölümde kısaca bireysel dindarlığı da anlatmak gerekir. Bireysel dindarlığı, bireyin Tanrı'yla arasında hiçbir aracı olmadan kendi bildiği ve istediği yolla iletişim kurması, kendine göre değer yargısı oluşturması olarak tanımlayabiliriz.¹⁵⁷ Amerika'da bireysel dindarlık konusunda yapılan bir araştırmaya göre; kişiler dindar olmadığını fakat güçlü manevi değerlere sahip olduklarını dile getirmektedirler.¹⁵⁸ Günümüz toplumunda da Allah'a inandığını söyleyip “*bana göre böyle olmalı, bu düşünce günümüzde kabul edilebilir değil, benim peygamberim bu şekilde söylemez*” gibi birçok ifadelerle dinde bireyselleşmenin, modernist/hümanist dindarlığın örneklerini vermektedirler.

2.2.7.3. Popüler/Hurafeci dindarlık

Popüler/hurafeci dindarlık tipi, geleneksel olan dindarlığı da içine alan, İslam öncesi Türk Kültüründen izler taşıyan bunun yanında modern toplum düşüncelerinden fikirler barındıran geniş halk kitleleri tarafından kabul edilen ve yaşanan kurumsallaşmış “yaşanan din” olarak kabul edilen dindarlık tipidir.¹⁵⁹

Bölgedeki insanlarda temel inanç ilkeleri, emir ve yasakların uygulanmasının yanında uzun yıllar devam eden halk tarafından kabul görmüş bazı inançlar halen mevcuttur. Yerel halk, hastalıklarına dertlerine şifa bulmak maksadıyla doktora girmek yerine türbeleri ziyaret etmektedirler. Bunlar; Emir Efendi Türbesine çocuğu olmayanlar, kismet açtırmak isteyenler, Emirza Bey Türbesine; evlenmek isteyenler, çaresiz hastalığı olanlar, Şeyh Ören Türbesine çocukların ömrünün uzun olmasını isteyenler giderek dua edip adaklar adamaktadırlar.¹⁶⁰ Ayrıca Bafra Çetinkaya Köprüsü gelin ve damat tarafından konvoylarla ziyaret edilir, çiftler Kızılırmak nehrine taş atarak, dilek tutar ve dua ederler. Bu köprü ziyaret edilmeden düğün salonunu gidilmez. Bu ve bunun gibi yerel halk inanışları, geleneksel/hurafeci dindarlığın görüntüleri, halkın inanç dünyasında yerini almış ve yaşamaya devam etmektedir.

¹⁵⁷ Mehmet Süheyl Ünal, *Dinsel Bireycilik* (İstanbul: Açılım Kitap, 2011), s.62-73

¹⁵⁸ Ünal, *Dinsel Bireycilik*, s.78.

¹⁵⁹ Taş, *Üniversite Gençliğinin Dindarlık Kriterleri*, s. 69.

¹⁶⁰ Zekeriya Özkan, *Bafra ve Çevresinde Halk İnançları ve Uygulamaları*, (Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013), ss107-114.

2.3. Dini Hayatın Nicel Verilere Göre Analizi

2.3.1. Örneklem grubu ve özellikleri

Araştırmanın örneklemini, evren içerisinde basit tesadüfî yöntemle seçilen 401 katılımcıdan oluşmaktadır. Elde edilen veriler, bilgisayar ortamına aktarılıp, eksik/yanlış değerler ve aykırı değerler açısından kontrol edilmiştir. Araştırmanın verileri, İç kontrol bileşeni anketi, Ekip kaynak yönetimi anketi ve alt boyutlarında yer alan ifadelerle birlikte kişisel bilgi formunun uygulanması ile elde edilmiş olup verilerin analizi bu bölümde yapılmıştır.

2.3.1.1. Örneklem grubunun sosyo-demografik özellikleri

Araştırmanın bu bölümünde Dini Hayat Ölçeğimize katılan katılımcıların sosyo-demografik özelliklerinin dağılımları incelenerek, tanımlayıcı analizler yapılmış ve tablolar halinde sunulmuştur.

2.3.1.1.1. Cinsiyetlere göre dağılımları

Tablo.2.2.

Cinsiyet	Frekans	Yüzde (%)
Erkek	220	54,9
Kadın	181	45,1
Toplam	401	100,0

Tablo 2.2'ye göre katılımcıların %45,1'i kadın ve %54,9'u ise erkektir. İlçede 142 190 kişi bulunmakta, bunlardan 70 859 erkek ve 71 331 kadından oluşmaktadır. Araştırmamıza katılanların cinsiyet oranları arasında 39 kişi erkekler lehine bir fark bulunmaktadır. Bunun sebebi, çalışmamıza kadın katılımcı bulmanın zor olmasından kaynaklanmaktadır.

2.3.1.1.2. Yaşa göre dağılımları

Tablo.2.3.

Yaş	Frekans	Yüzde (%)
18-25	191	47,6
26-40	91	22,7
41-60	103	25,7
60 yaş üzeri	16	4,0
Toplam	401	100,0

Tablo 2.3'e göre katılımcıların %47,6'sı 18-25 yaş aralığında, %22,7 oranında 26-40 yaş aralığında, %25,7 oranında 41-60 yaş aralığında ve %4'ü 60 yaş üzeridir. Örneklem grubunda genç ve orta yaş aralığındaki katılımcıları tercih etme sebebimiz toplumun dini hayatında var olan tutum ve davranışlar ile bunlarda meydana gelen değişimler hususunda daha gerçekçi nicel verilere ulaşmaktır.

2.3.1.1.3. Medeni duruma göre dağılımları

Tablo.2.4.

Medeni Durum	Frekans	Yüzde (%)
Evli	184	45,9
Bekâr	207	51,6
Dul	10	2,5
Toplam	401	100,0

Tablo 2.4'e göre katılımcıların %51,6 oranında bekâr, %45,9 oranında evli, %2,5 oranında duldur. Evli ve hayatında bir kez de olsa evlilik hayatı yaşamışların toplam oranı, bekâr katılımcılarla birbirine çok yakın ve dengeli bir dağılım söz konusudur.

2.3.1.1.4. Eğitim durumuna göre dağılımları

Tablo.2.5.

Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde (%)
Okur-yazar değil	11	2,7
İlkokul	27	6,7
Orta Okul	27	6,7
Lise	208	51,9
Yüksek Okul/ fakülte	128	31,9
Toplam	401	100,0

Tablo 2.5'e göre katılımcıların %31,9 oranında yüksekokul/ fakülte, %51,9 oranında lise, %6,7 oranında ortaokul, %6,7 oranında ilkokul mezunu ve %2,7 oranında okur-yazar olmayanlardır. Araştırmaya katılanların yarıdan fazlası lise mezunudur. Okuma yazma bilmeyen, ilk ve ortaokul mezunu kişilerin tercih edilmeme sebebi ölçeğimizdeki sorularının doğru anlaşılması ve cevaplanması konusunda zorlukların yaşanmasıdır.

2.3.1.1.5. Uygulama yapılan yere göre dağılımları

Tablo.2.6.

Uygulama Yeri	Frekans	Yüzde (%)
İlçe merkezi	214	53,4
Köy	86	21,4
Gecekondü	101	25,2
Toplam	401	100,0

Tablo 2.6'ya göre katılımcıların %53,4 oranında ilçe merkezinde, %21,4 oranında köyde ve %25,2 oranında gecekondü mahallerinde yaşamaktadır. Örneklem olarak seçtiğimiz gecekondü bölgesi, Bafra'nın en eski yerleşim yerlerinden olan Bahçeler ve Altınkaya mahallelerinde oturanlardır. Buradaki yerleşim yerleri ilk kurulduğunda şehir merkezinin dışında kalmaktadır, bölgeye gelen insan sayısı artınca yeni yapılanmalarla şehir

genişlemiş ve bu bölgeler şehrin bir parçası haline gelmiştir. Gecekonduları araştırmamıza dâhil etme sebebimiz; gecekonduadaki ailelerin şehirde oturmalarına rağmen köylerindeki tarımsal faaliyetlerini devam ettirmeleri, şehir ve köy hayatının kültürüne aynı anda sahip olmalarıdır. Gecekondu, ara geçiş kültürü diyebileceğimiz bir yaşam şekline sahiptirler. Bafra’da bulunan gecekondu kültürü varoş diye tabir edilen bir yapılanma değildir. İki üç katlı binalarda mahalle kültürünün yaşatıldığı birincil ilişkilerin yoğunlukta olduğu yerlerdir.

2.3.1.1.6. Mesleklere göre dağılımları

Tablo.2.7.

Meslek	Frekans	Yüzde (%)
Çiftçi	23	5,7
Memur	108	26,9
İşçi	31	7,7
Esnaf-zanaatkâr	121	30,2
Serbest meslek	15	3,7
Ev hanımı	30	7,5
Diğer	73	18,2
Toplam	401	100,0

Tablo 2.7’ye göre katılımcıların %30,2 oranında esnaf, %26,9 oranında memur, %7,5 oranında ev hanımı, %7,7 oranında işçi, %5,7 oranında çiftçi , %3,7 oranında serbest meslek ve %18,2 diğer meslek grubunda yer almaktadır. Araştırmaya farklı meslek gruplarını dâhil etme sebebimiz; insanların sosyal etkileşim yoluyla dini bilgi ve tecrübelerinin birbirinden farklı olması ve böylelikle Bafra’da yaşanan dini hayatı daha iyi anlamamızı sağlayacağındadır.

2.3.1.1.7. Gelir durumuna göre dağılımları

Tablo. 2. 8.

Gelir Durumu	Frekans	Yüzde (%)
İyi	153	38,2
Orta	213	53,1
Düşük	35	8,7
Toplam	401	100,0

Tablo 2.8'e göre katılımcıların %53,1 oranında orta gelirli, %38,2 oranında iyi gelirli ve %8,7 oranında düşük gelirlidir. Bafra'daki binalar, alışveriş merkezleri, sanayi ve ekonomik faaliyetler halkın çoğunluğunun orta gelirli olduğunu göstermektedir. Katılımcılarımızın da büyük çoğunluğu orta gelir seviyesine sahiptir ve bu oran aynı zamanda halkın dini hayatını temsil etmesi açısından istediğimiz bir şeydir.

2.3.1.1.8. Dini eğitim aldıkları yere göre dağılımları

Tablo.2.9.

Dini Eğitim Aldıkları Yer	Frekans	Yüzde (%)
İmam-hatip lisesi	30	7,5
Kur'an kursu	95	23,7
Cami	101	25,2
Aile	88	21,9
Okullar	87	21,7
Toplam	401	100,0

Tablo 2.9'a göre katılımcıların %21,9 oranında aileden, %25,2 oranında camiden, %23,7 oranında Kur'an kursundan, %21,7 oranında okullardan ve %7,5 oranında imam-hatip lisesinde dini eğitim almışlardır.

İnsanların dini eğitimi ailede başlar ve yaşadığı dini tecrübeler, eğitim aldığı kurumlar yoluyla devam eder. Örneklem grubumuzun dini eğitim aldıkları yer konusunda yalnızca bir yeri tercih etmesinin sebebi kendisinde dini ahlaki formun oluşmasında en etkili olan yere vurgu yapmaktır. Katılımcıların dini eğitim aldıkları yer konusunda camileri tercih etme sebebi ibadethanelerin dini eğitim konusunda sürekliliğe sahip olmasındandır. İnsanlar küçük yaşlardan itibaren camilere gitmekte ve insanların hayatlarının her döneminde bir şekilde camilerle yolları kesişmektedir. Yaz kursları, cuma namazlarında verilen hutbeler, vaazlar, kandil gecelerinde yapılan sohbetler, ramazan ayında yapılan özel programlarla camiler, dini eğitim alanında hem sürekliliğe sahip hem de hayata dokunma konusunda daha belirgin olarak kabul edilmektedir.

2.3.1.1.9. Kendi dindarlıklarını tanımlama şekline göre dağılımları

Tablo.2.10.

Kendi Dindarlıklarını Tanımlama Şekli	Frekans	Yüzde (%)
Çok Dindar	18	4,5
Dindar	258	64,3
Dinle Az ilgili	114	28,4
Dinle hiç ilgisi yok	11	2,7
Toplam	401	100,0

Tablo 2.10'a göre katılımcılar kendilerini %64,3 oranında dindar, %28,4 oranında din ile az ilgili, %4,5 oranında çok dindar, %2,7 dinle hiç ilgisi yok olarak tanımlamaktadır.

Kendisini dindar olarak tanımlayan insanların oranının bu kadar yüksek olmasının sebebi; katılımcılarımızın bu tanımlamayı, ibadetlerin yerine getirilme durumlarına göre değil inanç bağlamında yapmalarındandır. Ölçeğimizin dinin inanç boyutu bölümünde sorduğumuz sorulara verilen olumlu cevaplar %94 ile %96 arasındadır yani yüksek çıkmıştır. Fakat dinin ibadet boyutu konusunda sorulan sorulara verilen cevaplarda yüzdelik oranlar %84 ile %96 çıkmış birbiriyle doğru orantılı değildir.

2.3.2.Araştırmanın değişkenlerine yönelik bulgular ve bulguların değerlendirilmesi

Çalışmamızın bu kısmında araştırma grubundaki katılımcıların değişkenleri olan; 1-Dinin inanç boyutu 2-Dinin ibadet boyutu 3-Dinin sosyal boyutu 4- Dinin ahlak boyutu ölçeklerinden elde edilen yüzdelik puanlar ve arasındaki farklılaşmalar ele alınacaktır.

2.3.2.1. Dinin inanç boyutu

Dini Hayat Ölçeğimizin bu bölümü toplam 8 sorudan oluşmaktadır. Bu bölümde örneklem grubuna temel inanç esasları konusunda sorular sorulmuştur.

2.3.2.1.1. Dinin inanç boyutu bulguları ve bulguların değerlendirilmesi

Tablo.2.11.

Ölçek Maddeleri		Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Hiç Katılmıyorum	Toplam
1-Allah'ın varlığına ve birliğine kesinlikle inanırım	N	371	17	8	2	3	401
	%	92,52%	4,23%	2,0%	0,50%	0,75%	100%
2-Kıyamet günü ve ölümden sonra hayat vardır	N	342	40	11	5	3	401
	%	85,29%	9,97%	2,74%	1,25	0,75%	100%
3-Kur'an-ı Kerim hiçbir şekilde değiştirilemez	N	358	28	13	2	0	401
	%	89,28%	6,98%	3,24%	0,50%	0%	100%
4-Meleklerin varlığına inanırım	N	356	30	10	3	2	401
	%	88,78%	7,48%	2,49%	0,75%	0,50%	100%
5-Hz. Muhammed (s.a.v.) Allah'ın kulu ve peygamberidir	N	364	24	11	1	1	401
	%	90,77%	5,99%	2,74%	0,25%	0,25%	100%
6-Kader vardır ve hayır ve şer Allah'tan gelir	N	337	43	14	4	3	401
	%	84,04%	10,72%	3,49%	1,00%	0,75%	100%
7-Mahşer günü herkes Allah'a hesap verecektir	N	353	32	13	2	1	401
	%	88,03%	7,98%	3,24%	0,50%	0,25%	100%
8-Cennet ve cehennem vardır	N	353	31	15	0	2	401
	%	88,03%	7,73%	3,74%	0%	0,50%	100%

Tablo 2.11'e göre sorulara verilen cevaplarda yüzdelik oranlar; Allah'ın varlığına ve birliğine kesinlikle inanırım diyenlerin oranı %96,75; Allah'ın varlığı ve birliğine inanmayan 13 kişi bulunmaktadır. Kıyamet günü ve ölümden sonra hayat vardır diyenlerin oranı %95,26; Kur'an-ı Kerim hiçbir şekilde değiştirilemez diyenlerin oranı %96,26; Meleklerin varlığına inanırım diyenlerin oranı %96,26; Hz. Muhammed (s.a.v) Allah'ın kulu ve peygamberidir diyenlerin oranı %96,76; Kader vardır ve hayır ve şer Allah'tan gelir diyenlerin oranı %94,76; Mahşer günü herkes Allah'a hesap verecektir diyenlerin oranı %96,01; Cennet ve cehennem vardır diyenlerin oranı %95,76'dır.

Katılımcıların Dinin inanç boyutu sorularına verdikleri cevapların yüzdesi en yüksek olan "Allah'ın varlığına ve birliğine kesinlikle inanırım" ve "Hz. Muhammed (s.a.v.) Allah'ın kulu ve peygamberidir " soruları iken verdikleri cevapların en düşük yüzdesi "Kader vardır ve hayır ve şer Allah'tan gelir." sorusu olduğu belirlenmiştir.

Örneklem grubumuz yüksek bir inanç yüzdesine sahiptirler. Yüzdelik oranlar %96,76 ile %94,76 arasındadır. Allah'ın var ve bir olduğuna inanmayan 401 katılımcıdan sadece toplamda 13 kişi vardır. Bunun yanında en düşük yüzdeye sahip olan soru, kaza ve kader konusundaki sorudur. Bu aynı zamanda modernizm düşüncesinin etkisini de göstermektedir. Modern dünya insanlara aklın önemini vurgulamakta, hayatımızı yalnızca kendi tercihlerimizin belirlediğini söylemektedir. Bizim çalışmamızdakine benzeyen bir sonucu Aydınalp Din ve Dünyevileşme konusunda Kıbrıs örneği çalışmasında da elde etmiştir.¹⁶¹ Diyanet işleri başkanlığının 2014 yılında Türkiye genelinde yaptırmış olduğu dindarlık araştırmasında kaza ve kadere iman %97-98 oranında çıkmıştır.¹⁶² Bizim araştırmamızda bu oran %94,76 çıkmış ve Türkiye ortalamasının altında kalmıştır.

Dinin inanç boyutu bulgularından elde ettiğimiz verilere göre; Bafra'nın günümüz modern dünyasından etkilenmiş olsa da dini hayatın geleneksel dokusunu koruduğu yönündeki temel hipotezimizi desteklemek için kurmuş olduğumuz inanç yüzdelilerinin yüksek olduğu H1 alt hipotezimiz doğrulanmaktadır.

¹⁶¹ Aydınalp, *Din ve Dünyevileşme Kuzey Kıbrıs Örneği*, s. 242.

¹⁶² Diyanet İşleri Başkanlığı, *Türkiye'de Dini Hayat Araştırması*, 2014, <https://serdargunes.files.wordpress.com/2013/08/tc3bcrkiye-de-dini-hayat-arastirmasi-2014.pdf> (20.06.2020), s.29.

2.3.2.2. Dinin ibadet boyutu

Dini Hayat ölçeğimizin bu bölümü toplam 12 sorudan oluşmaktadır. Bu bölümde örneklem grubuna ibadetlerin yerine getirilme durumu konusunda sorulara yer verilmiştir.

2.3.2.2.1. Dinin ibadet boyutu bulguları ve bulguların değerlendirilmesi

Tablo.2.12.

Ölçek Maddeleri		Her Zaman	Çoğu Zaman	Ara Sıra	Nadiren	Hiçbir zaman	Toplam
1-Hacca gitmeyi düşünüyor musunuz?	N	170	98	82	34	17	401
	%	42,39%	24,44%	20,45%	8,48%	4,24%	100%
2-Zekat verir misiniz?	N	166	96	74	31	34	401
	%	41,40%	23,94%	18,45%	7,73%	8,48%	100%
3-Fitre verir misiniz?	N	232	70	52	18	29	401
	%	57,86%	17,46%	12,97%	4,48%	7,23%	100%
4-Mübarek gün ve gecelerde ibadet ediyor musunuz?	N	158	140	58	31	14	401
	%	39,40%	34,91%	14,46%	7,74%	3,49%	100%
5-Nafile ibadet ediyor musunuz?	N	76	70	140	66	49	401
	%	18,95%	17,46%	34,91%	16,46%	12,22%	100%
6-Ramazan orucu tutuyor musunuz?	N	327	45	12	10	7	401
	%	81,55%	11,22%	2,99%	2,49%	1,75%	100%
7-Teravih namazı kılar mısınız?	N	110	90	109	51	41	401
	%	27,43%	22,45%	27,18%	12,72%	10,22%	100%
8-Bayram namazı kılar mısınız?	N	172	32	6	5	5	220
	%	78,18%	14,55%	2,73%	2,27%	2,27%	100%
9-Kurban keser misiniz?	N	236	86	30	16	33	401
	%	58,85%	21,45%	7,48%	3,99%	8,23%	100%
10-Cuma namazı kılar mısınız?	N	135	70	0	5	10	220
	%	61,36%	31,82%	0%	2,27%	4,55%	100%
11-Günlük beş vakit namaz	N	97	62	91	87	64	401

kılar mısınız?	%	24,19%	15,46%	22,69%	21,70%	15,96%	100%
12-Cemaatle namaz kılar mısınız?	N	62	81	136	59	63	401
	%	15,46%	20,20%	33,92%	14,71%	15,71%	100%

Tablo 2.12'ye göre Dinin ibadet boyutu konusundaki sorulardan; Bayram ve Cuma namazı sorularına kadınlar dâhil edilmemiştir. Buna göre verilen cevaplarda yüzdelik oranlar; Hacca gitmeyi düşünüyor musunuz? Oranı %95,76; Zekât verir misiniz? Oranı %91,52; Fitre verir misiniz? Oranı %92,77; Mübarek gün ve gecelerde ibadet ediyor musunuz? Oranı %96,51; Nafile ibadet ediyor musunuz? Oranı %87,78; Ramazan orucu tutuyor musunuz? Oranı %98,25; Teravih namazı kılar mısınız? Oranı %89,78; Bayram namazı kılar mısınız? Oranı %97,73; Kurban keser misiniz? Oranı %91,77; Cuma namazı kılar mısınız? Oranı %95,45; Günlük beş vakit namaz kılar mısınız? Oranı %84,04; Cemaatle namaz kılar mısınız? Oranı %84,29'dur.

Katılımcıların dinin ibadet boyutu sorularına verdikleri cevapların yüzdesi en yüksek olan “Ramazan orucu tutuyor musunuz?” iken en düşük yüzdeye sahip “Cemaatle namaz kılar mısınız?” sorusunun olduğu belirlenmiştir. Ramazan ayında toplumun yaşam şekli değişmektedir. Ramazan ayında televizyon programlarında yaşanan değişim, belediye panolara asılan afişler, mahyalardaki yazılar, lokantaların genelde kapalı oluşu, düzenlenen seminerlere kadar toplumda gerçekleşen aktiviteler oruç tutmaya özendirerek şekilde düzenlenmektedir. Toplum hayatında yaşanan bu değişimin bölgede oruç tutma oranını arttırdığı kanaatindeyiz. Cemaat ile namaz sürekliliği olan, günlük hayatta özel zaman planlaması hatta mekân değiştirmeyi gerektiren bir ibadettir. Katılımcılar hayat akışlarına büyük oranda etki edecek ibadetler konusunda pek dikkatli davranmamaktadırlar.

Haftada bir kez kılınan Cuma namazı ile kültürün bir parçası haline gelen ve yılda iki kez kılınan bayram namazı kılınma oranları da yüksek çıkmıştır. Ayrıca; kurban, oruç, hac gibi ibadetlerin oranı göstermektedir ki katılımcıların maddi ve sağlık durumları iyi olduğunda bu ibadetleri de yerine getirme konusunda isteklidirler.

Yüzdelik oranlara göre ibadetleri çoktan aza doğru sıralarsak; oruç tutma, cuma namazı kılma, hacca gitme, bayram namazı kılma, fitre verme, kurban kesme, zekât verme, teravih namazı kılma, nafile namaz, cemaatle namaz, günlük beş vakit namaz kılmaktır.

Dinin ibadet boyutu verilerine göre, zamana yayılan ve belirli aralıklarla yapılan

ibadetlerin yapılma yüzdelerinin yüksek, sürekliliği olan ibadetlerin yapılma yüzdelerinin ise düşük olduğu görülmektedir. Böylelikle H2 alt hipotezimizi doğrulayan bir sonuç ortaya çıkmıştır.

Modernizm; etkisini, sürekli yapılan ibadetlerde göstermektedir. Modern insan pragmatik (faydacı) olmalı, yalnızca kendi faydasına olan davranışı yapmalıdır. Örneğin; Zekât vermek, zengin Müslümanların parasının 1/40'ını ihtiyaç sahiplerine vermesidir. Modern düşünceye göre zekât vermek yanlıştır çünkü parayı veren kişi herhangi bir karşılığı olmadan parasını vermiş ve zarar etmiştir.

2.3.2.3. Dinin sosyal boyutu

Dini Hayat ölçeğimizin bu bölümü toplam 31 sorudan oluşmaktadır. Bu bölüm, içermiş olduğu konulara ve soru tarzlarına göre 3 farklı bölüme ayrılarak incelenmiştir.

2.3.2.3.1. Dinin sosyal boyutu bulguları ve bulguların değerlendirilmesi -1

Tablo.2.13.

Ölçek Maddeleri		Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Hiç Katılmıyorum	Toplam
1-Evlenirken resmi nikahın yanında dini nikah yaptırmak gerekir	N	221	100	48	24	8	401
	%	55,11%	24,93%	11,97%	5,99%	2,00%	100%
2-Anne-babalar çocuklarına dini bilgileri öğretmekle sorumludurlar	N	244	130	16	9	2	401
	%	60,85%	32,42%	3,99%	2,24%	0,50%	100%
3-Çocuklara ibadet etmeyi alıştırmak için çaba göstermek yanlıştır	N	21	42	32	130	176	401
	%	5,24%	10,47%	7,98%	32,42%	43,89%	100%
4-Rızkını temin edemeyeceğim diye az çocuk yapmak yanlıştır	N	68	80	89	85	79	401
	%	16,96%	19,95%	22,19%	21,20%	19,70%	100%
5-Sosyal hayatta karşılaşılan dini	N	118	201	44	26	12	401

konuları öğrenmek için din bilginlerine danışmak gerekir	%	29,43%	50,12%	10,98%	6,48%	2,99%	100%
6-İslam ana-babaya iyi davranmayı emretmiştir	N	301	90	4	3	3	401
	%	75,06%	22,44%	1,0%	0,75%	0,75%	100%
7-Aile içi dayanışma çok önemlidir	N	291	94	12	2	2	401
	%	72,57%	23,44%	2,99%	0,50%	0,50%	100%
8-Aile içinde dini görevleri yerine getirmeyenleri uyarmak gerekir	N	162	157	39	29	14	401
	%	40,40%	39,15%	9,73%	7,23%	3,49%	100%
9-Başı açık kadının bulunduğu yere melek girmez	N	35	44	124	71	127	401
	%	8,73%	10,97%	30,92%	17,71%	31,67%	100%
10-Yaşı küçük olanların büyüklerine karşı saygılı ve edepli davranması gerekir	N	241	131	10	10	9	401
	%	60,10%	32,67%	2,49%	2,49%	2,25%	100%
11-Akrabaları sık sık ziyaret etmek gerekir	N	123	145	43	61	29	401
	%	30,67%	36,16%	10,72%	15,22%	7,23%	100%
12-“Komşusu açken tok yatan bizden değildir” sözünün günümüzde pek önemi yoktur	N	54	106	51	85	105	401
	%	13,47%	26,43%	12,72%	21,20%	26,18%	100%
13-Dünya malının hiçbir değeri yoktur asıl olan öbür dünyada mutlu olmaktır.	N	144	133	46	55	23	401
	%	35,91%	33,17%	11,47%	13,71%	5,74%	100%

14-Parayı nasıl kazandığın değil ne kadar kazandığın önemlidir	N	34	26	28	125	188	401
	%	8,48%	6,48%	6,98%	31,18%	46,88%	100%
15-Dindar insanın ticari hayatta daha dürüst ve güvenilir olduğu her zaman doğru değildir.	N	108	117	89	42	45	401
	%	26,93%	29,19%	22,19%	10,47%	11,22%	100%
16-Helal kazanç insanın çalışarak elde ettiği kazançtır	N	252	105	22	18	4	401
	%	62,84%	26,18%	5,49%	4,49%	1,00%	100%

Dinin sosyal boyutunun birinci bölümünde toplam 16 soru bulunmaktadır. Bu sorular kendi içinde üç farklı konuyu içermektedir. Bu konular; Aile içi ilişkiler ve sosyal hayat, akraba ve komşuluk ilişkileri, ekonomi ve bunların dinle olan ilişkisidir.

Aile içi ilişkiler ve sosyal hayat konusunda yüzdelik oranlar; Evlenirken resmi nikâh yaptırmak gerekir diyenlerin oranı %92,01; Anne babalar dini bilgileri öğretmekle sorumludur diyenlerin oranı %97,26; Çocuklara ibadet etmeyi alıştırmak için çaba göstermek yanlıştır diyenlerin oranı %23,69, ibadet etmeyi öğretmek gerekir diyenlerin oranı %76,31'dur. Rızkını temin edemeyeceğim diye için az çocuk yapmak yanlıştır diyenlerin oranı %58,70; Sosyal hayatta karşılaşılan dini konuları öğrenmek için din bilginlerine danışmak gerekir diyenlerin oranı %90,53; İslam ana babaya iyi davranmayı emretmektedir diyenlerin oranı %98,50; Aile içi dayanışma çok önemlidir diyenlerin oranı %99,00; Aile içinde dini görevleriyerine getirmeyenleri uyarmak gerekir diyenlerin oranı %89,28; Başı açık kadının bulunduğu eve melek girmez diyenlerin oranı %50,62; Yaşı küçük olanların büyüklerine karşı saygılı ve edepli olması gerekir diyenlerin oranı %95,26'dır.

En yüksek yüzdeye sahip olan sorumuz "Aile içi dayanışma çok önemlidir" %99 ve en düşük yüzdeye sahip sorumuz "Başı açık kadının bulunduğu eve melek girmez" %50,62 olduğu tespit edilmiştir.

Aile kurumuna önem veren bir toplum yapısı karşımıza çıkmaktadır. Katılımcıların çoğunluğu dinle bağlantılı bir aile yapısı oluşturmayı istemektedir. Evliliklerin

başlangıcından itibaren din, aile kurumuna dâhil edilmek istenmekte, aile içi ilişkilerde din önemli bir araç olarak kabul edilmektedir. Dinin emir ve yasaklarının öğretilmesi aile büyüklerinin görevleri arasında görülmektedir.

Aile toplumun temelidir. Aile kurumu ne kadar sağlam ve birbirine bağlıysa toplumda o oranda güçlü olacaktır. Türk toplumunun aile bağları güçlü ata-erkil bir yapıya sahiptir, dinin emir ve yasakları bu yapıyı güçlendirmiştir.

“Sosyal hayatta karşılaşılan dini konuları öğrenmek için din bilginlerine danışmak gerekir” diyenlerin oranı %90,53 çıkmıştır. Bu sonuç, katılımcılarımızın din bilginlerine ve âlimlere verdiği önemi göstermesi açısından önemli bir veridir.

“Başı açık kadının bulunduğu eve melek girmez” sorusuna verilen cevap en düşük yüzdeye sahiptir. Kanaatimizce katılımcılarımızdan bazılarının eşleri veya kızlarının başı açıktır. Başı açık olan kadının evine melek girmemesi Allah’ın korumasından çıkma anlamına geldiği ve bunun en büyük mahrumiyet, ceza olduğundan katılımcılarımız böyle bir cezayı kabul etmemektedirler.

Akraba ve komşuluk ilişkileri konusunda yüzdelik oranlar; Akraları sık sık ziyaret etmek gerekir diyenlerin oranı %77,55; komşusu açken tok yatan bizden değildir sözünün pek bir önemi yoktur diyenlerin oranı %60,01’dir. Aile kurumuna ve bunun dinle olan bağlantısına önem veren katılımcılar, akraba ve komşuluk ilişkileri konusunda sağlam bağlar kurmak için çabalamamaktadırlar. Modern dünya algısının insanlara sunduğu bireyselleşme, özgürlük gibi kavramlarının burada etkisini görmekteyiz. Beton binalar içinde yaşayan şehir halkı çoğu kez kendi apartmanında yaşayan insanları dahi tanımamakta birbirlerinin maddi manevi durumuyla ilgilenmemektedirler. Akralık bağları konusunda, modernizm etkisi yanında, ilkel toplumlarda akralar aynı yerleşim yerinde yaşamaktaydı günümüzdeyse insanlar kamu hizmeti, geçim sıkıntısı gibi sebeplerle farklı yerlere göç etmektedirler, ülkenin farklı yerlerine dağılan insanların akralık ilişkiler zayıflamaktadır.

Ekonomi ve bunların dinle olan ilişkisi konusunda yüzdelik oranlar; Dünya malının hiç bir değeri yoktur asıl olan öbür dünyada mutlu olmaktır diyenlerin oranı %80,55; Parayı nasıl kazandığın değil ne kadar kazandığın önemlidir diyenlerin oranı %85,04; Dindar insanın ticari hayatta daha dürüst ve güvenilir olduğu her zaman doğrudur diyenlerin oranı %78,31; Helal kazanç kişinin çalışarak elde ettiği kazançtır diyenlerin oranı %94,51’dir.

Katılımcılarımız, Paranın yalnızca maddi bir değer olarak ekonomik bir güç olmasından ziyade o paranın helal olması yani dinen temiz olmasına önem vermektedirler. Ayrıca ‘‘Dindar insanın ticari hayatta daha dürüst ve güvenilir olduğu her zaman doğru değildir’’ diyenlerin oranı çok yüksek çıkmamıştır. Bu veriye göre, dindar tüccarlar topluma vermeleri gereken güveni verememişlerdir.

2.3.2.3.2. Dinin sosyal boyutu bulguları ve bulguların değerlendirilmesi-2

Tablo.2.14.

Ölçek Maddeleri		Her Zaman	Çoğu Zaman	Ara Sıra	Nadiren	Hiçbir zaman	Toplam
17-Genellikle bireysel ilişkilerde dini prensiplere dikkat etmem	N	39	60	104	92	106	401
	%	9,73%	14,96%	25,94%	22,94%	26,43%	100%
18-Ekonomik sıkıntıyı çözmek için banka kredisi kullanırım	N	24	55	59	86	177	401
	%	5,99%	13,72%	14,71%	21,45%	44,14%	100%
19-Bankaya faize para yatırmaktan sakınırım	N	187	56	36	35	87	401
	%	46,63%	13,96%	8,98%	8,73%	21,70%	100%
20-Siyasi partilere oy verirken dindar olup olmadıklarına önem vermem	N	88	72	60	55	126	401
	%	21,94%	17,96%	14,96%	13,72%	31,42%	100%
21-Boş zamanlarımda ibadetlerimi yaparak değerlendirme hususunda çaba gösteririm	N	73	123	106	62	37	401
	%	18,20%	30,67%	26,43%	15,46%	9,24%	100%
22-Televizyon ve Radyolardaki dini programlar ilgimi çekmez	N	60	72	94	94	81	401
	%	14,96%	17,96%	23,44%	23,44%	20,20%	100%
23-Günlük hayatımda davranışlarımı dini kurallar doğrultusunda belirlerim	N	81	158	79	55	28	401
	%	20,20%	39,40%	19,70%	13,72%	6,98%	100%
24-Dinimize ters düşen	N	116	169	56	36	24	401

davranışlarda bulunmam	%	28,92%	42,14%	13,97%	8,98%	5,99%	100%
------------------------	---	--------	--------	--------	-------	-------	------

Dinin sosyal boyutu bulguları-2’de toplam 8 soru bulunmaktadır. Bu bölümdeki konular ekonomi, gündelik hayat, siyaset, televizyon programları ve dinle olan bağlantısıdır.

Sorulara verilen cevaplarda yüzdeler oranlar; Genellikle bireysel ilişkilerde dini prensiplere dikkat etmem diyenlerin oranı %26,43 yani bireysel ilişkilerde dini prensiplere dikkat edenlerin oranı %73,57’dir. Ekonomik sıkıntıyı çözmek için banka kredisi kullanırım diyenlerin oranı %55,86’dir. Bankaya faize para yatırmaktan sakınırım diyenlerin oranı %78,30; Siyasi partilere oy verirken dindar olup olmadıklarına önem vermem diyenlerin oranı %68,58; Boş zamanlarımda ibadetlerimi yaparak değerlendirme hususunda çaba gösteririm diyenlerin oranı %90,76; Televizyon ve radyolardaki dini programlar ilgimi çekmez diyenlerin oranı %20,20 dini programlar ilgisini çektiğini söyleyenlerin oranı %79,80’dir. Günlük hayatımda davranışlarımı dini kurallar doğrultusunda belirlerim diyenlerin oranı %93,02; Dinimize ters düşen davranışlarda bulunmam diyenlerin oranı %94,01’dir.

Verilen cevaplarda katılımcıların sosyal hayatında ve bireysel ilişkilerinde dini prensiplere dikkat etme konusunda çok dikkatli davranmadıkları fakat günlük hayatlarını dinin emir ve yasaklarına uygun geçirmeye çalıştıkları görülmektedir.

Banka ve faizli işlemler konusunda hassas olunduğu görülse de bölgede yer alan bankalardan faizle borç paralar alındığı bilinmektedir. Bölgede tarım ve hayvancılık faaliyetleri süreklilik göstermektedir. Halk, bu faaliyetlerin devamı için gerekli olan parayı dönemsel olarak bankalardan karşılamaktadır. Katılımcılar siyasi partilerin dindar olup olmamasına dikkat etmemektedir, bu dikkat çekici bir veridir. Halk, siyasi partilerden dini veya ideolojik bir imaja sahip olmaları yerine, halkına hizmet eden ve onu düşünen siyasi bir oluşum beklemektedir.

2.3.2.3.3. Dinin sosyal boyutu bulguları ve bulguların değerlendirilmesi-3

Tablo.2.15.

Ölçek Maddeleri		Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Hiç Katılmıyorum	Toplam
25-Gazete, televizyon, radyo gibi iletişim araçları dini değerlerimizi çoğunlukla bozuyor	N	108	121	80	62	30	401
	%	26,93%	30,18%	19,95%	15,46%	7,48%	100%
26-Birçok sosyal problemin, toplumsal hayatta dini kurallara yeterince uyulmadığı için çıktığını düşünüyorum	N	103	139	78	53	28	401
	%	25,69%	34,66%	19,45%	13,22%	6,98%	100%
27-Gün geçtikçe dini inançlara ve ibadetlere karşı ilgim azalıyor	N	31	41	47	127	155	401
	%	7,73%	10,22%	11,72%	31,68%	38,65%	100%
28-Diyanet yetkilileri tarafından dini konulara ilişkin verilen fetvalara uymak gerekir	N	80	132	133	26	30	401
	%	19,55%	32,92%	33,17%	6,48%	7,48%	100%
29-Diyanet görevlileri (müftü, vaiz, imam, müezzin) halk ile yakın ilişki içindedirler	N	64	127	92	68	50	401
	%	15,96%	31,67%	22,94%	16,96%	12,47%	100%
30-Tarikatların yaşam tarzlarını benimsemem mümkün değildir	N	123	84	132	34	28	401
	%	30,67%	20,97%	32,92%	8,48%	6,98%	100%
31-Cemaatler dini anlama ve yaşama konusunda insanlara rehberlik etmektedirler	N	63	127	96	50	65	401
	%	15,71%	31,67%	23,94%	12,47%	16,21%	100%

Dinin sosyal boyutu bulguları-3'te toplam 7 soru bulunmaktadır. Bu bölümdeki konular, iletişim araçları, dine olan ilgi, sosyal yaşamdaki problemlerin dinle çözümü, tarikat, cemaat ve diyanete karşı tutumlardır.

Sorulara verilen cevaplarda yüzdelik oranlar; Gazete, televizyon, gibi iletişim araçları dini değerlerimizi çoğunlukla bozuyor diyenlerin oranı %77,06; Birçok sosyal problemin, toplumsal hayatta dini kurallara yeterince uyulmadığı için çıktığını düşünüyorum diyenlerin oranı %79,80; Gün geçtikçe dini inançlara ve ibadetlere karşı ilgim azalıyor diyenlerin oranı %17,95 iken gün geçtikçe dine olan ilgisinin azalmadığını söyleyenlerin oranı %82,05'dir. Diyanet yetkilileri tarafından dini konulara ilişkin verilen fetvalara uymak gerekir diyenlerin oranı %86,04'tür. Diyanet görevlileri (müftü, vaiz, imam, müezzin) halk ile yakın ilişki içindedirler diyenlerin oranı %70,57; Tarikatların yaşam tarzlarını benimsemem mümkün değildir diyenlerin oranı %84,54; Cemaatler dini anlama ve yaşama konusunda insanlara rehberlik etmektedirler diyenlerin oranı %47,38'dir.

Bu bölümde elde ettiğimiz nicel verilere göre; Sosyal hayat durağan değil aktif ve sürekli değişen bir yapıya sahiptir. Değişimle birlikte yaşanan birçok problem vardır. Katılımcılarımız toplumda var olan problemleri görmekte ve bu sorunların sebebinin %79,80'lik oranla dini kurallara uymamaktan kaynaklandığını düşünmektedirler. Din konusunda güven duydukları dikkate aldıkları kurumun Diyanet İşleri Başkanlığı olduğunu fakat Diyanet görevlilerinin halkla olan bağlantısının istedikleri seviyede olmadığını söylemektedirler. Genel olarak bu bölümdeki cevapları değerlendirdiğimizde; Halk dini manevi bir sosyal hayatın özlemine duymaktadır, bu konuda diyanetin kendilerine önder olması gerektiğini, tarikat ve cemaatlere diyanet işleri başkanlığı kadar güvenmediklerini söylemektedirler.

Geleneksel toplumlarda aile kurumu, akrabalık, komşuluk ilişkileri çok önemli bir yere sahiptir. Toplumun önderi, din âlimleri olarak görülür. Modern dünya insanı ise rasyoneldir. Toplumsal hayatın düzenini aşkın bir varlığın emir ve yasakları değil beşeri, insan aklının ortaya koymuş olduğu normatif kurallar belirler. Bafra halkı, aile kurumuna çok önem vermektedir. Evliliklerini ve aile içi ilişkilerini dinle bağlantılı hale getirmek istemektedirler. Ayrıca; sosyal problemlerin esas sebebinin dini kurallara uymamaktan kaynaklandığını düşünmekte ve Diyanet işleri başkanlığının dini konularda önderliğini kabul etmektedirler.

Dinin sosyal boyutu bölümünden elde ettiğimiz verilere göre; toplumun sosyal hayatında

modernlik etkisi görülse de geleneksellik hâkimdir, H3 alt hipotezimiz büyük oranda doğrulanmaktadır.

2.3.2.4. Dinin ahlak boyutu

Dini Hayat Ölçeğimizin Dinin ahlak boyutu bölümü 12 sorudan oluşmaktadır. Sorular konularına, cevap şekillerine göre iki bölüme ayrılmıştır.

2.3.2.4.1. Dinin ahlak boyutu bulguları ve bulguların değerlendirilmesi-1

Dinin ahlak boyutu Bulguları-1 bölümünde toplam 8 soru bulunmaktadır. Sorular; yalan söyleme, güven, rüşvet verme, yardım etme, kul hakkı, faizle borç alma, evlilik dışı ilişki ve kumar oynama konularından oluşmaktadır.

Tablo.2.16

Ölçek Maddeleri		Her Zaman	Çoğu Zaman	Ara Sıra	Nadiren	Hiçbir zaman	Toplam
1- Bazı durumlarda yalan söylemekten çekinmem	N	46	50	101	104	100	401
	%	11,47%	12,47%	25,18%	25,94%	24,94%	100%
2-Genellikle hiç kimseye güvenmem	N	73	100	121	75	32	401
	%	18,20%	24,94%	30,18%	18,70%	7,98%	100%
3-İşlerimin kolayca halledilmesi için gerekirse rüşvet veririm	N	23	21	24	45	288	401
	%	5,74%	5,23%	5,99%	11,22%	71,82%	100%
4-Genellikle insanlara yardım etmeye çalışırım	N	181	157	46	15	2	401
	%	45,14%	39,15%	11,47%	3,74%	0,50%	100%
5-Her zaman kimsenin hakkını yememeye özen gösteririm	N	250	105	19	18	9	401
	%	62,35%	26,18%	4,74%	4,49%	2,24%	100%
6-Gerekirse yüksek faizle para veren birisinden borç alırım	N	19	12	14	49	307	401
	%	4,74%	2,99%	3,49%	12,22%	76,56%	100%
7-Evlilik dışı cinsel ilişkiden uzak dururum	N	171	10	5	3	5	194
	%	88,14%	5,15%	2,58%	1,55%	2,58%	100%
8-Kumar oynamam	N	211	21	25	27	117	401
	%	52,62%	5,24%	6,23%	6,73%	29,18%	100%

Katılımcıların vermiş olduğu cevaplara göre yüzdelik oranlar; Bazı durumlarda yalan söylemekten çekinmem diyenlerin oranı %75,06; Genellikle hiç kimseye güvenmem diyenlerin oranı %92,02; İşlerimin kolayca halledilmesi için gerekirse rüşvet veririm diyenlerin oranı %71,82, asla rüşvet vermediğini söyleyen %28,72'dir. Genellikle insanlara yardım etmeye çalışırım diyenlerin oranı %95,50; Her zaman kimsenin hakkını yememeye özen gösteririm diyenlerin oranı %97,76; Gerekirse yüksek faizle para veren birisinden borç alırım %23,44'lik kesim yüksek faizle borç para alacağını söyleyen %76,56'lık kesim vardır, Evlilik dışı cinsel ilişkiden uzak dururum diyenlerin oranı %97,42; Kumar oynamam diyenlerin oranı hiçbir zaman hariç %70,82'dir. Katılımcıların cevaplarında en yüksek yüzde % 97,76 ile "Her zaman kimsenin hakkını yememeye özen gösteririm" sorusu iken verdikleri cevapların en düşük yüzdesi %71,82 "İşlerimin kolayca halledilmesi için gerekirse rüşvet veririm." sorusu olduğu belirlenmiştir.

İnsanların hakkına riayet etmek, adaleti gözetmek dindar olmayan insanlarda bile temel insani ahlaki özelliklerdendir. Bu yüzden yüksek bir ortalamaya sahip olduğunu düşünüyoruz. Yüzdesi yüksek çıkan diğer sorumuz; Evlilik dışı cinsel ilişkiden uzak dururum sorusudur. Bekârlar bu soruya dâhil edilmemiştir, cevaplanması gereken en zor sorulardan biridir. Çünkü yapılan fiil toplum tarafından hoş karşılanmamakta ve bu fiili yapan kişi de toplumdan dışlanmaktadır. Bölge halkı için aile kurumu çok önemlidir, ailenin sağlamlığı ve devamlılığını sağlayan sadakat, aile kurumunu desteklemektedir. İşlerimin kolayca halledilmesi için gerekirse rüşvet veririm diyenlerin oranı da beklemediğimiz ve yüksek bir yüzdelik orana sahiptir. Bölge halkı, hakları olmasa da istedikleri hedeflere ulaşmak için rüşvet vermeyi doğru bulmaktadır. Genellikle hiç kimseye güvenmem sorusu da ahlaki olarak istenilen düzeyin altındadır. Katılımcılarımızın %92,02 kişilik kesimde insalara karşı güven sorunu vardır.

Dinin ahlak boyutu sorularından olumlu ahlaki davranışlar açısından en yüksek yüzdeye sahip olanlar; kul hakkı yememe, evlilik dışı cinsel ilişkiden zinadan uzak durma ve yardımlaşmadır. Olumsuz olarak kabul edilecek ahlaki davranışardan; insanlara güvenmeme %92, faizle borç alma %76,56, yalan söyleme %75,06, rüşvet verme %70, kumar oynama %70,82 olarak çıkmış ve istenilmeyen bir durumdur. 8 ahlaki davranıştan 3 tanesi olumlu, 5 tanesi olumsuz çıkmıştır.

Bu verilere göre; Dinin ahlak boyutunda, Ahlaki normları benimsene oranı yüksektir. H4 alt hipotezimiz doğrulanmamıştır.

2.3.2.4.2. Dinin ahlak boyutu bulguları ve bulguların değerlendirilmesi -2

Tablo.2.17.

Ölçek Maddeleri		Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Fikrim Yok	Katılmıyorum	Hiç Katılmıyorum	Toplam
9-İnsanların özel günlerde veya hüzünlü anlarında alkol almasında bir sakınca görmem	N	41	70	36	48	206	401
	%	10,22%	17,46%	8,98%	11,97%	51,37%	100%
10-İnsanların çoğu gerçekte olduğundan daha farklı görünür	N	136	188	48	21	8	401
	%	33,92%	46,88%	11,97%	5,23%	2,00%	100%
11-Başkalarının zaaflarından yararlanarak dolandırıcılık yapan kişiyi suçlamam	N	24	26	30	70	251	401
	%	5,99%	6,48%	7,48%	17,46%	62,59%	100%
12-Allah'ın dine uygun yaşamayan toplumları, deprem, sel vb gibi afetlerle cezalandırdığına inanırım	N	118	113	57	33	80	401
	%	29,43%	28,18%	14,21%	8,23%	19,95%	100%

Dinin ahlak boyutu-2 bölümündeki sorulara verilen cevaplarda yüzdelik oranlar; İnsanların özel günlerde veya hüzünlü anlarında alkol almasında bir sakınca görmem diyenlerin oranı %72,32; İnsanların çoğu gerçekte olduğundan daha farklı görünür diyenlerin oranı %92,77; Başkalarının zaaflarından yararlanarak dolandırıcılık yapan kişiyi suçlamam diyenlerin oranı %12,46, iken dolandırıcılık yapanları suçlayanların oranı %87,53; Allah'ın dine uygun yaşamayan toplumları, deprem, sel vb. gibi afetlerle cezalandırdığına inanırım diyenlerin oranı %42,44 iken, doğal afetlerin Allah'ın verdiği bir ceza olmadığını söyleyenlerin oranı %57,56'dır.

Katılımcıların verdikleri cevaplarda en yüksek yüzde %92,77'lik ortalama sahip olan "İnsanların çoğu gerçekte olduğundan daha farklı görünür" iken cevapların en düşük yüzdesi %57,56 "Allah'ın dine uygun yaşamayan toplumları, deprem, sel vb. gibi afetlerle cezalandırdığına inanırım." sorusudur.

İnsanların normalden farklı görüldüğü sorusu en yüksek ortalamaya sahip olması aynı zamanda insanların birbirine güvenmediklerini de göstermektedir. Modern insanın özgürlük, bireysellik anlayışı ve şehirleşmenin artmasıyla günümüz dünyasında ikincil bürokratik ilişkiler ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda insanlar duyguları ve ahlaki erdemleriyle değil toplumsal sözleşmelerle hareket etmeye başlamışlardır. Soyut, bürokratik, duyguları olmadan hareket eden insanlar doğal olarak karşısındakine güven duymaz, ilişkilerde güven sadece toplumsal sözleşmelerle sağlanır.

Bunun yanında Allah'ın dinine uygun yaşamayan toplumları, deprem sel gibi doğal afetlerle Allah'ın insanları cezalandırdığını düşünme en düşük yüzdeye sahiptir. Geleneksel toplumlardaki insanlar, doğal afetlerin nasıl yaşandığı konusunda gerekli bilgiye sahip değildirler. Bu yüzden doğada yaşanan afetleri yalnızca Allah'ın vermiş olduğu bir ceza olarak görmektedirler. Modern dünya düşüncesi doğal afetleri dini inançla değil bilimsel bilgilerle açıklamaktadır.

Bu bölümde toplam dört ahlaki davranış sorgulanmıştır. Olumlu olarak kabul edilen ahlaki davranışlardan dolandırıcılık yapan kişiyi haklı gören kişi sayısı azdır ve katılımcıların %87,53'lük kesimi bu davranışın yanlış olduğunu düşünmektedir. Olumsuz olan ahlaki davranışlardaysa; İnsanların olduğundan farklı görünmesi %92,77, Doğal afetlerin Allah'ın verdiği ceza olarak görme % 42,44 ve Alkol kullanımı %72,32' dir. Dört ahlaki davranıştan bir tanesi istenilen seviyededir.

Her iki bölümü birlikte değerlendirdiğimizde toplam 12 ahlaki davranış sorgulanmıştır. Ahlaki davranışlardan dört tanesi istenilen seviyede yüksek yüzdelik orana sahipken, sekiz tanesi düşük yüzdelik değerlere sahiptir. Bu sonuca göre; Bölgede 'ahlaki normları benimseme oranı yüksektir' alt hipotezimiz doğrulanmamıştır. Modern dünya algısı ve şehirleşme etkisinin en fazla görüldüğü alan dinin ahlak boyutudur.

2.3.3. Örneklem grubunun sosyo-demografik özelliklerine göre farklılaşması

2.3.3.1. Cinsiyete göre farklılaşma (t Testi)

Tablo.2.18'de Dinin inanç boyutu, Dinin ibadet boyutu, Dinin sosyal boyutu ve Dinin ahlak boyutu ölçeklerinin cinsiyete göre farklılaşmasını gösteren bağımsız örneklem grubu t testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo.2.18.

Değişkenler	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	t	p
Dinin İnanç Boyutu	Erkek	220	38,63	3,87	-,021	,983
	Kadın	181	38,64	3,64		
Dinin İbadet Boyutu	Erkek	220	40,12	9,12	4,212	,031
	Kadın	181	45,14	9,43		
Dinin Sosyal Boyutu	Erkek	220	106,47	11,21	1,122	,262
	Kadın	181	105,13	12,71		
Dinin Ahlak Boyutu	Erkek	220	39,94	5,98	,461	,645
	Kadın	181	39,67	5,50		

Tablo 2.18'e göre katılımcıların cinsiyet ile dinin sosyal boyutu ortalama puanları ($p>.05$), dinin inanç boyutu ($p>.05$) ve dinin ahlak boyutu ortalama puanları ($p>.05$) arasında anlamlı bir fark yok iken dinin ibadet boyutu ortalama puanları arasında anlamlı bir fark ($t:4,212, p=0,000<.05$) olduğu belirlenmiştir.

Dinin ibadet boyutunda Kadın katılımcıların ($\bar{X} =45,14$) erkek katılımcıların puan ortalamalarından ($\bar{X} =40,12$) istatistiksel olarak daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Kadın ve erkekler arasında üç alanda anlamlı bir farklılık yoktur. Yalnızca dinin ibadet boyutunda kadınların erkeklere göre daha yüksek puana sahip olduğu görülmüştür. Kadınların yaşam şekli ve toplumda üstelendiği sosyal rolün bunda etkisinin büyük olduğunu düşünüyoruz. Toplumda kadından daha itidalli, sakın ve düzenli bir hayat yaşaması beklenmektedir. Biçilen bu sosyal rolün gereğini yapan kadınlar daha düzenli bir hayata sahip olacak ve bu düzen dini hayatta da kendini gösterecektir. Bölgede yaşayan kadınların erkeklere göre ibadetlere daha fazla önem verdikleri ve ibadetleri yerine getirdikleri görülmektedir.

Akdoğan, dinin inanç ve toplumsal boyutu alanlarında farklılaşmanın dinin toplumsal

boyutunda ve kadınların daha yüksek puan ortalamalarına sahip olduğunu söylemiştir.¹⁶³ Taş, çalışmasında kadın erkek farklılaşmasında diyanete karşı kadınların daha olumlu tutuma sahip olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁴ Kastamonu’da yapılan bir araştırmada erkek katılımcıların ibadet puanlarının kadın katılımcıların ibadet puanlarından daha yüksek olduğu görülmüştür.¹⁶⁵

2.3.3.2. Yaş durumuna göre farklılaşma (Anova/ Bonferroni)

Tablo 2.19’da Dinin inanç boyutu, Dinin ibadet boyutu, Dinin sosyal boyutu ve Dinin ahlak boyutu ölçeklerinin Yaş Durumuna göre farklılaşmasına İlişkin ANOVA/ Bonferroni Testi Sonuçları.

Tablo.2.19.

Değişkenler	Yaş	N	X̄	Ss	F	p	Grup Farkı
Dinin İnanç Boyutu	18-25 ^a	191	37,77	4,80	6,606	,000	b,c,d>a
	26-40 ^b	91	39,51	2,20			
	41-60 ^c	103	39,36	2,28			
	60 ve üzeri ^d	16	39,19	1,68			
Dinin İbadet Boyutu	18-25 ^a	191	40,33	9,92	20,182	,000	b,c,d>a
	26-40 ^b	91	46,34	8,03			
	41-60 ^c	103	48,19	8,84			
	60 ve üzeri ^d	16	48,13	9,36			
Dinin Sosyal Boyutu	18-25 ^a	191	102,07	12,01	13,830	,000	b>c,d,a
	26-40 ^b	91	110,15	9,72			
	41-60 ^c	103	108,76	11,62			

¹⁶³ Ali Akdoğan, *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat* (İstanbul: RağbetYayınları, 2002), s.240.

¹⁶⁴ Kemaleddin Taş, *Türk Halkının Gözüyle Diyanet*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2002) s.122-123.

¹⁶⁵ İhsan Çapcıoğlu, *Sosyal Değişme Sürecinde Din ve Kadının Toplumsal Konumu (Kastamonu Örneği)* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2003), s.110.

	60 ve üzeri ^d	16	108,13	10,71			
Dinin Ahlak Boyutu	18-25 ^a	191	38,12	6,49	13,097	,000	b,c,d>a
	26-40 ^b	91	40,90	4,13			
	41-60 ^c	103	41,37	4,52			
	60 ve üzeri ^d	16	44,06	5,65			

Tablo 2.19'a göre katılımcıların yaşı ile dinin inanç boyutu ortalama puanlarının (F:6,606, p=0.000<.05), dinin ibadet boyutu ortalama puanlarının (F:20.182, p=0.000<.05), dinin sosyal boyutu ortalama puanlarının (F:13.830, p=0.000<.05), dinin ahlak boyutu ortalama puanlarının (F:13.097, p=0.000<.05) farklılaşması anlamlıdır.

Dinin inanç boyutu 26-40 yaş katılımcıların ve ($\bar{X}$ =39,51), 41-60 yaş katılımcıların ($\bar{X}$ =39,36), 18-25 yaş katılımcıların ($\bar{X}$ =37,77) ortalamalarından istatistiksel olarak daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Dinin ibadet boyutu 26-40 yaş katılımcıların ($\bar{X}$ =46,34), 41-60 yaş katılımcıların ($\bar{X}$ =48,19) ve 60 yaş ve üzeri katılımcıların ($\bar{X}$ =17,26) ortalamalarının ($\bar{X}$ =48,13), 18-25 yaş katılımcıların ortalamalarından ($\bar{X}$ =40,33) istatistiksel olarak daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Dinin sosyal boyutu 26-40 yaş katılımcıların ($\bar{X}$ =110,15), 41-60 yaş katılımcıların ($\bar{X}$ =108,76) ve 60 yaş ve üzeri katılımcıların ($\bar{X}$ =108,13), 18-25 arası katılımcıların ($\bar{X}$ =102,07) ortalamalarından istatistiksel olarak daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Dinin ahlak boyutu 26-40 yaş katılımcıların ($\bar{X}$ =40,90), 41-60 yaş katılımcıların ($\bar{X}$ =41,37), 60 yaş ve üzeri katılımcıların ($\bar{X}$ =41,37) ortalamalarının 18-25 yaş katılımcıların ortalamalarından ($\bar{X}$ =38,12) istatistiksel olarak daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Kişilerin yaşa bağlı olarak biyolojik ve duygusal ihtiyaçları farklılaşmaktadır. Alt yaş gruplarında daha çok fizyolojik ihtiyaçlar ön plandayken yaş ilerledikçe duygusallığın ve manevi ihtiyaçların arttığı görülmektedir. Yapılan araştırmalarda insanların yaşları ilerledikçe inanç, ibadet, ahlak normları yükselmektedir ve bunun sonucunda kişiler sosyal hayatlarında dine daha fazla yer vermektedirler. Bizim çalışmamızda dinin ibadet ve ahlak boyutunun yaş ile doğru orantılı olduğu yani yaş ilerledikçe katılımcıların aldığı

puan ortalamalarının arttığı görülmektedir. Dinin sosyal ve inanç boyutunda, 26-40 yaş aralığı en yüksek puana, 18-25 yaş aralığı ise en düşük puana sahiptir ve yaşla doğru orantılı değildir. Dinin inanç, ibadet, sosyal ve ahlak boyutlarında anlamlı farklılaşmalar 18-25 arasındaki insanlarla diğer yaş grupları arasındadır.

İsmail Kamalak'ın Kahraman Maraş'ta dini hayat adlı çalışmasında, inanç ortalamaları yaşa bağlı olarak düzenli bir şekilde artış göstermiştir. Ayrıca dinin pratik anlatımına yönelik tutumu yani ibadetlerin yerine getirilmesinde bariz bir şekilde yaşla doğru orantılı olarak artış söz konusudur.¹⁶⁶ Şişik'in Bolvadin Çevresinde Sosyal ve Dini Hayat¹⁶⁷ ve Figen Balamir 2008 Karakoyunlu da sosyal ve dini hayat'ta¹⁶⁸ yaş ilerledikçe ibadetlerin yerine getirilme oranı artmaktadır. Köktaş'ın araştırmasında yaşla birlikte inanç ortalaması artmış, inanmama bağlanmama oranı ise düşmüştür. 51-60 Allah'a inanma oranı %98,5 iken inanmama %1,5'tir.¹⁶⁹ Günay, yaş ilerledikçe ibadetlerin yerine getirilmesinde bir artışın olduğunu, yaşla ibadet oranlarının doğru orantılı olduğunu söylemiştir.¹⁷⁰ Çelik'in araştırmasında yaşa bağlı olarak kendini dindar olarak görme artmaktadır.¹⁷¹

2.3.3.3. Medeni duruma göre farklılaşma (Anova/ Bonferroni)

Tablo 2.20'de Dinin inanç boyutu, Dinin ibadet boyutu, Dinin sosyal boyutu ve Dinin ahlak boyutu ölçeklerinin Medeni Duruma göre farklılaşmasına İlişkin ANOVA/ Bonferroni Testi Sonuçları.

¹⁶⁶ İsmail Kamalak, *Kahramanmaraş İline Bağlı Kerimli ve Çevre Köylerde Dini Hayat*(Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2004), s.53.

¹⁶⁷ Cemile Zehra Şişik, *Bolvadin ve Çevresinde Sosyal ve Dini Hayat* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002),s. 85.

¹⁶⁸ Figen Balamir, *Karakoyunlu'da Sosyal ve Dini Hayat* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008), s.51-53.

¹⁶⁹ Köktaş, *Türkiye'de Dini Hayat*, s.79.

¹⁷⁰ Günay, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dinî Hayat*, s.98-123.

¹⁷¹ Celalettin Çelik, *Şehirleşme ve Din* (Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2002), ss.330-331.

Tablo.2.20.

Değişkenler	Medeni Durum	N	$\bar{X}$	Ss	t	p	GrupFarkı
Dinin İnanç Boyutu	Evli ^a	184	39,37	2,48	7,626	,001	a>b
	Bekâr ^b	207	37,93	4,57			
	Dul ^c	10	39,50	1,58			
Dinin İbadet Boyutu	Evli ^a	184	47,58	8,40	27,407	,000	a>b
	Bekâr ^b	207	40,71	10,01			
	Dul ^c	10	47,30	8,90			
Dinin Sosyal Boyutu	Evli ^a	184	109,86	11,78	23,354	,000	a>b
	Bekâr ^b	207	102,13	10,99			
	Dul ^c	10	109,50	7,66			
Dinin Ahlak Boyutu	Evli ^a	184	41,18	5,15	12,441	,000	a>b
	Bekâr ^b	207	38,48	6,06			
	Dul ^c	10	42,50	3,31			

Tablo 2.20'ye göre katılımcıların medeni durumu ile dinin inanç boyutu ortalama puanlarının (F:7,626, p=0.001<.05), dinin ibadet boyutu ortalama puanlarının (F:27.407, p=0.000<.05), dinin sosyal boyutu ortalama puanlarının (F:23.354, p=0.000<.05), dinin ahlak boyutu ortalama puanlarının (F:12.441, p=0.000<.05) arasında anlamlı bir farkın olduğu belirlenmiştir.

Dinin inanç boyutu; Evli katılımcıların ($\bar{X}$ =39,37) bekâr katılımcıların ortalamalarından ($\bar{X}$ =37,93) istatistiksel olarak daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Dinin ibadet boyutu; Evli katılımcıların ($\bar{X}$ =47,58) bekâr katılımcıların ortalamalarından ($\bar{X}$ =40,71) istatistiksel olarak daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Dinin sosyal boyutu; Evli katılımcıların ($\bar{X}$ =109,86), bekâr katılımcıların ortalamalarından ($\bar{X}$ =102,13) istatistiksel olarak daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Dinin ahlak boyutu; Evli katılımcıların ($\bar{X}$ =41,18) bekâr katılımcıların ortalamalarından

($\bar{X}$ =38,48) istatistiksel olarak daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Evliler bekârlara göre değişkenlerin tamamında daha yüksek ortalamalara sahiptir ve evliler ile bekârlar arasında değişkenlerin tamamında anlamlı farklılaşmalar vardır. Evlilik daha düzenli hayatı beraberinde getirir. Evlilik hayatı sorumluluk, bağlanma, sevgi ve merhamet gibi duyguları arttırarak manevi hayatı besleyen bir öze sahiptir. Manevi duyguların artması kişilerin inanç, ibadet, sosyal hayat ve ahlak açısından gelişmesini sağlamıştır.

Ünver Günay'ın Erzurum ve Çevre Köylerde Dini Hayat adlı eserinde evlilerin dini hayatı yaşamaları ve dini hayata karşı tutumları daha yüksektir¹⁷². Köktaş'ın araştırmasına göre evlilerin bekârlara göre namaz kılma oranı daha yüksektir.¹⁷³ Karaşahin'de evlilerin bekârlara kıyasla ibadetler konusunda daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür.¹⁷⁴

2.3.3.4. Eğitim durumuna göre farklılaşma (Anova/ Bonferroni)

Tablo 2.21'de Dinin inanç boyutu, Dinin ibadet boyutu, Dinin sosyal boyutu ve Dinin ahlak boyutu ölçeklerinin, Eğitim Durumuna göre farklılaşmasına İlişkin ANOVA/ Bonferroni Testi Sonuçları.

Tablo.2.21.

Değişkenler	Eğitim	N	$\bar{X}$	Ss	F	p	Grup farkı
Dinin İnanç Boyutu	Okur-yazar değil ^a	11	38,18	2,18	4,268	,002	e>d
	İlkokul ^b	27	38,37	3,77			
	Orta okul ^c	27	38,74	3,57			
	Lise ^d	208	38,01	4,54			
	Yüksek okul/fakülte ^e	128	39,71	1,81			

¹⁷² Günay, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, s. 104.

¹⁷³ Köktaş, *Türkiye'de Dini Hayat*, ss.108-109.

¹⁷⁴ Hakkı Karaşahin, *Bir Batı Anadolu Kasabasında Dini Hayat - Gördes Örneği -*, (Ankara: Birleşik Yayınları, 2007), s.293.

Dinin İbadet Boyutu	Okur-yazar değil ^a	11	39,82	6,43	10,632	,000	e>d,a
	İlkokul ^b	27	47,85	10,42			
	Orta okul ^c	27	45,56	12,22			
	Lise ^d	208	41,35	9,83			
	Yüksek okul/fakülte ^e	128	47,60	7,97			
Dinin Sosyal Boyutu	Okur-yazar değil ^a	11	104,45	9,95	9,582	,000	e>d
	İlkokul ^b	27	108,52	12,62			
	Orta okul ^c	27	106,44	12,53			
	Lise ^d	208	102,69	11,34			
	Yüksek okul/fakülte ^e	128	110,45	11,20			
Dinin Ahlak Boyutu	Okur-yazar değil ^a	11	40,73	3,52	8,897	,000	e>d
	İlkokul ^b	27	42,30	6,10			
	Orta okul ^c	27	40,00	4,63			
	Lise ^d	208	38,29	6,37			
	Yüksek okul/fakülte ^e	128	41,66	4,10			

Tablo 2.21'e göre eğitim kategorik değişkeni açısından katılımcıların dinin inanç boyutu ortalama puanlarının (F:4,268, , p=0.000<.05) dinin ibadet boyutu ortalama puanlarının (F:10.632, , p=0.000<.05), dinin sosyal boyutu ortalama puanlarının (F:9.5827, p=0.000<.05), dinin ahlak boyutu ortalama puanlarının (F.8,897, p=0.000>.05) farklılaşması anlamlıdır.

Dinin inanç boyutu Yüksekokul ve fakülte mezunu katılımcıların ortalamalarının ($\bar{X}$ =39,71), lise mezunu katılımcıların ortalamalarından ($\bar{X}$ =38,01) istatistiksel olarak daha

yüksek olduğu saptanmıştır.

Dinin ibadet boyutu Yüksekokul ve fakülte mezunu katılımcıların ortalamalarının ($\bar{X}$ =47,60), lise mezunu katılımcıların $\bar{X}$ =41,35) ve okur-yazar olmayan katılımcıların ortalamalarından ($\bar{X}$ =39,82) istatistiksel olarak daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Dinin sosyal boyutu Yüksekokul ve fakülte mezunu katılımcıların ortalamalarının ($\bar{X}$ =47,60), lise mezunu katılımcıların $\bar{X}$ =41,35) ve okur-yazar olmayan katılımcıların ortalamalarından ($\bar{X}$ =39,82) istatistiksel olarak daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Dinin ahlak boyutu Yüksekokul ve fakülte mezunu katılımcıların ortalamalarının ($\bar{X}$ =41,66) lise mezunu katılımcıların ortalamalarından ($\bar{X}$ =38,29) istatistiksel olarak daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Eğitim seviyesi ve din arasındaki farklılaşmalar konusunda yapılan saha araştırmalarında, genel olarak eğitim seviyesi arttıkça dine olan yönelimin azaldığı yönünde bir sonuç çıkmaktadır. Bizim çalışmamızda eğitim seviyesinin artmasıyla dine olan bağlılık azalmamış aksine artmıştır. Araştırma yapılan bölgenin, zamanın, sosyo- ekonomik durumunun, dini grupların ve yapılan faaliyetlerin çıkan sonuca etkisi büyüktür. Dinin sosyal ve inanç boyutu puanlarında eğitim seviyesi arttıkça dine yönelim artmış, ibadet ve ahlak boyutlarında ilkokul mezunlarının ortalamaları yüksekokul ve fakülte mezunlarından fazla olmakla birlikte genel olarak eğitim seviyesinin artmasıyla dini tutumların arttığı görülmüştür. Anlamlı farklılaşmalar yüksekokul/fakülte ile liseler arasında olmuştur.

Taş, yapmış olduğu çalışmada eğitim seviyesi arttıkça Diyanet'e yönelik olumlu tutumların azaldığını görmüştür.¹⁷⁵ Köktaş, eğitim düzeyinin artmasıyla birlikte inanç ve ibadetlerde belirgin bir azalma olduğunu görmüştür.¹⁷⁶ Arslan, eğitim seviyesine bağlı olarak popüler geleneksel dindarlığın azaldığını ve bunun sebebinin modern eğitimin kişilere etkisi olduğunu söylemiştir.¹⁷⁷

2.3.3.5. Uygulama yapılan yere göre farklılaşma (Anova/ Bonferroni)

Tablo 2.22'de Dinin inanç boyutu, Dinin ibadet boyutu, Dinin sosyal boyutu ve Dinin ahlak boyutu ölçeklerinin, Uygulama Yapılan Yere göre farklılaşmasına ilişkin ANOVA/

¹⁷⁵ Taş, *Türk Halkının Gözüyle Diyanet*, s.135-137.

¹⁷⁶ Köktaş, *Türkiye'de Dini Hayat*, s.78, 111-112

¹⁷⁷ Arslan, *Türk Popüler Dindarlığı Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma Çorum Örneği*, ss.210-211.

Tablo.2.22.

Değişkenler	Uygulama Yapılan Yer	N	$\bar{X}$	Ss	F	p
Dinin İnanç Boyutu	İlçe merkezi ^a	214	38,74	3,57	,809	,446
	Köy ^b	86	38,17	4,69		
	Gecekondur ^c	101	38,78	3,25		
Dinin İbadet Boyutu	İlçe merkezi	214	43,92	9,88	1,743	,176
	Köy	86	42,70	10,30		
	Gecekondur	101	45,38	9,38		
Dinin Sosyal Boyutu	İlçe merkezi	214	105,87	11,45	3,389	,035 c>a
	Köy	86	103,41	10,61		
	Gecekondur	101	107,93	13,54		
Dinin Ahlak Boyutu	İlçe merkezi	214	39,98	5,51	,317	,729
	Köy	86	39,40	5,62		
	Gecekondur	101	39,84	6,41		

Tablo 2.22'ye göre katılımcıların yaşam yeri kategorik değişkeni ile dinin inanç boyutu ($p>.05$), dinin ibadet boyutu ortalama puanları ($p>.05$) ve dinin ahlak boyutu ortalama puanları ($p>.05$) arasında anlamlı bir fark yok iken dinin sosyal boyutu ortalama puanları arasında anlamlı bir fark ($F:3,389$, $p=0,035<.05$) olduğu belirlenmiştir.

Dinin sosyal boyutunda gecekonduda yaşayan katılımcıların puan ortalamalarının ($\bar{X}=107,93$) ilçe merkezinde yaşayan katılımcıların ortalamalarından ($\bar{X}=105,87$) istatistiksel olarak daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Gecekonduda yaşayan katılımcıların dinin sosyal boyutu puanlarının ilçe merkezine göre

yüksek çıkmasının sebebi geleneksel dini formun daha baskın olmasından kaynaklanmaktadır. Şehir ve köylü kültürüne aynı anda maruz kalan gecekondü sakinleri sosyal tutum açısından, modern dünya algısının daha çok etkilediği şehir merkezindeki insanlara, şehrin karmaşasına karşı kendilerini korumakta ve değişime karşı direnç göstermektedirler.

Günay araştırmasında, dine olan bağlılığın köylerde kentlere oranla daha fazla olduğunu, kentleşmeden kaynaklı kalabalık toplum yapısının insanlar üzerinde kurulan sosyal baskıyı azalttığını ve bu yüzden geleneksel dini hayatın kentlerde daha az olduğu sonucuna ulaşmıştır.¹⁷⁸ Taş'ın ulaştığı sonuca göre il merkezlerinde, ilçe ve köylere göre Diyanete karşı daha olumlu bir tutuma sahip olduklarını belirtmiştir.¹⁷⁹

2.3.3.6. Meslek durumuna göre farklılaşma (Anova/ Bonferroni)

Tablo 2.23'te Dinin inanç boyutu, Dinin ibadet boyutu, Dinin sosyal boyutu ve Dinin ahlak boyutu ölçeklerinin, Meslek Durumuna göre farklılaşmasına İlişkin ANOVA/ Bonferroni Testi Sonuçları.

Tablo.2.23.

Değişkenler	Meslek	N	$\bar{X}$	Ss	F	p	Grup farkı
Dinin İnanç Boyutu	Çiftçi ^a	23	38,74	2,42	3,699	,001	b>d
	Memur ^b	108	39,54	2,15			
	İşçi ^c	31	39,26	2,31			
	Esnaf-zanaatkar ^d	121	37,40	5,01			
	Serbest meslek ^e	15	39,27	1,49			
	Ev hanımı ^f	30	38,43	4,17			
	Diğer ^g	73	38,99	3,79			

¹⁷⁸ Günay, *Erzurum ve Çevresinde Dini Hayat*, s.272.

¹⁷⁹ Taş, *Türk Halkının Gözüyle Diyanet*, s.130-132.

Dinin İbadet Boyutu	Çiftçi ^a	23	48,52	9,30	5,508	,000	b>d,g
	Memur ^b	108	47,00	8,66			
	İşçi ^c	31	46,71	10,84			
	Esnaf-zanaatkâr ^d	121	41,59	10,27			
	Serbest meslek ^e	15	45,67	9,36			
	Ev hanımı ^f	30	42,93	9,59			
	Diğer ^g	73	41,22	9,08			
Dinin Sosyal Boyutu	Çiftçi ^a	23	109,57	13,77	6,923	,000	b>c,d
	Memur ^b	108	110,49	12,69			
	İşçi ^c	31	103,10	10,86			
	Esnaf-zanaatkâr ^d	121	102,21	10,78			
	Serbest meslek ^e	15	106,00	9,37			
	Ev hanımı ^f	30	109,90	11,84			
	Diğer ^g	73	103,38	9,98			
Dinin Ahlak Boyutu	Çiftçi ^a	23	40,09	7,08	2,378	,029	b>d,g
	Memur ^b	108	40,82	5,03			
	İşçi ^c	31	41,32	4,84			
	Esnaf-zanaatkâr ^d	121	38,81	6,28			
	Serbest meslek ^e	15	41,13	2,90			
	Ev hanımı ^f	30	40,80	5,95			
	Diğer ^g	73	38,62	5,81			

Tablo 2.23'e göre meslek kategorik değişkeni açısından katılımcıların dinin inanç boyutu ortalama puanlarının (F:3,699, p=0.001<.05), dinin ibadet boyutu ortalama puanlarının

(F:5.508, , p=0.000<.05), dinin sosyal boyutu ortalama puanlarının (F:6.923, p=0.000<.05), dinin ahlak boyutu ortalama puanlarının (F:2,378, p=0.029<.05) farklılaşması anlamlıdır.

Dinin inanç boyutunda, Memur olan katılımcıların ($\bar{X}$ =39,54), esnaf- zanaatkâr olan katılımcıların ortalamalarından ($\bar{X}$ =37,40) istatistiksel olarak daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Dinin ibadet boyutunda, Memur olan katılımcıların ortalamalarının ($\bar{X}$ =47,00), esnaf- zanaatkâr olan katılımcıların ($\bar{X}$ =41,59) ve diğer mesleklere sahip olan katılımcıların ($\bar{X}$ =41,22) ortalamalarından istatistiksel olarak daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Dinin sosyal boyutunda, Memur olan katılımcıların ortalamalarının ($\bar{X}$ =110,49), işçi olan katılımcıların ($\bar{X}$ =103,10) ve esnaf-zanaatkâr olan katılımcıların ($\bar{X}$ =103,21) ortalamalarından istatistiksel olarak daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Dinin ahlak boyutunda, Memur olan katılımcıların ortalamalarının ($\bar{X}$ =40,82), esnaf- zanaatkâr olan katılımcıların ($\bar{X}$ =38,81) ve diğer mesleklere sahip olan katılımcıların ($\bar{X}$ =38,62) ortalamalarından istatistiksel olarak daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Dinin sosyal ve inanç boyutu ortalamalarında memurlar en yüksek, esnaf-zanaatkârların ise en düşük ortalamaya sahip olduğu, Dinin ibadet boyutu ortalamalarında çiftçilerin en yüksek, diğer meslek grubunun ise en düşük ortalamaya sahip olduğu, Dinin ahlak boyutu ortalamalarında işçilerin en yüksek, diğer meslek grubunun ise en düşük ortalamaya sahip olduğu görülmektedir.

Belirgin farklılaşmalar; memurlar ile esnaf-zanaatkâr ve diğer meslek grupları arasında olmuştur. Dini hayatın düzenli bir yaşam şekliyle bağlantısı tekrar görülmektedir. Memurların yaptıkları iş, çalışma saatleri belirlidir. Bunun sonucunda hayatları daha düzenlidir. Esnaf-zanaatkârlar ve diğer meslek grupları ise para kazanmak, ailesinin geçimini sağlamak için beden gücüne dayalı, çoğu zaman çalışma saatleri tam olarak belirlenemeyen meslek icra etmektedirler. Bu zorluk ve karmaşa dini hayatlarına da olumsuz yansımaktadır.

Aydınalp'in Kuzey Kıbrıs'ta yapmış olduğu araştırmaya göre en yüksek dindarlık ev hanımlarında en düşük dindarlık eğitilmiş serbest meslek gruplarında yer almaktadır.¹⁸⁰

¹⁸⁰ Aydınalp, *Din ve Dünyevileşme Kuzey Kıbrıs Örneği*, s.298.

Elif Haliloğlu Yıldırım'ın Daday'da Dini Hayat isimli çalışmasında da serbest meslek sahiplerinin diğer meslek gruplarına nazaran daha düşük dindarlık puanlarına sahip oldukları görülmüştür.¹⁸¹

2.3.3.7. Gelir durumuna göre farklılaşma (Anova/ Bonferroni)

Tablo 2.24'te Dinin inanç boyutu, Dinin ibadet boyutu, Dinin sosyal boyutu ve Dinin ahlak boyutu ölçeklerinin Gelir Durumuna göre farklılaşmasına İlişkin ANOVA/ Bonferroni Testi Sonuçları.

Tablo.2.24.

Değişkenler	Gelir	N	$\bar{X}$	Ss	F	p
Dinin İnanç Boyutu	İyi	153	38,93	3,24	,820	,441
	Orta	213	38,43	4,18		
	Düşük	35	38,54	3,17		
Dinin İbadet Boyutu	İyi	153	45,19	9,54	2,248	,107
	Orta	213	43,56	10,19		
	Düşük	35	41,74	8,85		
Dinin Sosyal Boyutu	İyi	153	105,80	11,81	,803	,449
	Orta	213	106,29	12,42		
	Düşük	35	103,54	8,79		
Dinin Ahlak Boyutu	İyi	153	39,37	6,48	,753	,472
	Orta	213	40,08	5,38		
	Düşük	35	40,20	4,61		

Tablo 2.24'e göre gelir durumu kategorik değişkeni açısından katılımcıların dinin inanç boyutu ortalama puanlarının ($p>.05$), dinin ibadet boyutu ortalama puanlarının ($p>.05$), dinin sosyal boyutu ortalama puanlarının ($p>.05$), dinin ahlak boyutu ortalama puanlarının ($p>.05$), farklılaşması anlamlı değildir.

¹⁸¹ Elif Haliloğlu Yıldırım, *Daday'da Dini Hayat* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020), s. 104.

Yapılan araştırmalarda, maddi gücün artmasıyla dine yönelim azalmaktadır. Bizim elde ettiğimiz verilerde gelirle dini tutum arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı grlmştr. Bafra tarım zengini bir bölgedir. Orta gelir grubunda insan daha fazladır, zengin olanların çoğu yine tarımsal faaliyetlerden elde ettikleri kazançla zengin olmuşlardır ve tarımsal faaliyetlerine kendileri de tarlalarda çalışarak devam etmektedirler. Yani zenginler aynı zamanda en alt maddi gelir seviyesine sahip kişinin yaşamış olduğu kültürle i içedir. Bu yüzden dini hayat açısından değişim yaşanmamıştır.

Taş'ın yapmış olduğu çalışmada gelir durumu arttıkça dine olan ilgi azalmaktadır.¹⁸² Günay'a göre gelir seviyesi düşük olanlarda ateşli dindarlık bulunmaktadır. Gelir seviyesi arttıkça dine olan ilgi ve yaşama azalmaktadır.¹⁸³ Akdoğan, yapmış olduğu çalışmada sosyo-ekonomik statüsü yükselen kişilerin dini inanç ve ibadetler konusunda düzenli bir artışın olduğunu, dinin toplumsal boyutuyla gelir seviyesi arasında anlamlılık olmadığı sonucuna ulaşmıştır.¹⁸⁴ Daday'da dini hayat adlı çalışmada da gelir seviyesi ile dindarlık arasında anlamlılık bulunmamıştır.¹⁸⁵

2.3.3.8. Dini eğitim aldığı yere göre farklılaşma (Anova/ Bonferroni)

Tablo 2.25'te Dinin inanç boyutu, Dinin ibadet boyutu, Dinin sosyal boyutu ve Dinin ahlak boyutu leklerinin dini eğitim aldıkları yere göre farklılaşmasına İlişkin ANOVA/ Bonferroni Testi Sonuçları.

Tablo.2.25.

Değişkenler	Dini Eğitim Alınan Yer	N	$\bar{X}$	Ss	F	p	Grup farkı
Dinin İnanç Boyutu	İmam-Hatip Lisesi ^a	30	40,00	,00	1,212	,305	YOK
	Kur'an Kursu ^b	95	38,52	4,08			
	Cami ^c	101	38,62	3,11			
	Aile ^d	88	38,65	3,61			

¹⁸² Taş, *Türk Halkının Gözüyle Diyanet*, s.142-144

¹⁸³ Günay, *Erzurum ve evre Köylerinde Dinî Hayat*, s.268-269.

¹⁸⁴ Akdoğan, , *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat*, s.209.

¹⁸⁵ Yıldırım, *Daday'da Dini Hayat*, s.123.

	Diğer Okullar ^e	87	38,28	4,73			
Dinin İbadet Boyutu	İmam-Hatip Lisesi ^a	30	49,17	8,82	6,456	,000	a>e
	Kur'an Kursu ^b	95	42,89	10,08			
	Cami ^c	101	46,13	7,96			
	Aile ^d	88	44,44	9,46			
	Diğer Okullar ^e	87	40,62	11,12			
Dinin Sosyal Boyutu	İmam-Hatip Lisesi ^a	30	114,07	14,69	4,553	,001	a>b,c,d,e
	Kur'an Kursu ^b	95	105,13	10,07			
	Cami ^c	101	106,54	12,22			
	Aile ^d	88	104,91	12,76			
	Diğer Okullar ^e	87	104,01	10,45			
Dinin Ahlak Boyutu	İmam-Hatip Lisesi ^a	30	43,03	3,19	3,417	,009	a>b
	Kur'an Kursu ^b	95	38,66	5,94			
	Cami ^c	101	39,79	6,06			
	Aile ^d	88	39,75	5,99			
	Diğer Okullar ^e	87	40,08	5,33			

Tablo 2.25'e göre katılımcıların dini eğitim alınan yer ile dinin ibadet boyutu ortalama puanlarının (F:6.456, , p=0.000<.05), dinin sosyal boyutu ortalama puanlarının (F:4.553, p=0.001<.05), dinin ahlak boyutu ortalama puanlarının (F:3.417, p=0.009<.05) farklılaşması anlamlı iken dinin inanç boyutu ortalama puanlarının (p>.05) farklılaşması anlamlı değildir.

Dinin ibadet boyutu ortalamalarının; dini eğitimi imam hatipte alan katılımcıların ($\bar{X}$ =49,17), diğer okullarda alan katılımcıların ($\bar{X}$ =40,62) ortalamalarından istatistiksel olarak daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Dinin sosyal boyutu ortalamalarının; Dini eğitimi imam hatipte alan katılımcıların ortalamalarının ($\bar{X}=114,07$), Kur'an kursunda ($\bar{X}=105,13$), camide ($\bar{X}=106,54$), ailede ($\bar{X}=104,91$) ve diğer okullarda ($\bar{X}=104,01$) alan katılımcıların tutum ortalamalarından istatistiksel olarak daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Dinin ahlak boyutu ortalamalarının; dini eğitimi imam hatipte alan katılımcıların ($\bar{X}=43,03$), Kur'an kursunda alan katılımcıların ($\bar{X}=38,66$) ortalamalarından istatistiksel olarak daha yüksek olduğu saptanmıştır.

İmam hatip lisesinde eğitim görenler dini boyutların bütün değişkenlerinde en yüksek ortalamaya sahiptir. Sosyal boyutta imam hatip lisesinde eğitim alanlar lehine belirgin bir farklılaşma olurken, inanç boyutunda herhangi bir farklılaşma görülmemiştir. İmam hatip liseleri hem dini hem de fenni ilimlerin öğretildiği okullardır ve imam hatip lisesinde eğitim görenler toplumdaki kopuk bir hayat yaşamamaktadırlar. Öğrendiklerini sosyal yaşamlarında uygulama konusunda daha gayretlidirler. İbadet boyutunda en belirgin farklılaşma imam hatip lisesinde eğitim alanlarla diğer okullarda eğitim alanlarla arasında olmuştur. İmam hatip lisesindeki öğrenciler öncelikli olarak diyanet işleri başkanlığında çalışmak üzere eğitim almaktadırlar. Bu yüzden Diğer okullarda eğitim gören öğrencilerden ibadet boyutunda daha yüksek ortalamalara sahip olması beklenen bir durumdur. Dinin ahlak boyutu açısından Kur'an kursunda eğitim alanların en düşük ortalamaya sahip olması araştırmamız açısından önemli bir farklılıktır.

Günay, araştırmasında dini eğitim düzeyi ile dine olan bağlılığın arttığını tespit etmiştir. Sadece ailelerinden ve okullardan dini eğitim alanların, Kuran kursu veya özel hocalar vasıtasıyla dini eğitim alanlara kıyasla daha az dini tutumlarının olduğunu, ikinci grupta olanların dini inanç ve uygulama alanında daha istekli ve düzenli olduğu sonucuna ulaşmış ve eğitim alınan yerin dini inanç, tutum ve davranış üzerinde etkisinin olduğunu söylemiştir.¹⁸⁶

Aydınalp, dindarlık ve dünyevileşme adlı eserinde, dindarlık düzeyi en düşük ve dünyevileşme oranı en yüksek olan kişileri üçlü bir tasnife göre sınıflandırmıştır. Buna göre; Din eğitimi alanlar, genel eğitim kurumlarında din eğitimi alanlar ve din eğitimi almayanlar. Kur'an kursunda, imam hatip lisesinde ve İlahiyat Fakültesinde dini eğitim

¹⁸⁶ Günay, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, s.256.

alanlarda yüksek dindarlık, düşük dünyevileşme olduğunu görmüştür.¹⁸⁷

2.3.3.9. Dini kimlik duruma göre farklılaşma (Anova/ Bonferroni)

Tablo 2.26’da Dinin inanç boyutu, Dinin ibadet boyutu, Dinin sosyal boyutu ve Dinin ahlak boyutu ölçeklerinin, Dini Kimlik Durumuna göre farklılaşmasına İlişkin ANOVA/ Bonferroni Testi Sonuçları.

Tablo 2.26.

Değişkenler	Dini Kimlik	N	$\bar{X}$	Ss	F	p	Grup farkı
Dinin İnanç Boyutu	Çok Dindar ^a	18	39,22	2,16	58,622	,000	a>d
	Dindar ^b	258	39,41	2,04			
	Dinle Az ilgili ^c	114	37,89	4,33			
	Dinle hiç ilgisi yok ^d	11	26,91	8,09			
Dinin İbadet Boyutu	Çok Dindar ^a	18	49,28	11,74	31,829	,000	a>d
	Dindar ^b	258	46,67	7,85			
	Dinle Az ilgili ^c	114	38,38	9,79			
	Dinle hiç ilgisi yok ^d	11	31,91	15,51			
Dinin Sosyal Boyutu	Çok Dindar ^a	18	110,28	14,78	14,504	,000	a>c,d
	Dindar ^b	258	107,98	10,56			
	Dinle Az ilgili ^c	114	101,72	12,28			
	Dinle hiç ilgisi yok ^d	11	91,91	13,06			

¹⁸⁷ Aydınalp, *Din ve Dünyevileşme Kuzey Kıbrıs Örneği*, s. 256.

Dinin Ahlak Boyutu	Çok Dindar ^a	18	38,67	7,73	6,858	,000	a>c,d
	Dindar ^b	258	40,74	5,08			
	Dinle Az ilgili ^c	114	38,24	5,69			
	Dinle hiç ilgisi yok ^d	11	36,45	11,54			

Tablo 2.26'ya göre kişilerin kendilerini tanımladıkları dini kimlik kategorik değişkeni açısından dinin inanç boyutu ortalama puanlarının (F:58,622, , p=0.001<.05), dinin ibadet boyutu ortalama puanlarının (F:31.829, , p=0.000<.05), dinin sosyal boyutu ortalama puanlarının (F:14.504 p=0.000<.05), dinin ahlak boyutu ortalama puanlarının (F:6,858, p=0.029<.05) farklılaşması anlamlıdır.

Dinin inanç boyutu ortalamalarının; Kendini çok dindar olarak tanımlayan katılımcıların ($\bar{X}$ =39,22), kendini dinle ilgisi yok olarak tanımlayan katılımcıların ($\bar{X}$ =26,91) ortalamalarından istatistiksel olarak daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Dinin ibadet boyutu ortalamalarının; Kendini çok dindar olarak tanımlayan katılımcıların ($\bar{X}$ =49,28), kendini dinle ilgisi yok olarak tanımlayan katılımcıların ($\bar{X}$ =31,91) ortalamalarından istatistiksel olarak daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Dinin sosyal boyutu ortalamalarının; Kendini çok dindar olarak tanımlayan katılımcıların ($\bar{X}$ =110,28) kendini dinle az ilgili olarak tanımlayan katılımcıların ($\bar{X}$ =101,72) ve kendini dinle ilgisi yok olarak tanımlayan katılımcıların ($\bar{X}$ =91,91) ortalamalarından istatistiksel olarak daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Dinin ahlak boyutu ortalamalarının; Kendini dindar olarak tanımlayan katılımcıların ($\bar{X}$ =40,74) kendini dinle az ilgili olarak tanımlayan katılımcıların ($\bar{X}$ =38,24) ve kendini dinle ilgisi yok olarak tanımlayan katılımcıların ($\bar{X}$ =36,45) ortalamalarından istatistiksel olarak daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Kişilerin kendi dini kimliklerini tanımlamalarına göre; dinin sosyal ve ibadet boyutu açısından en olumlu tanımlamadan olumsuz tanımlamaya doğru ortalama puanlar azalmıştır. Katılımcıların Dinin ahlak ve inanç boyutu alanlarında kendini dindar olarak tanımlayanlar, çok dindar olarak tanımlayanlara göre daha yüksek ortalamasına sahiptir. Kendi dindarlıklarını olumlu tanımlamadan, olumsuz tanımlamaya doğru puanların

düştüğü ve aralarında doğrusal bir orantı olduğu görölmüştür.

Anlamalı farklılaşmalar, Çok Dindarlarla, Dinle Hiç İlgisi yok olarak kendini tanımlayanlar arasındadır. Bu da beklenen bir sonuçtur.

Taş'ın yapmış olduğu araştırmaya göre; kendini daha az dindar olarak tanımlayanların dindar olarak tanımlayanlara göre Diyanet İşleri Başkanlığına yönelik daha olumlu tutumları olduğu görölmüştür.¹⁸⁸

¹⁸⁸ Taş, *Türk Halkının Gözüyle Diyanet*, s.151-153.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Din ve toplum ayrılmaz bir bütündür. İnsanın var olduğu her yerde bir inanç, kutsallık olgusu ve buna göre bir yaşam tarzı her zaman var olagelmıştır. Çünkü inanç, bağlanma, güven duygusu insanın temel ihtiyaçlarındandır. Bu yüzden pozitivist sosyologlar bile din fenomeninin toplum için vazgeçilmez olduğunu kabul etmişlerdir.

Din; aşkın bir varlığa duyulan inançla başlayan ve insanların tüm yaşam alanlarını dizayn etmek için vaz edilen emir ve yasaklar manzumesidir. Koymuş olduğu kurallarla kendine özgü bir değerler sistemi ve yaşam tarzı ortaya koymuştur. Modernizm ise, Batı toplumunda ortaya çıkarak, tüm dünyayı etkisi altına alan ve ekonomi, sanat, bilim hayatın her alanında kendini gösteren bir harekettir. Bu akım, dinin toplumdan tamamen silinmesi gerektiğini temel ilke olarak kabul etmiştir. Yani modernizmle din birbirinin zıttıdır.

Çalışmamızda, Bafra'nın dini hayatı araştırılmıştır. Temel hipotezimiz; Bafra'nın günümüz modern dünyasından etkilenmiş olsa da dini hayatın geleneksel dokusunu koruduğu yönündedir. Bunun için dinin inanç, ibadet, sosyal hayat ve ahlak boyutlarına dikkat çekilmiştir.

Bu dört boyut; İnanç, Kutsal olan varlığa içten, samimi olarak bağlanmayı; ibadetler, inanılan varlığa bağlılık ve sadakatimizi gösteren özel ritüelleri; Sosyal Hayat, kişinin bulunduğu toplumsal sistem içerisindeki yaşam şekli; Ahlak, İnsanların doğuştan getirdiği veya sonradan kazandığı tutum ve davranışların tamamını ifade eder.

Saha araştırmamız sonucunda; Bafra toplumunda Dinin inanç, ibadet ve sosyal hayat boyutlarında yüksek, ahlak boyutundaysa ahlaki normları benimseme oranının düşük olduğu görülmüştür.

Modernizm her boyutta etkisini göstermiş olsa da en belirgin etki ahlak boyutunda olmuştur. Bunun esas sebebi, Din fenomeninde, insanlar ahlaki davranışlarını görünmeyen, aşkın varlığa olan bağlılığından dolayı yapmaktadırlar. Modern dünyada kişiler ve kurumlar arası ilişkilerde doğru ve yanlış belirleyen beşeri, insan aklının ortaya koymuş olduğu sözleşmelerdir ve herhangi bir bağlılık, duygusallık söz konusu değildir. Sosyal hayatın her alanında var olan olan sözleşmeler, ahlaki davranışlar konusunda manevi bağlılığın azalmasına neden olmuştur.

Temel hipotezimiz, alt hipotezlerle birlikte değerlendirdiğinde; Bafra'nın günümüz

modern dünyasından etkilenmiş olsa da dini hayatının geleneksel dokusunu büyük oranda koruduğu görülmektedir ve hipotezimiz doğrulanmaktadır.

Öneriler; Bafra'nın dini hayatıyla ilgili yapılan saha araştırmamız, bizden sonra yapılacak çalışmalar için kıyaslamalara elverişli bir kıstas olacak ve zaman içerisinde toplumda meydana gelen değişimlerin daha objektif, gerçekçi yorumlanmasını sağlayacaktır. Bizim çalışmamızdan sonra bölgenin dini hayatıyla ilgili araştırmalar daha kapsamlı nitel, nicel ve karma metodlar kullanılarak devam ettirilmeli ve dini hayatın farklı alanları daha detaylı bir şekilde araştırılmalıdır.

Araştırmamız aynı zamanda Bafra'da dini hayatı şekillendiren kurum, kuruluş ve dini gruplar için veriler sunmaktadır. Yaş, cinsiyet, eğitim durumu vb. sosyo-demografik değişkenlerin, dini hayatın hangi alanlarında düşük yüzdelere sahip olduğu ortaya çıkarılmıştır. Dini hayatı yönlendiren, karar verici mercilerin eserimizden yola çıkarak bölgede dini alandaki eksikliklere göre, yeni projeler ve faaliyetler gerçekleştirmeleri yerinde olacaktır.

Bunların yanında Bafra'nın özeline dair önerilerimiz;

Milli eğitim bakanlığına bağlı okullardan anaokulu seviyesinden başlayarak dini eğitime yer verilmeye başlanması,

Faizli işlem yapmak istemeyen çiftçiler için alternatif borç verme kurumlarının yaygınlaştırılması,

Okulda verilen dini eğitimin yanında aile eğitimine de önem verilmesi,

Bafra'da yaşanan dini hayatı anlattığımız çalışmamızda, bölge modern dünyadan etkilenmekle birlikte geleneksel toplum yapısını korumaktadır. Elde ettiğimiz veriler temel hipotezimizi doğrulamaktadır. Çalışmamız bölge halkının dini hayatıyla ilgili bir başlangıç olup daha detaylı çalışmalara ihtiyaç vardır.

KAYNAKLAR

- Akdoğan, Ali. *Geleneksel Toplumda Modern Topluma Geçişte Dini Hayat*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2022.
- Akdoğan, Ali. “Kültür ve Din”, *Din Sosyolojisi El-Kitabı*. Akyüz, Niyazi ve Çapcıoğlu, İhsan (ed.). Ankara: Grafiker Yayınları, 6. baskı, 2019.
- Akyüz, Niyazi. *Dinin Örgütsel İklimi Dini Gruplar*. Ankara: Gündüz Eğitim Kurumları, 2007.
- Armağan, Mustafa. “Geleneksel Toplum”. *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*. İstanbul: Risale Yayınları, cilt 2. 1991.
- Arslan, Mustafa. *Türk Popüler Dindarlığı Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma Çorum Örneği*. İstanbul: Dem Yayınları, 2004.
- Aydın, Mehmet. “Din ve Toplum İlişkisi” *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı.3. 1986.
- Aydınalp, Halil. *Din ve Dünyevileşme Kuzey Kıbrıs Örneği*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2018.
- Aydınalp, Halil. *Yerel Bir Dünyevileşme Kavramı: Özek Dünyevileşmeler, Sekülerleşme Tartışmaları*. (ed). Mehmet Ali Kirman-Volkan Ertit. İstanbul: Kadim Yayınları, 2019.
- Bafra Kaymakamlığı, *Brifing*. (Erişim: 10 Mart 2024)
- Babuş, Fikret. *Osmanlı'dan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Göç ve İskân Siyaseti Uygulamaları*. İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2006.
- Balamir, Figen. *Karakoyunlu'da Sosyal ve Dini Hayat*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Berger, Peter Ludwig. *Dinin Sosyal Gerçekliği*. çev. Ali Coşkun. İstanbul: İnsan Yayınları, 1993.
- Berger, Peter Ludwig. *Kutsal Şemsiye*. çev. Ali Coşkun. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000.
- Çağatay, Soner. “Kemalist Dönemde Göç ve İskân Politikaları: Türk Kimliği Üzerine Bir Çalışma”, *Toplum ve Bilim*, S: 93 (Yaz 2002).
- Çapcıoğlu, İhsan. “Nakşibendilik”, *Dini Gruplar Sosyolojisi*. Niyazi Akyüz (Ed.), Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim yayınları, 2016.

- Çapcıoğlu, İhsan. *Sosyal Değişme Sürecinde Din ve Kadının Toplumsal Konumu (Kastamonu Örneği)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2003.
- Çelik, Celalettin. *Şehirleşme ve Din*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2002.
- Demir, Ömer ve Acar, Mustafa. *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları, 1997.
- Demirel, İdris. “Dünyanın Kapitalist- Dünyalaşması ve Avrupa Merkezci Sosyal Bilimler”, *Hiyerarşi Bilim Kültürel ve Sanat Dergisi*. yıl, 01/2012, 2012.
- Doğan, Lütfi. ” Din ve Toplum”. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (17), 1979. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/101236>.
- Durkheim, Emile. *Dini Hayatın İlk Biçimleri*. çev. Fuat Aydın. İstanbul: Ataç Yayınları, 2005.
- Furseth, Inger and Repstad, Pal. *Din Sosyolojisine Giriş: Klasik ve Çağdaş Kuramlar*. çev. İhsan Çapcıoğlu ve Halil Aydınalp. Ankara: Birleşik Dağıtım, 2011.
- Gökçe, Birsen. *Toplumsal Bilimlerde Araştırma*, 4.baskı. Ankara: Savaş Yayınları, 2004.
- Gölen, Zafer. *1905/06-1914 Osmanlı ve 1927 Cumhuriyet Dönemi Bafra Nüfus Verilerinin Göç Açısından Değerlendirilmesi*. Samsun: Samsun Büyük Şehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.
- Günay Ünver. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 14. Baskı, 2017.
- Günay Ünver. *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*. İstanbul: Erzurum Kitaplığı, 1999.
- Günay, Ünver. *Din Sosyolojisi Dersleri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1993.
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- İpek, Nedim. *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*. Samsun: Samsun Büyük Şehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2013.
- İpek, Nedim. *Selanik'ten Samsun'a Mübadiller*. Cevdet Yılmaz (haz.), Samsun: Samsun Büyük Şehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2010.
- İpek, Nedim. ”Kafkaslardan Anadolu'ya Göçler (1877-1900)”, *On dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 6, 1991.
- İpek, Nedim. “Kafkaslardaki Nüfus Hareketleri”, *Türkiyat Mecmuası*, C. XX, İstanbul 1997.

- Krech Davit, Crutchfield Richard. *Sosyal Psikoloji*. çev. Erol Güngör. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1980.
- Kamalak, İsmail. *Kahramanmaraş İline Bağlı Kerimli ve Çevre Köylerde Dini Hayat*. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları, 2007.
- Karaşahin, Hakkı. *Bir Batı Anadolu Kasabasında Dinî Hayat (Gördes Örneği)*. Ankara: Birleşik Yayınları, 2007.
- Kızılcı, Sezgin ve Erjem, Yaşar. *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*. Ankara: Atilla Kitabevi, 1994.
- Kirman, Mehmet Ali. *Sosyal Bir Olgu Olarak Göç, İslam Coğrafyasında Terör, Göç ve Mültecilik*, der: Ali Akdoğan, Süleyman Turan, Erol Sungur, Emine Battal Enes Vural, Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, 10-129. 2017.
- Köktaş, Mehmet Emin. *Türkiye’de Dini Hayat*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1993.
- Köse, Ali. “XXI. Yüzyıl Türkiye’inde Gelenekle Modernite Arasında Din Algıları ve Dindarlık Formları: Sosyolojik Bir Bakış”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* • Cilt-Sayı 49 • Aralık 2015 • ISSN 1302-4973 • ss. 5-27 • DOI 10.15370/muifd.28848.
- Köseoğlu, Mehmet. “Nüfus Kaynakları ve Sözlü Tarih Kaynaklarına Göre Balkan Savaşları Sırasında Kosova’dan Samsun’a Göçler”, *History Studies*, Volume 5, Issue 6, November 2013.
- Kurt, Abdurrahman. *Din Sosyolojisi*. Bursa: Sentez Yayınları, 2018.
- Kurt, Ali Osman ve Göler Mehmet Emin (2017). Anadolu’da ilk tapınak: Göbeklitepe. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 21(2), 1107-1138. <https://doi.org/10.18505/cuid.334942>.
- Küçükcan, Talip, *Din Sosyolojisi*, Ankara: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, 2013.
- Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*. çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- Merter, Feridun ve Talas, Mustafa. *Sosyoloji*. İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2010.
- Nasr, Seyyid Hüseyin. *Bir Kutsal Bilim İhtiyacı*. çev. Şahabettin Yalçın. İstanbul: İnsan Yayınları,

1995.

Şahin, Mustafa Cem. ''Kadirilik' ', *Dini Gruplar Sosyolojisi*. Niyazi Akyüz (Ed). Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim yayınları, 2016.

Okumuş, Ejder. *Toplumsal Değişme ve Din*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2020.

Öksüz, Hikmet. "Yunanistan'dan Gelen Göçmenlerin Bafra'ya İntibakı", *19 Mayıs ve Milli Mücadele'de Samsun Sempozyumu*. Samsun, 2000.

Önkal, Ahmet ve Nebi Bozkurt, "Cami- Mescit", *İslam Ansiklopedisi*, C.VII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.

Öz, Mehmet. *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.

Özek Ali, Karaman Hayrettin, Turgut Ali. çev. *Kur'an-ı Kerim Meali*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.

Özcan, Koray. "Ortaçağda Anadolu'nun İdari Coğrafyasına Bakış Anadolu'da Selçuklu İdari Birimleri". *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 3, 73-99. (2005).

Özdamar, Kazım. *Paket Program ile İstatistiksel Veri Analizi*. Eskişehir: Kaan Kitabevi, 1999.

Özkan, Zekeriya. *Bafra ve Çevresinde Halk İnançları ve Uygulamaları*. Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Özkan, Tancan. *19. Yüzyılın İlk Yarısında Bafra Kazası Nüfusu*. Samsun: On dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Paşaoğlu, Mehmet Talha (2019). ' ' İslamî Devrim Nedir?: 1979 İran Örneği''. *İnsan ve İnsan*, 6(20), 307-323. <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.409392>.

Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2011.

Sağlam, Nevzat. "Arşiv Belgelerine Göre Canik' te Çerkez Muhacirler ve İskânları'', *Geçmişten Günümüze Göç''*, II, Osman Köse (ed.), Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.

Sander, Oral. *Siyasi Tarih İlkçağdan 1918'e*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2011.

Seçer, İsmail. *Spss ve Lisrel ile Pratik Veri Analizi*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2. Baskı, 2015.

- Sezen, Yümni. *İslam'ın Sosyolojik Yorumu*. İstanbul: Birleşik Yayınları, 4.Baskı, 2000.
- Şahin, Mustafa Cem. ‘‘Kadirilik’’, *Dini Gruplar Sosyolojisi*, Niyazi Akyüz (Ed.), (Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim yayınları, 2016), s.258.
- Şentürk, Recep. *Yeni Din Sosyolojileri*. İstanbul: Gelenek Yayınları, 2004.
- Şentürk, Habil. *Psikoloji Açısından Hz. Peygamber'in İbadet Hayatı*. İstanbul: Bahar Yayınları, 1985.
- Şişik, Cemile Zehra. *Bolvadin ve Çevresinde Sosyal ve Dini Hayat*. Konya: Selçuk üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Sönmez, Seda ve İlğün, Gülnur. ‘‘Nitel Araştırma Yöntemlerinin Sağlık Hizmetleri Bağlamında İncelenmesi’’. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(40), 2018.
- Talas, Mustafa. "Sivil toplum Kuruluşları ve Türkiye Perspektifi." *Türklük Bilimi Araştırmaları* 29 (2011): 387-401.
- Tabachnick, Barbara and Fidell, Linda. *Using multivariate statistics*. Sixth Ed. Boston: Pearson.2013.
- Taş, Kemaleddin. ‘‘ Sosyolojik Din Tanımları ’’, *Din Sosyolojisi El-Kitabı*, (ed.) Niyazi Akyüz ve İhsan Çapcıoğlu, Ankara: Grafiker Yayınları,6.baskı, 2019.
- Taş, Kemaleddin. *Türk Halkının Gözüyle Diyanet*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2002.
- Taş, Kemaleddin. *Üniversite Gençliğinin Dindarlık Kriterleri*. Ankara: Alter Yayınları, 2005.
- Tekeli, İlhan ‘‘Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskân Sorunu’’, *Toplum ve Bilim*, S: 50 (Yaz 1990).
- Tellioğlu, İbrahim. ‘‘Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Canik’’, *İlkçağ'dan Cumhuriyete Canik*, Cevdet Yılmaz (Ed.). Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 2011.
- Tokur, Özge. *Samsun-Bafra'da Bulunan 18.-20. Yüzyıl Çeşmeleri ve Bu Çeşmelerin Koruma Problemleri*. İstanbul: fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Tuna, Celal. *Orta Karadeniz Bölgesi Sahil Kesiminde Geleneksel Mimari*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008.

- Tunçer, Mehmet Kürşat. *Bafra İlçesi Kızılırmak deltasındaki çiftçilerin sürdürülebilir tarım hakkındaki bilgi, tutum ve davranışlarının belirlenmesi*. Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Turan, Yahya. *Kişilik ve Dindarlık*. İstanbul: Ensar Neşriyat Ticaret Anonim Şirketi, 2017.
- Tümer, Günay. "Din", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/din#1-genel-olarak-din> (21.09.2019), (par. 5).
- Tümer, Şerif. *Bafra Kırsal Konut Mimarisi*. Ankara: Gazi üniversitesi, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2020.
- Uzgören, Nevin. *Temel İstatiksel Yöntemler ve SPSS Uygulamaları*. Bursa: Ekin Basım, 2. Baskı, 2012.
- Ünal, Mehmet Süheyl. *Dinsel Bireycilik*. İstanbul: Açılım Kitap, 2011.
- Ürer, Harun. "Osmanlı'da Kahve/Kahvehane Kültürü ve Salihli'den Bir Kahvehane Örneği "Himaye-i Etfal" * *Sanat Tarihi Dergisi*, Sayı/Number XIX/2 Ekim/ October 2010, 1-26.
- Wach. Joachim. *Din sosyolojisi*. çev. Ünver Günay. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995.
- Weber, Max. *Sosyoloji Yazıları*. çev. Taha Parla. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
- Weber, Max. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. çev. Zeynep Aruoba, İstanbul: Hilal Yayınları, 1997.
- Yaparel, Recep. "Dinin Tarifi Mümkün mü?". *Dokuz Eylül İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı.4, 1987.
- Yaşar, Okan. "Bafra Ovası Projesinin Ova Ziraatinde Sağlayacağı değişimler ve alınması gereken önlemler üzerine coğrafi bir yaklaşım". *Türk Coğrafya Dergisi*, sayı:30 İstanbul, 1995.
- Yıldırım, Elif Haliloğlu. *Daday'da Dini Hayat*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Yıldız, Murat. "Dindarlığın Tanımı ve Boyutları Üzerine Psikolojik Bir Çalışma". *Tabula-Rasa Felsefe&Teoloji Dergisi*, Yıl:1, Sayı:1, 2001, s. 30.

Yılmaz, Cevdet. “Samsun İlinde Nüfus Hareketleri”, *Geçmişten Geleceğe Samsun*. 2. Kitap, Cevdet Yılmaz (ed.), Samsun: Samsun Büyük Şehir Belediyesi Kültür ve Eğitim Hizmetleri Daire Başkanlığı Yayınları, 2007.

Yiğit, Hasan. *Bütün Yönleri İle Zümrüt Bafra*. Trabzon: Karadeniz Gazetesi ve Matbaası Limited şirketi Yayınları, 1990.

İNTERNET KAYNAKLARI

Bafra Kaymakamlığı, “Coğrafi Yapı” <http://www.bafra.gov.tr/cografi-yapi> (Erişim 30 Temmuz 2023).

Bafra Kaymakamlığı, “Büyük Cami” <https://www.bafra.bel.tr/Sayfa/5fc0a4b2fdcac104104ae3fc/Buyuk-Cami-Cami-i-Keb%C3%A4r>, (Erişim 11 Ekim 2023).

Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “İbadet Ne Demektir ve Kaç Kısma Ayrılır” <https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/126/ibadet-ne-demektir-ve-kac-kisma-ayrilir>, (Erişim 18 Ekim 2023).

Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Bafra Müftülüğü” <https://samsun.diyanet.gov.tr/bafra/Sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal2&ContentId=muftulugumuz>, (Erişim 20 Eylül 2023).

Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Bafra Müftülüğü”, <https://samsun.diyanet.gov.tr/bafra/Sayfalar/ContentDetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal2&ContentCategory=personelimiz>, (Erişim 20 Eylül 2023).

Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), Bafra Müftülüğü. <https://samsun.diyanet.gov.tr/bafra/sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal&ContentId=437>, (Erişim 20 Eylül 2023).

Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Bafra Müftülüğü”, <https://samsun.diyanet.gov.tr/bafra/sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal&ContentId=436>, (Erişim 20 Eylül 2023).

Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Türkiye’de Dini Hayat Araştırması, 2014” <https://serdargunes.files.wordpress.com/2013/08/tc3bcrkiye-de-dini-hayat-arastirmasi-2014.pdf>, (25 Eylül 2019).

Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, *Resmi Gazete* 12038

- (2 Temmuz 1965), Kanun no.633 madde 8.
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.633.pdf> (Erişim 10 Aralık 2023).
- Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönetmeliğı: Resmi Gazete 29033 17 Haziran 2014. Mevzuat No: 19795 Md.64/65.
<https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=19795&mevzuatTur=KurumVeKurulYonetmeliğı&mevzuatTertip=5> (Erişim 10 Aralık 2023).
- İslam Ansiklopedisi :<https://islamansiklopedisi.org.tr/said-nursi>. (Erişim: 22 Mart 2024)
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). ‘ ‘Bağra İmam Hatip Orta Okulu’ ’ ,
<https://bağraimamhatipo.meb.k12.tr/>, (Erişim 11 Ekim 2023).
- Milli Eğitim Bakanlığı(MEB). ‘ ‘Bağra Milli İrade İmam Hatip Orta Okulu’ ’
<https://bağramilliradeiho.meb.k12.tr/>, (Erişim 12 Ekim 2023).
- Milli Eğitim Bakanlığı(MEB). ‘ ‘Bağra Anadolu İmam Hatip Lisesi’ ’,
<https://bağraihl.meb.k12.tr/>, (Erişim 12 Ekim 2023).
- Milli Eğitim Bakanlığı(MEB). ‘ ‘Bağra Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi’ ’,
<https://bağrakizaihl.meb.k12.tr/>, (Erişim 12 Ekim 2023).
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), ‘ ‘Kurumlar Listesi’ ’,
<https://mebbis.meb.gov.tr/KurumListesi.aspx>, (Erişim 15 Kasım 2023).
- Milli Eğitim Bakanlığı(MEB), ‘ ‘Bağra İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü’ ’,<https://bağra.meb.gov.tr/>, (Erişim 15 Kasım 2023).
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı(STB), ‘ ‘Bağra Organize Sanayi Bölgesi’ ’,<http://www.bağraosb.org/> (Erişim 16 Kasım 2023).
- Sifil, Ebu Bekir. *İslam'ı Moderniteye Uydurmak Yanlış*, Röportaj, Merve Sena Kılıç, Yeni Şafak Gazetesi, Pazar Eki, 22.01.2012. <https://www.yenisafak.com/hayat/islami-moderniteye-uydurmak-yanlis-363386>, (Erişim 1 Aralık 2023)
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), ‘ ‘İl İlçe ADNKS Sonuçları’ ’,
<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> (Erişim 15 Eylül 2023).
- Türk Dil Kurumu(TDK), ‘ ‘Türk Dil Kurumu Sözlükleri’ ’ <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim 10 Ekim 2023)
- Ticaret Bakanlığı (TB), ‘ ‘Bağra Ticaret Borsası’ ’, <http://www.bağratb.org.tr/> (Erişim 16 Kasım

2023).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, “Devlet Arşivleri Başkanlığı”,
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Yayinlar/Yayinlar.aspx> , (yayın no:21),
(Erişim 02 Ağustos 2023).

EKLER

EK. I : Dini Hayat Ölçeği

Bu Ölçek, ‘‘ Bafra’da Dini Hayat’’ adlı Yüksek Lisans Tez çalışmasının bir parçasıdır. Ölçeğimizin içerisinde Bafra’da Dini Hayatı tespit etmeye yönelik sorular bulunmaktadır.

Ölçek sorularının cevaplandırılması hususunda göstereceğiniz gayret ve samimiyet araştırma sonuçlarının sağlıklı olması için son derece önemlidir. Ölçek sorularına vereceğiniz cevaplar, tamamen bilimsel bir amaç için kullanılacaktır.

Ölçek sorularını cevaplamadaki işbirliğiniz için teşekkür ederim.

I.BÖLÜM

Lütfen durumunuza uygun olan seçeneğin önündeki paranteze (X) işareti koyunuz.

1. Cinsiyetiniz:

() 1-Erkek () 2-Kadın

2. Yaşınız

() 1- 18/25 () 2-26/40 () 3-41/60 () 4- 60 yaş üzeri

3. Hayatınızın büyük çoğunluğunun geçtiği yer

() 1-İlçe merkezi () 2-Köy () 3- Banliyö (Altınkaya, Bahçeler)

4. Eğitim Durumunuz

() 1- Okur-yazar değil () 2- İlkokul () 3- Ortaokul () 4- Lise () 5- Yüksekokul/ fakülte

5. Medeni durumunuz

() 1- Evli () 2- Bekar () 3- Dul

6. Mesleğiniz

() 1- Çiftçi () 2- Memur () 3-İşçi () 4- esnaf Zanaatkar () 5- Serbest Meslek () 6-Ev Hanımı () 7- Diğer

7. Ailenizin yıllık gelir düzeyi

☐ 1- İyi ☐ 2- Orta ☐ 3- Düşük

8. Din eğitimi nereden aldınız?

☐ 1- İmam Hatip Lisesi ☐ 2- Kur'an Kursu ☐ 3- Cami ☐ 4- Aile
☐ 5- Okullardan

9. Kendinizi dindarlık bakımından hangi grupta hissediyorsunuz?

☐ 1- Çok dindar ☐ 2- Dindar ☐ 3- Din ile az ilgili ☐ 4- Din ile hiç ilgisi yok

II. BÖLÜM

Lütfen aşağıdaki ifadelerle ne ölçüde katılıp katılmadığınızı seçeneğin önündeki paranteze (x) işaretleyerek belirtiniz.

1- Evlenirken resmi nikahın yanında dini nikah yaptırmak gerekir

☐ Tamamen Katılıyorum ☐ Katılıyorum ☐ Fikrim Yok ☐ Katılmıyorum
☐ Hiç Katılmıyorum

2- Anne-babalar çocuklarına dini bilgileri öğretmekle sorumludurlar

☐ Tamamen Katılıyorum ☐ Katılıyorum ☐ Fikrim Yok
☐ Katılmıyorum ☐ Hiç Katılmıyorum

3- Çocuklara ibadet etmeyi alıştırmak için çaba göstermek yanlıştır

☐ Tamamen Katılıyorum ☐ Katılıyorum ☐ Fikrim Yok
☐ Katılmıyorum ☐ Hiç Katılmıyorum

4- Rızkını temin edemeyeceğim diye az çocuk yapmak yanlıştır

☐ Tamamen Katılıyorum ☐ Katılıyorum ☐ Fikrim Yok
☐ Katılmıyorum ☐ Hiç Katılmıyorum

5- Sosyal hayatta karşılaşılan dini konuları öğrenmek için din bilginlerine danışmak gerekir.

☐ Tamamen Katılıyorum ☐ Katılıyorum ☐ Fikrim Yok
☐ Katılmıyorum ☐ Hiç Katılmıyorum

6- İslam ana-babaya iyi davranmayı emretmiştir

☐ Tamamen Katılıyorum ☐ Katılıyorum ☐ Fikrim Yok
☐ Katılmıyorum ☐ Hiç Katılmıyorum

7- Aile içi dayanışma çok önemlidir

☐ Tamamen Katılıyorum ☐ Katılıyorum ☐ Fikrim Yok
☐ Katılmıyorum ☐ Hiç Katılmıyorum

8- Aile içinde dini görevleri yerine getirmeyenleri uyarmak gerekir

☐ Tamamen Katılıyorum ☐ Katılıyorum ☐ Fikrim Yok
☐ Katılmıyorum ☐ Hiç Katılmıyorum

9- Başı açık kadının bulunduğu yere melek girmez

☐ Tamamen Katılıyorum ☐ Katılıyorum ☐ Fikrim Yok
☐ Katılmıyorum ☐ Hiç Katılmıyorum

10- Yaşı küçük olanların büyüklerine karşı saygılı ve edepli davranması gerekir

☐ Tamamen Katılıyorum ☐ Katılıyorum ☐ Fikrim Yok
☐ Katılmıyorum ☐ Hiç Katılmıyorum

11- Akrabaları sık sık ziyaret etmek gerekir

☐ Tamamen Katılıyorum ☐ Katılıyorum ☐ Fikrim Yok
☐ Katılmıyorum ☐ Hiç Katılmıyorum

12- “Komşusu açken tok yatan bizden değildir” sözünün günümüzde pek önemi yoktur.

☐ Tamamen Katılıyorum ☐ Katılıyorum ☐ Fikrim Yok
☐ Katılmıyorum ☐ Hiç Katılmıyorum

13- Dünya malının hiçbir değeri yoktur asıl olan öbür dünyada mutlu olmaktır.

☐ Tamamen Katılıyorum ☐ Katılıyorum ☐ Fikrim Yok ☐ Katılmıyorum

☐Hiç Katılmıyorum

14- Parayı nasıl kazandığın değil ne kadar kazandığın önemlidir

☐Tamamen Katılıyorum ☐Katılıyorum ☐Fikrim Yok ☐Katılmıyorum

☐Hiç Katılmıyorum

15- Dindar insanın ticari hayatta daha dürüst ve güvenilir olduğu her zaman doğru değildir.

☐Tamamen Katılıyorum ☐Katılıyorum ☐Fikrim Yok ☐Katılmıyorum

☐Hiç Katılmıyorum

16- Helal kazanç insanın çalışarak elde ettiği kazançtır

☐Tamamen Katılıyorum ☐Katılıyorum ☐Fikrim Yok ☐Katılmıyorum

☐Hiç Katılmıyorum

17- Genellikle bireysel ilişkilerde dini prensiplere dikkat etmem

☐Her Zaman ☐Çoğu Zaman ☐Ara sıra ☐Nadiren ☐Hiçbir Zaman

18- Ekonomik sıkıntıyı çözmek için banka kredisi kullanırım

☐Her Zaman ☐Çoğu Zaman ☐Ara sıra ☐Nadiren ☐Hiçbir Zaman

19- Bankaya faize para yatırmaktan sakınırım

☐Her Zaman ☐Çoğu Zaman ☐Ara sıra ☐Nadiren ☐Hiçbir Zaman

20- Siyasi partilere oy verirken dindar olup olmadıklarına önem vermem

☐Her Zaman ☐Çoğu Zaman ☐Ara sıra ☐Nadiren ☐Hiçbir Zaman

21- Boş zamanlarımda ibadetlerimi yaparak değerlendirme hususunda çaba gösteririm

☐Her Zaman ☐Çoğu Zaman ☐Ara sıra ☐Nadiren ☐Hiçbir Zaman

22- Televizyon ve Radyolardaki dini programlar ilgimi çekmez

☐ Her Zaman ☐ Çoğu Zaman ☐ Ara sıra ☐ Nadiren ☐ Hiçbir Zaman

23- Günlük hayatımda davranışlarımı dini kurallar doğrultusunda belirlerim

☐ Her Zaman ☐ Çoğu Zaman ☐ Ara sıra ☐ Nadiren ☐ Hiçbir Zaman

24- Dinimize ters düşen davranışlarda bulunmam

☐ Her Zaman ☐ Çoğu Zaman ☐ Ara sıra ☐ Nadiren ☐ Hiçbir Zaman

25- Gazete, televizyon, radyo gibi iletişim araçları dini değerlerimizi çoğunlukla bozuyor

☐ Tamamen Katılıyorum ☐ Katılıyorum ☐ Fikrim Yok ☐ Katılmıyorum
☐ Hiç Katılmıyorum

26-Birçok sosyal problemin, toplumsal hayatta dini kurallara yeterince uyulmadığı için çıktığını düşünüyorum.

☐ Tamamen Katılıyorum ☐ Katılıyorum ☐ Fikrim Yok ☐ Katılmıyorum
☐ Hiç Katılmıyorum

27- Gün geçtikçe dini inançlara ve ibadetlere karşı ilgim azalıyor

☐ Tamamen Katılıyorum ☐ Katılıyorum ☐ Fikrim Yok
☐ Katılmıyorum ☐ Hiç Katılmıyorum

28-Diyanet yetkilileri tarafından dini konulara ilişkin verilen fetvalara uymak gerekir.

☐ Tamamen Katılıyorum ☐ Katılıyorum ☐ Fikrim Yok
☐ Katılmıyorum ☐ Hiç Katılmıyorum

29-Diyanet görevlileri (müftü, vaiz, imam, müezzin) halk ile yakın ilişki içindedirler

☐ Tamamen Katılıyorum ☐ Katılıyorum ☐ Fikrim Yok ☐ Katılmıyorum
☐ Hiç Katılmıyorum

30- Tarikatların yaşam tarzlarını benimsemem mümkün değildir

☐ Tamamen Katılıyorum ☐ Katılıyorum ☐ Fikrim Yok

☐ Katılmıyorum ☐ Hiç Katılmıyorum

31- Cemaatler dini anlama ve yaşama konusunda insanlara rehberlik etmektedirler

☐ Tamamen Katılıyorum ☐ Katılıyorum ☐ Fikrim Yok

☐ Katılmıyorum ☐ Hiç Katılmıyorum

III. BÖLÜM

Lütfen aşağıdaki ifadelere ve sorulara ne ölçüde katılıp katılmadığınızı seçeneğinönündeki paranteze

(x) işareti koyarak belirtiniz.

III-A

1- Allah'ın varlığına ve birliğine kesinlikle inanırım

☐ Tamamen Katılıyorum ☐ Katılıyorum ☐ Fikrim Yok

☐ Katılmıyorum ☐ Hiç Katılmıyorum

2- Kıyamet günü ve ölümden sonra hayat vardır

☐ Tamamen Katılıyorum ☐ Katılıyorum ☐ Fikrim Yok

☐ Katılmıyorum ☐ Hiç Katılmıyorum

3- Kur'an-ı Kerim hiçbir şekilde değiştirilemez

☐ Tamamen Katılıyorum ☐ Katılıyorum ☐ Fikrim Yok

☐ Katılmıyorum ☐ Hiç Katılmıyorum

4- Meleklerin varlığına inanırım

☐ Tamamen Katılıyorum ☐ Katılıyorum ☐ Fikrim Yok

☐Katılmıyorum ☐Hiç Katılmıyorum

5- Hz. Muhammed (s.a.v.) Allah'ın kulu ve peygamberidir

☐Tamamen Katılıyorum ☐Katılıyorum ☐Fikrim Yok

☐Katılmıyorum ☐Hiç Katılmıyorum

6- Kader vardır ve hayır ve şer Allah'tan gelir

☐Tamamen Katılıyorum ☐Katılıyorum ☐Fikrim Yok

☐Katılmıyorum ☐Hiç Katılmıyorum

7- Mahşer günü herkes Allah'a hesap verecektir

☐Tamamen Katılıyorum ☐Katılıyorum ☐Fikrim Yok

☐Katılmıyorum ☐Hiç Katılmıyorum

8- Cennet ve cehennem vardır

☐Tamamen Katılıyorum ☐Katılıyorum ☐Fikrim Yok

☐Katılmıyorum ☐Hiç Katılmıyorum

III-B

1- Hacca gitmeyi düşünüyor musunuz?

☐Her Zaman ☐Çoğu Zaman ☐Ara sıra ☐Nadiren ☐Hiçbir Zaman

2- Zekat verir misiniz?

☐Her Zaman ☐Çoğu Zaman ☐Ara sıra ☐Nadiren ☐Hiçbir Zaman

3- Fitre verir misiniz?

☐Her Zaman ☐Çoğu Zaman ☐Ara sıra ☐Nadiren ☐Hiçbir Zaman

4- Mübarek gün ve gecelerde ibadet ediyor musunuz?

☐Her Zaman ☐Çoğu Zaman ☐Ara sıra ☐Nadiren ☐Hiçbir Zaman

5- Nafle ibadet ediyor musunuz?

☐Her Zaman ☐Çoğu Zaman ☐Ara sıra ☐Nadiren ☐Hiçbir Zaman

6- Ramazan orucu tutuyor musunuz?

☐Her Zaman ☐Çoğu Zaman ☐Ara sıra ☐Nadiren ☐Hiçbir

Zaman

7- Teravih namaz kılar mısınız?

()Her Zaman ()Çoğu Zaman ()Ara sıra ()Nadiren ()Hiçbir Zaman

8- Bayram namaz kılar mısınız?

()Her Zaman ()Çoğu Zaman ()Ara sıra ()Nadiren ()Hiçbir Zaman

9- Kurban keser misiniz?

()Her Zaman ()Çoğu Zaman ()Ara sıra ()Nadiren ()Hiçbir Zaman

10- Cuma namaz kılar mısınız? (Kadınlar Hariç)

()Her Zaman ()Çoğu Zaman ()Ara sıra ()Nadiren ()Hiçbir Zaman

11- Günlük beş vakit namaz kılar mısınız?

()Her Zaman ()Çoğu Zaman ()Ara sıra ()Nadiren ()Hiçbir Zaman

12- Cemaatle namaz kılar mısınız?

()Her Zaman ()Çoğu Zaman ()Ara sıra ()Nadiren ()Hiçbir Zaman

IV. BÖLÜM

Lütfen aşağıdaki ifadelere ne ölçüde katılıp katılmadığınızı seçeneğin önündekiparanteze (x) işaretikoyarak belirtiniz.

1- Bazı durumlarda yalan söylemekten çekinmem

()Her Zaman ()Çoğu Zaman ()Ara sıra ()Nadiren ()Hiçbir Zaman

2- Genellikle hiç kimseye güvenmem

()Her Zaman ()Çoğu Zaman ()Ara sıra ()Nadiren ()Hiçbir Zaman

3- İşlerimin kolayca halledilmesi için gerekirse rüşvet veririm

()Her Zaman ()Çoğu Zaman ()Ara sıra ()Nadiren ()Hiçbir Zaman

4- Genellikle insanlara yardım etmeye çalışırım

()Her Zaman ()Çoğu Zaman ()Ara sıra ()Nadiren ()Hiçbir Zaman

5- Her zaman kimsenin hakkını yememeye özen gösteririm

☐ Her Zaman ☐ Çoğu Zaman ☐ Ara sıra ☐ Nadiren ☐ Hiçbir Zaman

6- Gerekirse yüksek faizle para veren birisinden borç alırım

☐ Her Zaman ☐ Çoğu Zaman ☐ Ara sıra ☐ Nadiren ☐ Hiçbir Zaman

7- Evlilik dışı cinsel ilişkiden uzak dururum

☐ Her Zaman ☐ Çoğu Zaman ☐ Ara sıra ☐ Nadiren ☐ Hiçbir Zaman

8- Kumar oynamam

☐ Her Zaman ☐ Çoğu Zaman ☐ Ara sıra ☐ Nadiren ☐ Hiçbir Zaman

9- İnsanların özel günlerde veya hüznü anlarında alkol almasında bir sakınca görmem

☐ Tamamen Katılıyorum ☐ Katılıyorum ☐ Fikrim Yok

☐ Katılmıyorum ☐ Hiç Katılmıyorum

10- İnsanların çoğu gerçekte olduğundan daha farklı görünür

☐ Tamamen Katılıyorum ☐ Katılıyorum ☐ Fikrim Yok

☐ Katılmıyorum ☐ Hiç Katılmıyorum

11- Başkalarının zaaflarından yararlanarak dolandırıcılık yapan kişiyi suçlamam

☐ Tamamen Katılıyorum ☐ Katılıyorum ☐ Fikrim Yok

☐ Katılmıyorum ☐ Hiç Katılmıyorum

12-Allah'ın dine uygun yaşamayan toplumları, deprem, sel vb gibi afetlerle cezalandırdığını inanırım

☐ Tamamen Katılıyorum ☐ Katılıyorum ☐ Fikrim Yok

☐ Katılmıyorum ☐ Hiç Katılmıyorum

YASAL/ÖZEL İZİN BELGESİ

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu

OTURUM TARİHİ	OTURUM SAYISI	KARAR SAYISI
28/12/2023	10	2023-270

KARAR NO: 2023-270

Prof. Dr. Ali AKDOĞAN'ın "Bafra'da Sosyal ve Dini Hayat" başlıklı çalışması etik yönden incelendi.

Prof. Dr. Ali AKDOĞAN'ın "Bafra'da Sosyal ve Dini Hayat" başlıklı çalışmasının etik yönden uygun olduğuna, toplantıya katılanların oy birliği ile karar verildi.

Doç. Dr. Tuba ACAR ERDOL
Başkan

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	Bilal OCAK
Yabancı Dili	
Orcid Numarası	
Ulusal Tez Merkezi Referans Numarası	
Lise	Ünye İmam Hatip Lisesi
Lisans	Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	Ordu Üniversitesi
Mesleki Deneyim	Milli Eğitim Bakanlığı, Kolay Anadolu Lisesi, 2005-2024
Akademik Çalışmalar	1. 2.

